

ΙΔΡΥΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ & ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
FOUNDATION FOR ECONOMIC & INDUSTRIAL RESEARCH

Οι πολλαπλές πτυχές της ανισότητας στην Ελλάδα

Ιούνιος 2026

Οι κρίσεις επί θεμάτων πολιτικής και οι προτάσεις που περιέχονται στην παρούσα ανάλυση εκφράζουν τις απόψεις των ερευνητών και δεν αντανακλούν, κατ' ανάγκη, τη γνώμη των μελών ή της Διοίκησης του IOBE.

Ερευνητική Ομάδα

Svetoslav Danchev, Συντονιστής Ερευνών Μικροοικονομικής Ανάλυσης και Πολιτικής IOBE

Γιώργος Γατόπουλος, Συντονιστής Μακροοικονομικών και Χρηματοοικονομικών Ερευνών IOBE

Νίκη Καλαβρέζου, Επικεφαλής Ομάδας για την Υγεία και Μακροχρόνια Φροντίδα, European Centre for Social Welfare Policy and Research, Βιέννη

Κωνσταντίνος Κόντος, Υποψήφιος Διδάκτορας Οικονομικών, Πανεπιστήμιο Πειραιά (συμμετείχε στη συγγραφή του κεφαλαίου των ανισοτήτων της υγείας ως ερευνητής στο IOBE)

Αντώνης Μαυρόπουλος, Ανώτερος Ερευνητής IOBE

Γρηγόρης Παύλου, Ανώτερος Ερευνητής IOBE

Συντονισμός

Νίκος Βέττας, Γενικός Διευθυντής IOBE και Καθηγητής, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Κάθε λάθος ή παράλειψη βαρύνει αποκλειστικά τους συγγραφείς.

Το Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (Ι.Ο.Β.Ε.) είναι ιδιωτικός, μη κερδοσκοπικός, κοινωφελής, ερευνητικός οργανισμός. Ιδρύθηκε το 1975 με δύο σκοπούς: αφενός να προωθεί την επιστημονική έρευνα για τα τρέχοντα και αναδυόμενα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, αφετέρου να παρέχει αντικειμενική πληροφόρηση και να διατυπώνει προτάσεις, οι οποίες είναι χρήσιμες στη διαμόρφωση πολιτικής.

Copyright © 2026 Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών

Απαγορεύεται η με οιονδήποτε τρόπο ανατύπωση ή μετάφραση οποιουδήποτε μέρους της μελέτης, χωρίς την άδεια του εκδότη.

Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE)

Τσάμη Καρατάσου 11, 117 42 Αθήνα

Τηλ.: (210 9211200-10), Fax: (210 9228130 & 210 9233977)

E-mail: info@iobe.gr - URL: <http://www.iobe.gr>

Περιεχόμενα

Επιτελική σύνοψη	6
1 Εισαγωγή	12
2 Εισοδηματική ανισότητα.....	14
2.1 Δείκτες ανισότητας και φτώχειας	14
2.2 Οι διαστάσεις της ανισότητας.....	23
2.3 Ο ρόλος των κοινωνικών μεταβιβάσεων	30
2.4 Συμπεράσματα	37
3 Εργασία.....	38
3.1 Υψηλό μερίδιο αυτοαπασχόλησης.....	38
3.2 Ανεπίσημη οικονομία και εργασία.....	40
3.3 Χαμηλή συμμετοχή στην εργασία.....	43
3.4 Χαμηλό ποσοστό απασχόλησης	46
3.5 Χαμηλή συνδικαλιστική πυκνότητα	49
3.6 Συμπεράσματα.....	50
4 Εκπαιδευτικό σύστημα	52
4.1 Εισαγωγή.....	52
4.2 Η διεύρυνση του εκπαιδευτικού συστήματος στη χώρα και η επίδραση σε ανισότητες.....	53
4.2.1 «Αιώνιοι» φοιτητές.....	56
4.2.2 Διάρθρωση ως προς το φύλο	57
4.2.3 Εκπαίδευση σε ιδιωτικά ιδρύματα.....	58
4.3 Εκπαίδευση και ανισότητες πρόσβασης στην αγορά εργασίας	60
4.3.1 Απασχολησιμότητα και εκπαιδευτικό επίπεδο	60
4.3.2 Εισόδημα και εκπαιδευτικό επίπεδο.....	63
4.4 Ανισότητες στις δεξιότητες του ενήλικου πληθυσμού	64
4.5 Διαγενειακή κινητικότητα στην εκπαίδευση	66
4.6 Συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής	69
5 Υγεία	71
5.1 Ανισότητες στην κατάσταση υγείας.....	73
5.2 Ανισότητες στην πρόσβαση και τη χρηματοδότηση των υπηρεσιών υγείας.....	79
5.3 Συμπεράσματα.....	84
6 Μακροχρόνια φροντίδα	86
6.1 Ανισότητες στη συχνότητα εμφάνισης αναγκών για φροντίδα	88
6.2 Ανισότητες στη χρήση υπηρεσιών μακροχρόνιας φροντίδας.....	91
6.3 Ανισότητα στη χρηματοδότηση των υπηρεσιών μακροχρόνιας φροντίδας	94
6.4 Έμφυλες και κοινωνικοοικονομικές ανισότητες στην άτυπη φροντίδα	95
6.5 Συμπεράσματα.....	98
7 Στεγαστική ανισότητα	99
7.1 Στεγαστική προσιτότητα	99
7.2 Ποιότητα στέγασης	105
7.3 Συμπεράσματα.....	108
8 Συμπεράσματα.....	110
9 Βιβλιογραφικές αναφορές.....	113

Πίνακας Γραφημάτων

Γράφημα 2.1: Δείκτης ανισότητας Gini και κατά κεφαλήν ΑΕΠ	16
Γράφημα 2.2: Δείκτης ανισότητας Gini ανά χώρα.....	17
Γράφημα 2.3: Λόγος μεριδίου εισοδήματος S80/S20	18
Γράφημα 2.4: Δείκτης Gini, σχετική φτώχεια και μερίδιο του 1% των νοικοκυριών με το υψηλότερο καθαρό εισόδημα για όλα τα νοικοκυριά	19
Γράφημα 2.5: Αντιλήψεις σχετικά με την ανισότητα: ποσοστό ατόμων που «συμφωνούν» απόλυτα με τη δήλωση και Υποκειμενική φτώχεια, 2023	20
Γράφημα 2.6: Συντελεστές Gini ανά είδος εισοδήματος.....	21
Γράφημα 2.7: Κατανομή μισθών: μισθωτοί και αυτοαπασχολούμενοι.....	22
Γράφημα 2.8: Κατανομή επιδομάτων (αριστερό πλαίσιο) και συντάξεων (δεξιό πλαίσιο)	22
Γράφημα 2.9: Μέσο πραγματικό ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα των εργαζομένων νοικοκυριών	23
Γράφημα 2.10: Μέσο πραγματικό ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών, ανά ηλικιακή ομάδα	24
Γράφημα 2.11: Ποσοστό του πληθυσμού που διατρέχει κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ανά ηλικιακή ομάδα... ..	25
Γράφημα 2.12: Ποσοστό που διατρέχει κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ανά τύπο νοικοκυριού	26
Γράφημα 2.13: Μέσο πραγματικό ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών, ανά επίπεδο εκπαίδευσης.....	27
Γράφημα 2.14: Έμφυλο μισθολογικό χάσμα	28
Γράφημα 2.15: Μέσο και διάμεσο ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα νοικοκυριού ανά περιφέρεια NUTS2	29
Γράφημα 2.16: Δείκτης Gini ανά περιφέρεια NUTS2, 2025 και μέσος όρος 2018-2025	30
Γράφημα 2.17: Παροχές ως ποσοστό του ακαθάριστου εισοδήματος, ανά τεταρτημόριο καθαρού εισοδήματος νοικοκυριού. 31	
Γράφημα 2.18: Φορολογικές πληρωμές ως ποσοστό του ακαθάριστου εισοδήματος του νοικοκυριού, ανά τεταρτημόριο καθαρού εισοδήματος νοικοκυριού.....	32
Γράφημα 2.19: Επίδραση κοινωνικών μεταβιβάσεων στον δείκτη Gini στην Ελλάδα, 2015-2025.....	33
Γράφημα 2.20: Επίδραση κοινωνικών μεταβιβάσεων στον δείκτη Gini ανά χώρα.....	34
Γράφημα 2.21: Επίδραση κοινωνικών μεταβιβάσεων στον κίνδυνο φτώχειας στην Ελλάδα, 2015-2025.....	35
Γράφημα 2.22: Επίδραση κοινωνικών μεταβιβάσεων στον κίνδυνο φτώχειας ανά χώρα	36
Γράφημα 3.1: Μερίδιο αυτοαπασχολούμενων, ως % του συνόλου των εργαζομένων	38
Γράφημα 3.2: Μερίδιο εισοδήματος από μισθωτή εργασία, ως ποσοστό του ΑΕΠ	39
Γράφημα 3.3: Μερίδιο αυτοαπασχολούμενων, ως % του συνόλου των εργαζομένων ανά περιφέρεια, 2024	40
Γράφημα 3.4: Κενό συμμόρφωσης ΦΠΑ ως % της συνολικής φορολογικής υποχρέωσης, Ελλάδα & ΕΕ.....	41
Γράφημα 3.5: Ποσοστό ανεπίσημης εργασίας στην Ελλάδα ανά φύλο και γεωγραφική περιοχή, 2024	42
Γράφημα 3.6: Αριθμός φορολογικών δηλώσεων ανά κλιμάκιο φορολογητέου εισοδήματος, 2023	42
Γράφημα 3.7: Συμμετοχή στην αγορά εργασίας ανά χώρα της ΕΕ, πληθυσμός 15-64 ετών, 2025.....	43
Γράφημα 3.8: Συμμετοχή στην αγορά εργασίας για επιλεγμένες ομάδες πληθυσμού, ανά χώρα της ΕΕ.....	45
Γράφημα 3.9: Ποσοστά απασχόλησης και ανεργίας, Ελλάδα και ΕΕ, πληθυσμός 20-64 ετών	47
Γράφημα 3.10: Απασχόληση στην αγορά εργασίας ανά χώρα της ΕΕ, πληθυσμός 20-64 ετών, 2025	48
Γράφημα 3.11: Μερίδιο μακροχρόνιας ανεργίας, Ελλάδα και ΕΕ.....	48
Γράφημα 3.12: Συνδικαλιστική πυκνότητα, ως ποσοστό του συνόλου των εργαζομένων	49
Γράφημα 4.1: Αριθμός φοιτητών ανά τομέα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, εξαιρουμένων των φοιτητών με καθυστέρηση στην ολοκλήρωση των σπουδών	53
Γράφημα 4.2: Διάρθρωση του πληθυσμού ηλικίας 25-74 ετών ανά επίπεδο εκπαίδευσης.....	54
Γράφημα 4.3: Ποσοστό νέων που σπουδάζουν ανά χώρα μέλος του ΟΟΣΑ, 2023.....	55
Γράφημα 4.4: Φοιτητές με διάρκεια σπουδών πέραν των κανονικών ετών.....	56
Γράφημα 4.5: Μερίδιο των γυναικών στους εγγεγραμμένους φοιτητές κανονικής διάρκειας σπουδών	57
Γράφημα 4.6: Ποσοστό μαθητών σε ιδιωτικά ιδρύματα, από προσχολική έως τριτοβάθμια εκπαίδευση, Ελλάδα και ΕΕ	58
Γράφημα 4.7: Ποσοστό μαθητών σε ιδιωτικά ιδρύματα ανά βαθμίδα εκπαίδευσης, Ελλάδα και ΕΕ, 2024	59
Γράφημα 4.8: Ποσοστό μαθητών σε ιδιωτικά ιδρύματα, από προσχολική έως τριτοβάθμια εκπαίδευση, ανά χώρα της ΕΕ, 2024	60
Γράφημα 4.9: Ποσοστό απασχόλησης ανά επίπεδο εκπαίδευσης, άτομα ηλικίας 15-64 ετών.....	62
Γράφημα 4.10: Μέσες ετήσιες αποδοχές ανά επίπεδο εκπαίδευσης και φύλο, 2022	63
Γράφημα 4.11: Μέσες βαθμολογίες ανά τομέα δεξιοτήτων και επίπεδο εκπαίδευσης, Ελλάδα.....	66
Γράφημα 4.12: Διαγενεακή κινητικότητα στην εκπαίδευση, Ελλάδα και άλλες χώρες της ΕΕ, 2023	68
Γράφημα 5.1: Δημόσια και ιδιωτική δαπάνη υγείας (% ΑΕΠ)	73
Γράφημα 5.2: Άτομα που ζουν με χρόνια νοσήματα (% του πληθυσμού 16 ετών και άνω) στην Ελλάδα	74
Γράφημα 5.3: Προσδόκιμο ζωής με καλό επίπεδο υγείας στην ηλικία των 65 ετών	75

Γράφημα 5.4: Μέση αυτοαναφερόμενη κατάσταση υγείας ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο, 2025.....	76
Γράφημα 5.5: Ποσοστό ατόμων με κακή υγεία και χρόνια νοσήματα, 2025.....	76
Γράφημα 5.6: Μέση αυτοαναφερόμενη κατάσταση υγείας, και ποσοστό ατόμων με χρόνια νοσήματα ανά επίπεδο αστικότητας, 2025.....	77
Γράφημα 5.7: Ποσοστό ατόμων με καταθλιπτικά συμπτώματα ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο, 2019.....	78
Γράφημα 5.8: Ποσοστό ατόμων με καταθλιπτικά συμπτώματα ανά επίπεδο αστικότητας, 2019.....	78
Γράφημα 5.9: Ποσοστό του πληθυσμού 16 ετών και άνω με αυτοαναφερόμενες μη εξυπηρετούμενες ανάγκες για ιατρική εξέταση και περίθαλψη.....	80
Γράφημα 5.10: Ποσοστό του πληθυσμού 16 ετών και άνω με αυτοαναφερόμενες μη εξυπηρετούμενες ανάγκες για οδοντιατρική εξέταση.....	80
Γράφημα 5.11: Άμεσες ιδιωτικές πληρωμές για την υγεία (% ΑΕΠ).....	81
Γράφημα 5.12: Μη εξυπηρετούμενες ανάγκες ιατρικής εξέτασης και περίθαλψης ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο (% των ερωτηθέντων σε κάθε κατηγορία), 2025.....	82
Γράφημα 5.13: Μη εξυπηρετούμενες ανάγκες ιατρικής εξέτασης και περίθαλψης ανά επίπεδο εκπαίδευσης (% των ερωτηθέντων σε κάθε κατηγορία), 2025.....	83
Γράφημα 5.14: Μη εξυπηρετούμενες ανάγκες ιατρικής εξέτασης και περίθαλψης ανά επίπεδο αστικότητας (% των ερωτηθέντων σε κάθε κατηγορία), 2025.....	84
Γράφημα 6.1: Δείκτης εξάρτησης ηλικιωμένων ανά χώρα (65+ προς 15-64), 2025 και 2050 (προβολές).....	87
Γράφημα 6.2: Δημόσια συνολική δαπάνη μακροχρόνιας φροντίδας (ως ποσοστό του ΑΕΠ), 2023.....	88
Γράφημα 6.3: Δυσκολίες σε δραστηριότητες προσωπικής φροντίδας ή οικιακές δραστηριότητες, ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο (% των ερωτηθέντων ανά κατηγορία), 2019.....	89
Γράφημα 6.4: Ποσοστό πληθυσμού ηλικίας 65-75 ετών με μέτριες ή σοβαρές δυσκολίες σε δραστηριότητες προσωπικής φροντίδας ή οικιακές δραστηριότητες, ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο και φύλο, 2019.....	90
Γράφημα 6.5: Ποσοστό πληθυσμού ηλικίας 75 ετών και άνω με μέτριες ή σοβαρές δυσκολίες σε δραστηριότητες προσωπικής φροντίδας ή οικιακές δραστηριότητες, ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο και φύλο, 2019.....	91
Γράφημα 6.6: Αυτοαναφερόμενη χρήση υπηρεσιών κατ' οίκον φροντίδας (% των ερωτηθέντων) ανα εισοδηματικό πεμπτημόριο, 2019.....	92
Γράφημα 6.7: Αυτοαναφερόμενη χρήση υπηρεσιών κατ' οίκον φροντίδας (% των ερωτηθέντων) ανα εισοδηματικό πεμπτημόριο και φύλο, 2019.....	93
Γράφημα 6.8: Ποσοστό (% των ερωτηθέντων) ηλικίας 65 ετών και άνω με σοβαρές δυσκολίες σε δραστηριότητες προσωπικής φροντίδας ή οικιακές δραστηριότητες που αναφέρει την έλλειψη βοήθειας με τις δραστηριότητες αυτές, 2019.....	94
Γράφημα 6.9: Δυσκολία κάλυψης του κόστους μακροχρόνιας φροντίδας: Πόσο δύσκολη είναι η οικονομική πρόσβαση σε υπηρεσίες μακροχρόνιας φροντίδας στη χώρα σας (% των ερωτώμενων ανά κατηγορία), 2016.....	95
Γράφημα 6.10: Ποσοστά απασχόλησης ατόμων που παρέχουν άτυπη φροντίδα για τουλάχιστον 20 ώρες την εβδομάδα, ανά φύλο και χώρα, 2019.....	97
Γράφημα 7.1: Ποσοστό επιβάρυνσης του στεγαστικού κόστους στο διαθέσιμο εισόδημα σε Ελλάδα και ΕΕ.....	100
Γράφημα 7.2: Ποσοστό υπερβάλλουσας στεγαστικής επιβάρυνσης σε Ελλάδα και ΕΕ.....	101
Γράφημα 7.3: Ποσοστό νοικοκυριών με καθυστερήσεις στην πληρωμή υποθηκών, ενοικίων ή λογαριασμών κοινής ωφέλειας σε Ελλάδα και ΕΕ.....	102
Γράφημα 7.4: Επίπεδα ιδιοκατοίκησης σε Ελλάδα και ΕΕ.....	103
Γράφημα 7.5: Ποσοστό ιδιοκτητών με ενεργό στεγαστικό δάνειο στην Ελλάδα.....	104
Γράφημα 7.6: Ποσοστό ενοικιαστών ανάλογα με το καθεστώς του μισθώματος στην Ελλάδα.....	105
Γράφημα 7.7: Ποσοστό νοικοκυριών σε υπερπλήρεις κατοικίες σε Ελλάδα και ΕΕ.....	106
Γράφημα 7.8: Νοικοκυριά που ζουν με διαρροή στη στέγη, ή με ζητήματα υγρασίας σε Ελλάδα και ΕΕ.....	107
Γράφημα 7.9: Ποσοστό νοικοκυριών με αδυναμία να διατηρήσουν την κατοικία τους επαρκώς ζεστή σε Ελλάδα και ΕΕ.....	108

Επιτελική σύνοψη

Η παρούσα μελέτη εξετάζει συστηματικά την ανισότητα στην Ελλάδα για την περίοδο 2015-2025 σε έξι αλληλένδετους τομείς - εισόδημα, αγορά εργασίας, εκπαίδευση, υγεία, μακροχρόνια φροντίδα, και στέγαση. Αξιοποιούνται τόσο μικροδεδομένα από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EU-SILC) και την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (LFS)¹, όσο και συγκεντρωτικά στατιστικά δεδομένα από τη Eurostat και άλλες εθνικές και ευρωπαϊκές πηγές. Στόχος είναι να αποτυπωθεί η εξέλιξη της ανισότητας σε βάθος μιας δεκαετίας και να αναδειχθούν οι δομικές ιδιαιτερότητες της ελληνικής οικονομίας. Σύμφωνα με την προσέγγιση της μελέτης, η ανισότητα, πέραν των βασικών δεικτών εισοδηματικής ανισότητας, διαμορφώνεται από ένα ευρύτερο σύνολο παραγόντων, όπως τις συνθήκες εργασίας, την πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση, την υγεία, τη μακροχρόνια φροντίδα και την επάρκεια και προσιτότητα της στέγασης, μεταξύ άλλων.

Εισοδηματική ανισότητα

Στην Ελλάδα, ο δείκτης Gini, καθιερωμένος δείκτης μέτρησης εισοδηματικών ανισοτήτων, εμφανίζει τάση αποκλιμάκωσης σε σχέση με τα επίπεδα της κρίσης, ενώ το κατά κεφαλήν ΑΕΠ ανακάμπτει σταθερά από τα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας. Ωστόσο, σχεδόν επτά στα δέκα νοικοκυριά δηλώνουν ότι αντιμετωπίζουν δυσκολία ή μεγάλη δυσκολία για να τα βγάλουν πέρα, ποσοστό που ξεπερνά κατά πολύ τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Ταυτόχρονα, οι Έλληνες πολίτες αντιλαμβάνονται την ανισότητα ως σαφώς εντονότερη σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο, τόσο ως προς την πρόσβαση σε ίσες ευκαιρίες όσο και ως προς την αξιοκρατία (Eurobarometer, 2023). Η απόκλιση αυτή μεταξύ στατιστικών δεικτών και αντιλήψεων καθιστά αναγκαία μια ανάλυση που δεν περιορίζεται στους δείκτες εισοδηματικής κατανομής, αλλά επεκτείνεται στις συνθήκες πρόσβασης σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες.

Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό της ελληνικής περίπτωσης αφορά τη σχέση μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και εισοδηματικής ανισότητας κατά την περίοδο της ανάκαμψης. Μετά το 2018, η σταδιακή άνοδος του κατά κεφαλήν ΑΕΠ συνοδεύτηκε από μια ανομοιόμορφη εξέλιξη του δείκτη Gini: μετά από μια ήπια βελτίωση που κορυφώθηκε γύρω στο 2019-2020, ο δείκτης εμφάνισε μια ανοδική διακύμανση το 2021, πιθανώς ως αποτύπωση των επιπτώσεων της πανδημίας, για να σταθεροποιηθεί εν συνεχεία σε επίπεδα οριακά υψηλότερα από τα χαμηλά της προηγούμενης περιόδου. Η εικόνα αυτή δεν υποδηλώνει μια σαφή αποσύνδεση μεγέθυνσης και ισότητας, μια δυναμική που η διεθνής βιβλιογραφία έχει τεκμηριώσει ευρύτερα, αναδεικνύοντας την τάση συγκέντρωσης των εισοδημάτων στα ανώτερα στρώματα κατά τις φάσεις ανάπτυξης (Piketty et al., 2018; Acemoglu et al., 2019). Η ανάκαμψη της απασχόλησης και η αύξηση των μισθών βελτίωσαν τη θέση πολλών νοικοκυριών, χωρίς ωστόσο να αναστρέψουν πλήρως την εισοδηματική υστέρηση των ομάδων που εξαρτώνται από κοινωνικές μεταβιβάσεις και εκείνων που βρίσκονται στα άκρα της εισοδηματικής κατανομής. Για την ερμηνεία αυτής της αντίφασης, το κεφάλαιο εξετάζει την ανισότητα ανά πηγή εισοδήματος, ηλικιακή ομάδα, τύπο νοικοκυριού, φύλο και γεωγραφική

¹ Διενεργούνται από την ΕΛΣΤΑΤ στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών στατιστικών ερευνών.

περιφέρεια, καθώς και τον ρόλο του συστήματος κοινωνικής προστασίας στη διαμόρφωση των ανισοτήτων.

Συγκεκριμένα, το εισόδημα από αυτοαπασχόληση εμφανίζει διαχρονικά τα μεγαλύτερα επίπεδα ανισότητας, σε σχέση με το εισόδημα από μισθωτή εργασία και τις συντάξεις. Σχετικά με τα επιδόματα, το σύστημα κοινωνικής προστασίας εμφανίζει προοδευτικό χαρακτήρα, καθώς οι παροχές ως ποσοστό του εισοδήματος είναι υψηλότερες για τα χαμηλότερα στρώματα. Υστερεί, ωστόσο, σε απόλυτο επίπεδο έναντι των αντίστοιχων Ευρωπαϊκών συστημάτων, περιορίζοντας την ικανότητά του να αντισταθμίσει ουσιαστικά τις ανισότητες. Ως προς τους πιο εκτεθειμένους, τα νεότερα νοικοκυριά παρέμειναν σταθερά στα χαμηλότερα εισοδηματικά επίπεδα καθ' όλη την περίοδο ανάκαμψης. Τα μονογονεϊκά νοικοκυριά και οι οικογένειες με πολλά εξαρτώμενα παιδιά εμφανίζουν τους υψηλότερους δείκτες κινδύνου φτώχειας, ενώ το εισοδηματικό χάσμα ανά φύλο παραμένει επίμονο ανεξάρτητα από τις μακροοικονομικές συνθήκες. Επεκτείνοντας την ανάλυση σε περιφερειακό επίπεδο, παρατηρείται πως η έντονη οικονομική δραστηριότητα δεν μεταφράζεται απόλυτα σε περισσότερη οικονομική ισότητα, όπως επίσης και πως χαμηλότερη ανισότητα, ειδικά στην Ελληνική περιφέρεια είναι προϊόν χαμηλότερης εισοδηματικής βάσης. Σε επίπεδο πολιτικής, τα ευρήματα παραπέμπουν στην ανάγκη ενίσχυσης της θεσμικής προστασίας σε επισφαλείς μορφές εργασίας, αύξησης της επάρκειας των κοινωνικών παροχών για τις πιο εξαρτώμενες ομάδες και ανάπτυξης στοχευμένων παρεμβάσεων με στόχο την γεωγραφική σύγκλιση και για τις ομάδες που παραμένουν εκτός της εισοδηματικής ανάκαμψης.

Αγορά εργασίας

Η δομή της ελληνικής αγοράς εργασίας παρουσιάζει μακροχρόνιες ιδιαιτερότητες αλλά και κατάλοιπα της κρίσης τα οποία συχνά δρουν ως εμπόδια στην άμβλυση των δεικτών ανισότητας. Η ενότητα της αγοράς εργασίας αναδεικνύει πέντε εξ αυτών, καθώς και τα κανάλια συσχέτισής τους με μορφές ανισότητας, όπως το εισόδημα, η περιουσία, η πρόσβαση στην αγορά εργασίας ανά φύλο και καθεστώς αναπηρίας, η ανισότητα μεταξύ περιφερειών, καθώς και η κοινωνική κινητικότητα. Τα ιδιαίτερα διαχρονικά χαρακτηριστικά που εξετάζονται περιλαμβάνουν το παραδοσιακά υψηλό μερίδιο αυτοαπασχόλησης, το υψηλό μερίδιο ανεπίσημης οικονομίας παρά την πρόσφατη σταδιακή βελτίωση, τη χαμηλή συμμετοχή στην εργασία, ιδιαίτερα μεταξύ γυναικών και ΑΜΕΑ, το χαμηλό ποσοστό απασχόλησης και υψηλό ποσοστό διαρθρωτικής ανεργίας, ακόμα και σε περιόδους οικονομικής ανάπτυξης και τη χαμηλή συνδικαλιστική πυκνότητα και αδύναμη αντιπροσωπευτικότητα. Προκειμένου η αγορά εργασίας να δρα περισσότερο ως μοχλός, παρά ως εμπόδιο για την άμβλυση των διαφόρων μορφών ανισότητας και την διευκόλυνση της κοινωνικής κινητικότητας, κρίνεται σκόπιμο η άσκηση πολιτικής να δώσει προτεραιότητα στις παραπάνω πέντε κατευθύνσεις στον τομέα της εργασίας. Συμπληρωματικά, είναι κρίσιμο να ενισχυθούν οι θεσμοί-κλειδιά σε τομείς όπως η επιθεώρηση εργασίας, η μεσολάβηση και επίβλεψη, η ασφάλιση ανεργίας, οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης και ο κοινωνικός διάλογος, στα πλαίσια καλών διεθνών πρακτικών, καθώς έχει αναδειχθεί ότι οι διανεμητικές επιδράσεις των παρεμβάσεων εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την απρόσκοπτη και ανεξάρτητη λειτουργία των σχετικών θεσμών στην αγορά εργασίας.

Εκπαίδευση

Το εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί κεντρικό παράγοντα διαμόρφωσης ανισοτήτων σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Παρά τη σημαντική διεύρυνση της πρόσβασης σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης τις τελευταίες δεκαετίες, η κοινωνική κινητικότητα μέσω εκπαίδευσης παραμένει ελλιπής σε σύγκριση με άλλες χώρες της ΕΕ. Συγκεκριμένα, τα παιδιά από χαμηλότερο κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο έχουν συστηματικά μειωμένες πιθανότητες να φτάσουν σε υψηλότερα εκπαιδευτικά επίπεδα σε σύγκριση με τους συνομηλικούς τους στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Οι ανισότητες πρόσβασης στις σχολές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης υψηλής ζήτησης, ο ευρύς θεσμός της παραπαιδείας ως απαραίτητο στην πράξη βήμα για επιτυχία στις Πανελλαδικές εξετάσεις, και ο υψηλός αριθμός φοιτητών που δεν ολοκληρώνουν τις σπουδές τους έγκαιρα, επιτείνουν τη δυσλειτουργία του συστήματος ως μοχλού κοινωνικής ανέλιξης. Σε επίπεδο πολιτικής, προτεραιότητα πρέπει να δοθεί στην ενίσχυση της ποιοτικής προσχολικής εκπαίδευσης για παιδιά από ευάλωτα στρώματα, στην αναδιάρθρωση της δημόσιας υποχρεωτικής εκπαίδευσης με στόχο αποδοτικότερη και δικαιότερη κατανομή πόρων προς σχολεία που επιτυγχάνουν καλές επιδόσεις σε υποβαθμισμένες περιοχές, στην αναβάθμιση της επαγγελματικής εκπαίδευσης μέσω στενότερης σύνδεσης με την αγορά εργασίας, και στη βελτίωση της διασύνδεσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με τις ανάγκες της οικονομίας.

Υγεία

Παρά τη βελτίωση ορισμένων δεικτών υγείας και τη σταδιακή αποκατάσταση μέρους των απωλειών της περιόδου της κρίσης, οι ανισότητες στην πρόσβαση και τη χρηματοδότηση των υπηρεσιών υγείας παραμένουν σημαντικές. Η Ελλάδα εξακολουθεί να καταγράφει από τα υψηλότερα ποσοστά ιδιωτικών δαπανών υγείας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, γεγονός που μεταφέρει σημαντικό μέρος του κόστους στα νοικοκυριά και δημιουργεί εμπόδια πρόσβασης, ιδιαίτερα για τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα. Η εξέλιξη αυτή συνδέεται τόσο με τη διαχρονικά περιορισμένη ανάπτυξη της δημόσιας πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας, όσο και με στρεβλώσεις στην κατανομή των δημόσιων πόρων, οι οποίες ευνοούν την αποσπασματική και συχνά δαπανηρότερη χρήση υπηρεσιών. Ως αποτέλεσμα, οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες μεταφράζονται σε άνισες δυνατότητες πρόληψης, έγκαιρης διάγνωσης και αντιμετώπισης προβλημάτων υγείας. Ως εκ τούτου, οι πιο ευάλωτες ομάδες είτε περιορίζουν τη χρήση αναγκαίων υπηρεσιών είτε αναγκάζονται να διαθέσουν δυσανάλογο μέρος του εισοδήματός τους για την κάλυψη αναγκών υγείας. Υπό αυτή την έννοια, η ενίσχυση της πρωτοβάθμιας φροντίδας και η μείωση της εξάρτησης από τις ιδιωτικές πληρωμές αποτελούν κρίσιμες προϋποθέσεις για τη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων στην υγεία.

Μακροχρόνια φροντίδα

Η μακροχρόνια φροντίδα αποτελεί έναν από τους λιγότερο ανεπτυγμένους πυλώνες του ελληνικού κοινωνικού κράτους, παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα συγκαταλέγεται στις ευρωπαϊκές χώρες που αναμένεται να αντιμετωπίσουν μερικές από τις εντονότερες δημογραφικές πιέσεις τις επόμενες δεκαετίες. Οι δημόσιες δαπάνες για μακροχρόνια φροντίδα παραμένουν σταθερά σε ιδιαίτερα χαμηλά

επίπεδα συγκριτικά με την πλειονότητα των χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ η κάλυψη υπηρεσιών είναι περιορισμένη και στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην άτυπη φροντίδα που παρέχεται από τα μέλη της οικογένειας. Η εξάρτηση αυτή μεταφέρει σημαντικό οικονομικό και χρονικό κόστος στα νοικοκυριά, επηρεάζοντας ιδιαίτερα τις γυναίκες. Παράλληλα, η Ελλάδα εμφανίζει σημαντικό χάσμα όχι μόνο ως προς τη χρηματοδότηση αλλά και ως προς τον σχεδιασμό πολιτικών σε σύγκριση με χώρες που έχουν ήδη προχωρήσει σε ανεπτυγμένα συστήματα κοινοτικής φροντίδας και υποστήριξης της γήρανσης στον τόπο κατοικίας. Καθώς η γήρανση του πληθυσμού αναμένεται να αυξήσει σημαντικά τη ζήτηση για υπηρεσίες φροντίδας αλλά και να μειώσει τη διαθέσιμη βάση άτυπων, οικογενειακών φροντιστών, η ουσιαστική απουσία ενός συνεκτικού συστήματος μακροχρόνιας φροντίδας κινδυνεύει να ενισχύσει τις κοινωνικές και διαγενεακές ανισότητες. Η ανάπτυξη καθολικά προσβάσιμων υπηρεσιών φροντίδας δεν αποτελεί μόνο ζήτημα κοινωνικής προστασίας, αλλά και αναγκαία επένδυση για τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής στην Ελλάδα τις επόμενες δεκαετίες.

Στέγαση

Οι στεγαστικές συνθήκες αποτελούν έναν από τους πλέον δυναμικούς τομείς δημιουργίας ανισοτήτων στην Ελλάδα. Η παραδοσιακά υψηλή ιδιοκατοίκηση λειτούργησε ιστορικά ως ανεπίσημο δίχτυ κοινωνικής προστασίας, ωστόσο η έντονη άνοδος των ενοικίων από το 2018 και η επιταχυνόμενη μετατόπιση χαμηλού εισοδήματος νοικοκυριών προς την ενοικίαση διευρύνουν το χάσμα μεταξύ ιδιοκτητών και ενοικιαστών, με τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα να φέρουν δυσανάλογα το σχετικό κόστος. Ο δείκτης στεγαστικής επιβάρυνσης για τα νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος, που κορυφώθηκε στα χρόνια της κρίσης σε επίπεδα πολύ υψηλότερα από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, παραμένει εξαιρετικά υψηλός ακόμη και σήμερα, ενώ το ποσοστό αδυναμίας κάλυψης στεγαστικών και ενεργειακών υποχρεώσεων έχει επιδεινωθεί περαιτέρω τα τελευταία χρόνια, εξέλιξη που συνδέεται άμεσα με την ενεργειακή κρίση μετά το 2021 και υποδηλώνει ότι οι πιέσεις αυτές έχουν πλέον διευρυνθεί πέρα από τα πιο ευάλωτα στρώματα. Παράλληλα, οι δείκτες υπερπλήρωσης, αδυναμίας επαρκούς θέρμανσης και δομικών προβλημάτων της κατοικίας αναδεικνύουν ότι η ποιοτική υστέρηση στέγασης για τα νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος αποτελεί διαρθρωτικό χαρακτηριστικό. Η άνοδος των τιμών ακινήτων ενισχύει παράλληλα τον πλούτο των ήδη ιδιοκτητών, διευρύνοντας τη διαγενεακή ανισότητα, καθώς η πρόσβαση στην ιδιοκατοίκηση εξαρτάται ολοένα περισσότερο από κληρονομικές μεταβιβάσεις και οικογενειακούς πόρους, ενώ η επιταχυνόμενη πτώση των ποσοστών ιδιοκατοίκησης στα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα τα τελευταία χρόνια υποδηλώνει ότι το ιστορικό αυτό απόθεμα προστασίας διαβρώνεται σταδιακά. Οι επιπτώσεις της στεγαστικής επιβάρυνσης επεκτείνονται πέρα από το άμεσο κόστος, καθώς η στεγαστική επισφάλεια συνδέεται με χαμηλότερες εκπαιδευτικές επιδόσεις και αδυναμία διατήρησης σταθερής απασχόλησης, διαμορφώνοντας έναν μηχανισμό που περιορίζει τη μακροχρόνια κοινωνική κινητικότητα. Υπό αυτή την οπτική, η στεγαστική πολιτική δεν αποτελεί απλώς παρέμβαση σε μια αγορά, αλλά αναγκαία προϋπόθεση για την αντιμετώπιση των ευρύτερων κοινωνικο-οικονομικών ανισοτήτων.

Συνθέτοντας τα ευρήματα των επιμέρους ενοτήτων, η αποκλιμάκωση του δείκτη Gini αντικατοπτρίζει εν μέρει πραγματικές μεταβολές στην κατανομή των εισοδημάτων, κυρίως μέσω της σχετικής σταθεροποίησης των μεσαίων στρωμάτων και της ανάκαμψης της αγοράς εργασίας, χωρίς ωστόσο να

αποτυπώνει τις πιέσεις που δέχονται τα νοικοκυριά από την άνοδο του κόστους στέγασης, αλλά και από την πρόσβαση τους σε ίσες ευκαιρίες απασχόλησης, εκπαίδευσης, μακροχρόνιας φροντίδας και υγειονομικής περίθαλψης. Η βελτίωση της απασχόλησης και η αύξηση των μισθών ωφέλησαν κυρίως τα εργαζόμενα νοικοκυριά, σε σχέση με εκείνα που εξαρτώνται από κοινωνικές μεταβιβάσεις. Περαιτέρω, οι νέοι, τα μονογονεϊκά νοικοκυριά και οι γυναίκες εξακολουθούν να εκτίθενται δυσανάλογα στις πιέσεις της αγοράς, αν και ορισμένες από τις σχετικές διαφορές καταγράφουν σύγκλιση. Στην αγορά εργασίας, η ανεργία έχει υποχωρήσει σημαντικά από τα υψηλά επίπεδα της κρίσης, ενώ η συρρίκνωση της ανεπίσημης οικονομίας αποτελεί μια αναμφισβήτητη θετική εξέλιξη. Ωστόσο, η μακροχρόνια ανεργία και το υψηλό μερίδιο αυτοαπασχόλησης παραμένουν πηγές δομικής ανισότητας. Στην εκπαίδευση, η διεύρυνση της πρόσβασης αποτελεί θετική εξέλιξη, ωστόσο η ιδιωτική παραπαιδεία και η χαμηλή κινητικότητα από τα κατώτερα στρώματα προς τις σχολές υψηλής ζήτησης αμβλύνουν τον ρόλο του εκπαιδευτικού συστήματος ως μοχλό ισότητας ευκαιριών. Στον τομέα της υγείας, η πρόσβαση βελτιώθηκε σε σχέση με την περίοδο της κρίσης, αλλά η υψηλή εξάρτηση από ιδιωτικές δαπάνες εξακολουθεί να δημιουργεί εμπόδια για τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα. Στη μακροχρόνια φροντίδα, η περιορισμένη δημόσια κάλυψη μεταφέρει δυσανάλογο βάρος στα νοικοκυριά. Τέλος, στη στέγαση, η άνοδος των ενοικίων, η μείωση της ιδιοκατοίκησης και οι ενεργειακές ελλείψεις δημιουργούν στεγαστικές συνθήκες που μπορούν να επηρεάσουν την κοινωνική κινητικότητα.

Η παρούσα μελέτη εστιάζει σε έξι βασικούς τομείς που επηρεάζουν καθοριστικά την κοινωνικοοικονομική ευημερία χωρίς να φιλοδοξεί να καλύψει εξαντλητικά όλους τους σχετικούς τομείς και όλες τις εκφάνσεις της ανισότητας. Ωστόσο, όπου τα διαθέσιμα δεδομένα το επιτρέπουν, επιχειρεί να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο οι τομεακές ανισότητες αλληλοεπιδρούν με ευρύτερους άξονες μειονεκτήματος και κοινωνικού αποκλεισμού, αναγνωρίζοντας ότι οι ανισότητες είναι συχνά διασταυρούμενες και δεν μπορούν να αποτυπωθούν πλήρως μέσα από μία μόνο διάσταση, μιας και η ανισότητα αποτελεί πολυδιάστατο φαινόμενο, το οποίο διαμορφώνεται όχι μόνο από οικονομικούς και θεσμικούς παράγοντες αλλά και από τη διασταύρωση διαφορετικών κοινωνικών χαρακτηριστικών και ταυτοτήτων. Η σχετική βιβλιογραφία αναφέρεται συχνά σε διασταυρούμενες ανισότητες, προκειμένου να περιγράψει τον τρόπο με τον οποίο χαρακτηριστικά όπως το φύλο, η ηλικία, η αναπηρία, η προέλευση, ο βαθμός αστικοποίησης και η κοινωνικοοικονομική θέση αλληλοεπιδρούν και διαμορφώνουν σωρευτικά πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα. Μάλιστα, ορισμένες από αυτές τις διαστάσεις παρουσιάζουν ιδιαίτερη σημασία στην ελληνική περίπτωση, καθώς τα διαθέσιμα στοιχεία καταδεικνύουν επίμονες ανισότητες, μεταξύ άλλων ως προς την ισότητα των φύλων, τις ηλικιακές διακρίσεις και την κοινωνική και οικονομική ένταξη των ατόμων με αναπηρία.

Τα παραπάνω αναδεικνύουν σειρά από ερευνητικά ερωτήματα που παραμένουν ανοικτά και αξίζει να αποτελέσουν ξεχωριστό αντικείμενο μελλοντικής έρευνας. Πέραν αυτού, η αξιοποίηση διοικητικών φορολογικών στοιχείων σε συνδυασμό με τα δεδομένα των ερευνών νοικοκυριών θα επέτρεπε πληρέστερη αποτύπωση της ανισότητας στα ανώτερα εισοδηματικά κλιμάκια (Piketty et al., 2018). Δεύτερον, η ανάλυση κοινωνικής κινητικότητας μέσω πάνελ δεδομένων θα έδινε την δυνατότητα για να ερευνηθεί αν και σε ποιο βαθμό οι εισοδηματικές θέσεις μεταβιβάζονται διαγενεακά στην Ελλάδα,

μεταξύ άλλων. Τρίτον, η σύνδεση της περιουσιακής ανισότητας με την εισοδηματική, θα επέτρεπε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της οικονομικής διαστρωμάτωσης.

1 Εισαγωγή

Η εισοδηματική ανισότητα και η άνιση πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες συνδέονται άμεσα με τις ευκαιρίες ζωής, την κοινωνική κινητικότητα και την εμπιστοσύνη στους θεσμούς. Κοινωνίες με υψηλή ανισότητα τείνουν να παρουσιάζουν χαμηλότερη κοινωνική συνοχή, αδύναμη ανοδική κινητικότητα και εντονότερες εντάσεις στη διανομή των ωφελημάτων της οικονομικής ανάπτυξης (Atkinson, 2015; OECD, 2015), με αποτέλεσμα η ανάλυσή της να μην αφορά αποκλειστικά την κατανομή εισοδημάτων, αλλά να εκτείνεται στις ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες εντός των οποίων αυτή διαμορφώνεται.

Στην Ελλάδα, η ανάγκη αυτής της ευρύτερης οπτικής αναδεικνύεται από μια αντίφαση που χαρακτηρίζει τα διαθέσιμα στοιχεία: παρά την αποκλιμάκωση των εισοδηματικών δεικτών από τα υψηλά επίπεδα της κρίσης και την ανάκαμψη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, η υποκειμενική εμπειρία των νοικοκυριών αποκλίνει σημαντικά τόσο από τους στατιστικούς δείκτες όσο και από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Η απόκλιση αυτή δεν εξαντλείται σε μεθοδολογικά ζητήματα σχετικά με την ακρίβεια των ερευνών νοικοκυριών, αλλά αντανακλά μια πραγματική ανεπάρκεια: οι δείκτες εισοδηματικής κατανομής δεν αποτυπώνουν το σύνολο των επιδράσεων που ασκεί η άνοδος του κόστους στέγασης και ενέργειας στους οικογενειακούς προϋπολογισμούς, ούτε την ανισοκατανομή στην πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης και φροντίδας.

Η αγορά εργασίας καθορίζει όχι μόνο το επίπεδο των εισοδημάτων, αλλά και τη σταθερότητά τους και την πρόσβαση στο ασφαλιστικό σύστημα, με αποτέλεσμα η ανισότητα μεταξύ μισθωτών, αυτοαπασχολούμενων και ανέργων να αποτελεί έναν από τους πιο ενεργούς μηχανισμούς αναπαραγωγής της. Η εκπαίδευση λειτουργεί ταυτόχρονα ως μηχανισμός κοινωνικής κινητικότητας, ανάλογα με τον βαθμό στον οποίο η ποιότητά της κατανέμεται ισόρροπα ή διαφοροποιείται βάσει οικογενειακών πόρων. Η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και μακροχρόνιας φροντίδας αποτελεί εξίσου κρίσιμη διάσταση, καθώς η απουσία επαρκών δημόσιων υπηρεσιών μετατρέπεται σε επιπρόσθετη οικονομική επιβάρυνση για τα λιγότερο εύπορα νοικοκυριά, ενώ η στέγαση λειτουργεί ταυτόχρονα ως βασική ανάγκη, ως κύριος μηχανισμός συσσώρευσης πλούτου και ως παράγοντας που καθορίζει την πρόσβαση σε υπηρεσίες και αγορές εργασίας. Οι τομείς αυτοί δεν λειτουργούν ανεξάρτητα: η χαμηλή εκπαιδευτική επίδοση περιορίζει τις προοπτικές στην αγορά εργασίας, η επισφαλής εργασία επιτείνει τη στεγαστική επιβάρυνση, και η ανεπαρκής πρόσβαση σε φροντίδα αυξάνει την οικονομική εξάρτηση, δημιουργώντας αλληλοτροφοδοτούμενους τομείς που δεν ανακόπτονται με παρεμβάσεις σε έναν μόνο τομέα. Η δυναμική αυτή επιτείνεται από μια ευρύτερη τάση που η διεθνής βιβλιογραφία έχει τεκμηριώσει: κατά τις φάσεις οικονομικής ανάπτυξης, τα κέρδη τείνουν να συγκεντρώνονται στα ανώτερα εισοδηματικά στρώματα, παράγοντας ανισότητες που δεν αποτυπώνονται επαρκώς από τους συνολικούς δείκτες εισοδηματικής κατανομής (Piketty et al., 2018; Acemoglu et al., 2019).

Η μελέτη, βασιζόμενη κυρίως σε μικροδεδομένα από την EU-SILC της ΕΛΣΤΑΤ αλλά και σε δημοσιευμένες στατιστικές, έχει σαν αφετηρία την ανάλυση της εισοδηματικής ανισότητας ως του πλέον συστηματικά τεκμηριωμένου δείκτη κοινωνικοοικονομικής διαφοροποίησης και επεκτείνεται στη συνέχεια στην αγορά εργασίας, την εκπαίδευση, την υγεία, τη μακροχρόνια φροντίδα και τη στέγαση, αναδεικνύοντας τις

διαστάσεις της ανισότητας που διαμορφώνουν πέραν των στατιστικών δεικτών, τις αντιλήψεις των νοικοκυριών σχετικά με το βιοτικό τους επίπεδο και τις ευκαιρίες.

2 Εισοδηματική ανισότητα

Η εισοδηματική ανισότητα αποτελεί έναν από τους πλέον θεμελιώδεις δείκτες κοινωνικοοικονομικής διαφοροποίησης, καθώς επηρεάζει άμεσα το επίπεδο διαβίωσης, τις ευκαιρίες ζωής και τη δυνατότητα κοινωνικής κινητικότητας των ατόμων και των νοικοκυριών. Σε αντίθεση με άλλες μορφές ανισότητας, η κατανομή του εισοδήματος λειτουργεί ως πρωταρχικός μηχανισμός μέσω του οποίου διαμορφώνονται και ενισχύονται ευρύτερες ανισότητες σε τομείς όπως η υγεία, η εκπαίδευση, η στέγαση και η πρόσβαση σε βασικούς πόρους, με αποτέλεσμα η ανάλυσή της να μην περιορίζεται στη μέτρηση οικονομικών διαφορών, αλλά να συμβάλλει ουσιαστικά στην κατανόηση των δομικών χαρακτηριστικών της κοινωνικής ανισότητας στο σύνολό της.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα της εισοδηματικής ανισότητας είναι ο σωρευτικός χαρακτήρας της. Τα υψηλότερα εισοδήματα παρέχουν τη δυνατότητα αποταμίευσης, επένδυσης και πρόσβασης σε ποιοτικές υπηρεσίες, ενώ τα χαμηλότερα αφήνουν ελάχιστα περιθώρια πέραν της κάλυψης βασικών αναγκών, με αποτέλεσμα οι αρχικές εισοδηματικές διαφορές να μετατρέπονται διαχρονικά σε ανισότητες πλούτου, οι οποίες με τη σειρά τους διαμορφώνουν άνιση πρόσβαση στη στέγαση, στην εκπαίδευση και στην υγειονομική περίθαλψη. Στο ελληνικό πλαίσιο, αυτή η δυναμική εκδηλώθηκε με ιδιαίτερη ένταση κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, καθώς η απότομη αύξηση της ανεργίας, η συρρίκνωση των πραγματικών εισοδημάτων και η αποδυνάμωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας δημιούργησαν αλληλεπικαλυπτόμενες αποστερήσεις που υπερέβαιναν κατά πολύ τη μείωση των εισοδημάτων. Η ανάλυση των Danchev et al. (2024) αναδεικνύει ότι η φαινομενική σταθερότητα του δείκτη Gini κατά τη διάρκεια της κρίσης δεν αντανακλά πραγματική σύγκλιση εισοδημάτων, αλλά την παράλληλη συμπίεση μισθών, συντάξεων και επιδομάτων κατά μήκος ολόκληρης της κατανομής· τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα και τα οικονομικά ευάλωτα νοικοκυριά επωμίστηκαν ωστόσο δυσανάλογα μεγαλύτερο βάρος, εντείνοντας προϋπάρχουσες ανισότητες και αναδεικνύοντας τις δομικές αδυναμίες στην κατανομή του εισοδήματος και την οικονομική ευθραυστότητα της ελληνικής κοινωνίας.

2.1 Δείκτες ανισότητας και φτώχειας

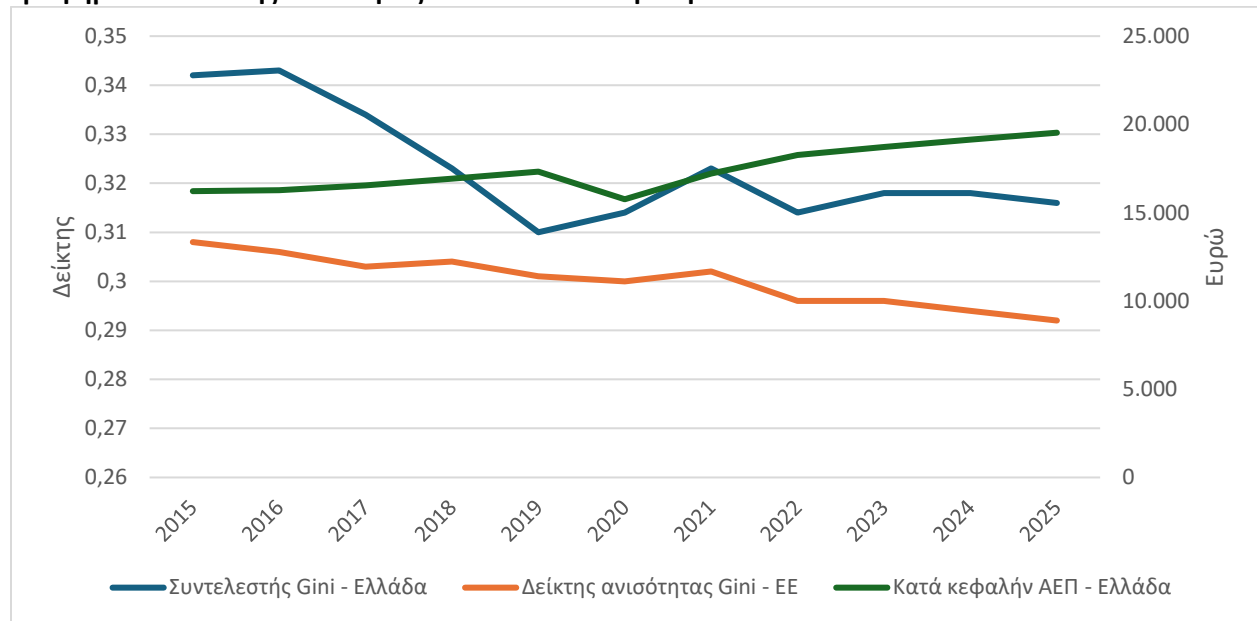
Η διαχρονική εξέλιξη της εισοδηματικής ανισότητας αποτυπώνεται κυρίως μέσω δεικτών κατανομής όπως ο συντελεστής Gini, ο οποίος παρέχει συνοπτική εικόνα του βαθμού ανισοκατανομής του εισοδήματος διαθέσιμου εισοδήματος.² Στην Ελλάδα, η πορεία του δείκτη αντανακλά τις έντονες μακροοικονομικές διακυμάνσεις των τελευταίων δεκαετιών και ιδίως την περίοδο της κρίσης, κατά την οποία σημειώθηκαν σημαντικές ανακατανομές εισοδήματος μεταξύ κοινωνικών ομάδων, όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα 2.1, το οποίο παρουσιάζει την εξέλιξη του δείκτη Gini στην Ελλάδα και την ΕΕ από το 2015 έως το 2025 αντιπαραβάλλοντάς τον με την πορεία του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, ώστε να

² Ο δείκτης εισοδηματικής ανισότητας Gini παίρνει τιμές από το 0 έως το 1, με το 1 να σηματοδοτεί απόλυτη ανισότητα. Καθώς ο δείκτης υπολογίζεται έχοντας ως βάση τα νοικοκυριά, και όχι το άτομο, ουσιαστικά θα σήμαινε πως όλο το εισόδημα συσσωρεύεται σε ένα μόνο νοικοκυριό. Στον αντίποδα, τέλεια ισότητα και δείκτης εισοδηματικής ανισότητας Gini θα σήμαινε πως όλα τα νοικοκυριά έχουν ακριβώς το ίδιο εισόδημα.

καταστεί δυνατή η σύγκριση της συνολικής οικονομικής εξέλιξης με τις τάσεις της εισοδηματικής ανισότητας.

Σε επίπεδο συνολικής τάσης, παρατηρείται μείωση του δείκτη Gini στην Ελλάδα κατά την εξεταζόμενη περίοδο, η οποία ωστόσο δεν ακολουθεί ομαλή πορεία, ενώ ο αντίστοιχος δείκτης για την ΕΕ παρουσιάζει σχετικά μεγαλύτερη σταθερότητα και κινείται σε χαμηλότερα επίπεδα καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου, αναδεικνύοντας μια διαρκή απόκλιση μεταξύ Ελλάδας και ευρωπαϊκού μέσου όρου που, παρότι έχει μειωθεί σε σχέση με τα επίπεδα της κρίσης, παραμένει ουσιαστική.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίοδος μετά το 2018, κατά την οποία η ανάκαμψη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ συνοδεύτηκε από αύξηση του δείκτη Gini, ενώ ο αντίστοιχος δείκτης για την ΕΕ παρέμεινε σχετικά σταθερός (Γράφημα 2.1). Η οριακή αυτή αποσύνδεση μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και εισοδηματικής ισότητας δεν αποτελεί ελληνική ιδιαιτερότητα, καθώς η διεθνής βιβλιογραφία έχει τεκμηριώσει διαχρονικά την τάση συγκέντρωσης των εισοδημάτων στα ανώτερα κλιμάκια κατά τις φάσεις οικονομικής ανάπτυξης (Piketty et al., 2018; Acemoglu et al., 2019). Στην ελληνική περίπτωση, η δυναμική αυτή τεκμηριώνεται εμπειρικά και από την ανάλυση των Adamorouli et al. (2026), οι οποίοι, αξιοποιώντας διοικητικά δεδομένα για την περίοδο 2002-2023, αναδεικνύουν ότι η ανισότητα αποδοχών διευρύνθηκε τόσο σε επίπεδο κατατομής όσο και εντός κοινωνικών ομάδων κατά τη διάρκεια της κρίσης, ενώ η μεταγενέστερη ανάκαμψη αποδοχών υπήρξε σχετικά άνιση, με τους εργαζόμενους που εισήλθαν στην αγορά εργασίας κατά τα έτη της ύφεσης να παρουσιάζουν επίμονα χαμηλότερες αποδοχές καθ' όλη τη διάρκεια της εργασιακής τους πορείας. Η δυσκολία αυτή των συγκεντρωτικών δεικτών όπως ο Gini ή του ποσοστού φτώχειας να αποτυπώσουν την πραγματική επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου είχε ήδη επισημανθεί από τους Matsaganis και Leventi (2014), οι οποίοι δείχνουν για την περίοδο της κρίσης ότι ενώ ο τυπικός δείκτης σχετικής φτώχειας αυξήθηκε μόνο οριακά, η φτώχεια σχεδόν διπλασιάστηκε όταν το κατώφλι σταθεροποιείται στα προ-κρίσης επίπεδα, καθώς το κινούμενο σχετικό κατώφλι υποχωρεί μαζί με τη γενικότερη πτώση των εισοδημάτων και αποκρύπτει έτσι την απώλεια αγοραστικής δύναμης.

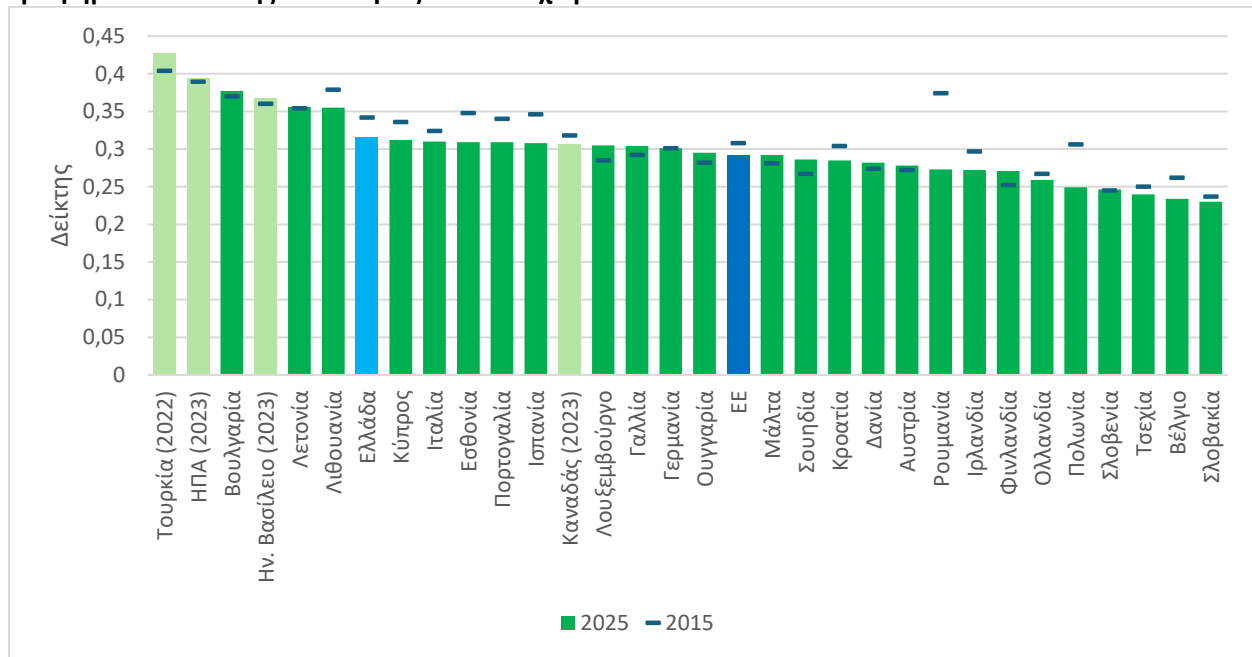
Γράφημα 2.1: Δείκτης ανισότητας Gini και κατά κεφαλήν ΑΕΠ

Πηγή: EU SILC - ΕΛΣΤΑΤ. Υπολογισμοί ΙΟΒΕ. Σημείωση: Οι δείκτες ανισότητας βασίζονται στο συνολικό διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών. Όλα τα εισοδήματα έχουν σταθμιστεί με τη χρήση της τροποποιημένης κλίμακας ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ.³

Ο δείκτης ανισότητας διαφέρει ανά χώρα, εξετάζοντας την ΕΕ αλλά και επιλεγμένες χώρες εκτός Ευρώπης για τα έτη 2015 και 2025 ή τα πιο πρόσφατα στοιχεία. Μέσα στην Ευρώπη, υψηλότερος δείκτης ανισότητας σημειώνεται στη Βουλγαρία και στη Λετονία, με την Ελλάδα να βρίσκεται στην 4^η θέση, υψηλή θέση αποτυπώνοντας σε ένα βαθμό τις παθογένειες του συστήματος κοινωνικής προστασίας. Αντιθέτως, χαμηλές τιμές του δείκτη ανισότητας καταγράφει η Σλοβακία, το Βέλγιο και η Τσεχία. Οι χώρες εκτός Ευρώπης παρουσιάζουν υψηλότερο δείκτη ανισότητας, όπως η Τουρκία και οι ΗΠΑ, καθώς τα δομικά χαρακτηριστικά των χωρών ευνοούν τη συγκέντρωση του εισοδήματος, με την πρώτη να καταγράφει επιδείνωση σε σύγκριση με το 2015, ενώ αντίθετα, σε ΗΠΑ και Ην. Βασίλειο οι δείκτες παραμένουν σχεδόν σταθεροί. Σε 11 χώρες της ΕΕ ο δείκτης ανισότητας αυξήθηκε μεταξύ 2015 και 2025, ενώ στις υπόλοιπες ξεχωρίζει η Ρουμανία και η Πολωνία με τη μεγαλύτερη σχετικά αποκλιμάκωση του δείκτη ανισότητας.

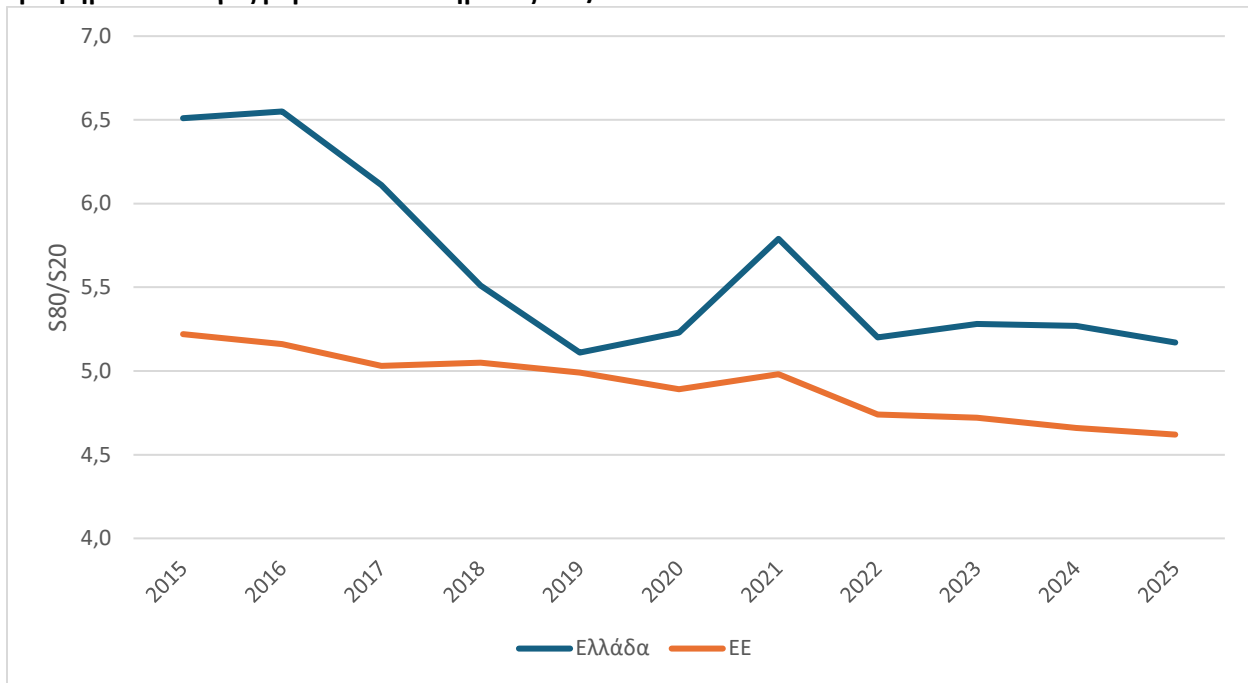
³ Η κλίμακα ισοδυναμίας του χρησιμοποιείται για τη σύγκριση του βιοτικού επιπέδου νοικοκυριών διαφορετικής σύνθεσης. Αποδίδει στον πρώτο ενήλικα του νοικοκυριού βάρος 1,0, σε κάθε επιπλέον ενήλικα (άνω των 14 ετών) βάρος 0,5 και σε κάθε παιδί (κάτω των 14 ετών) βάρος 0,3.

Γράφημα 2.2: Δείκτης ανισότητας Gini ανά χώρα

Πηγή: Eurostat, ΟΟΣΑ.

Συμπληρωματική διάσταση της εικόνας που παρουσιάζει ο δείκτης Gini προσφέρει ο λόγος μεριδίου εισοδήματος $S80/S20$, ο οποίος αποτυπώνεται στο Γράφημα 2.3 και μετρά το εισόδημα που συγκεντρώνει το ανώτερο πεμπτημόριο της κατανομής σε σχέση με εκείνο του κατώτερου, επιτρέποντας μια πιο εστιασμένη ανάγνωση των δύο άκρων και μια διαφορετική οπτική της ανισότητας από αυτήν που παρέχει ο Gini, ο οποίος είναι πιο ευαίσθητος στις μεταβολές στο μέσο της κατανομής. Ο λόγος εκφράζει πόσες φορές μεγαλύτερο είναι το εισόδημα του τυπικού νοικοκυριού στην κορυφή της κατανομής σε σχέση με εκείνο στη βάση της, με την Ελλάδα να καταγράφει διαχρονικά τιμές που τη φέρνουν σταθερά στις χαμηλότερες θέσεις της ευρωπαϊκής κατάταξης ισότητας. Κατά τη διάρκεια της κρίσης, ο λόγος $S80/S20$ παρέμεινε εξαιρετικά υψηλός, αναδεικνύοντας ότι η συρρίκνωση των εισοδημάτων δεν κατανεμήθηκε ισόρροπα μεταξύ των δύο άκρων της κατανομής, ενώ η μεταγενέστερη περίοδος ανάκαμψης επιβεβαιώνει ότι τα κέρδη της ανάπτυξης ωφέλησαν δυσανάλογα τα ανώτερα εισοδηματικά στρώματα, με τη θέση του κατώτερου πεμπτημορίου να παραμένει εύθραυστη ακόμη και σε συνθήκες γενικότερης οικονομικής επέκτασης.

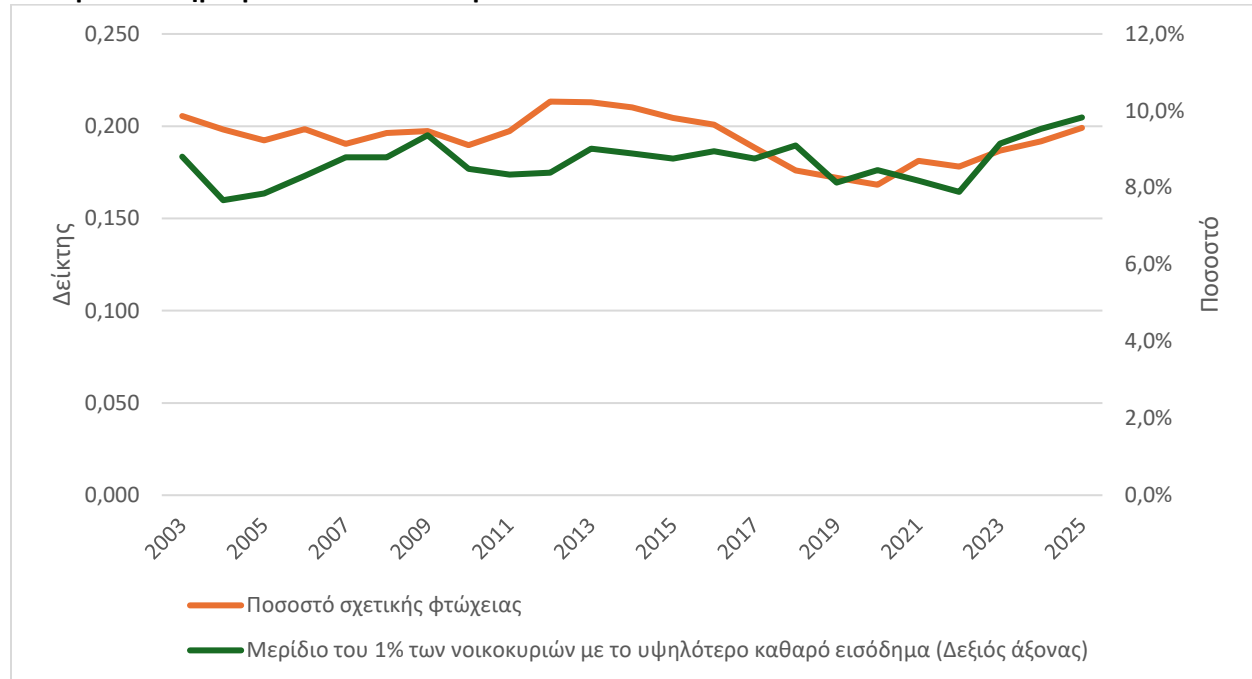
Γράφημα 2.3: Λόγος μεριδίου εισοδήματος S80/S20

Πηγή: EU SILC - ΕΛΣΤΑΤ. Υπολογισμοί ΙΟΒΕ. Σημείωση: Οι δείκτες ανισότητας βασίζονται στο συνολικό διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών. Όλα τα εισοδήματα έχουν σταθμιστεί με τη χρήση της τροποποιημένης κλίμακας ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ.

Πέραν του γενικού δείκτη Gini, το Γράφημα 2.4 παρουσιάζει τις τάσεις δύο συμπληρωματικών δεικτών, του ποσοστού σχετικής φτώχειας και του εισοδηματικού μεριδίου που συγκεντρώνει το ανώτατο 1% της κατανομής, οι οποίοι κινούνται σε γενικές γραμμές παράλληλα με τον δείκτη Gini, επιβεβαιώνοντας τις ευρύτερες τάσεις.⁴ Ιδιαίτερης προσοχής χρήζει το μερίδιο του ανώτατου 1%, το οποίο, αφού παρέμεινε σχετικά σταθερό για μεγάλο μέρος της περιόδου, εμφανίζει αξιοσημείωτη άνοδο από το 2023 και έπειτα, φτάνοντας στα υψηλότερα επίπεδα της εξεταζόμενης περιόδου το 2025. Η σύγκλιση των τριών δεικτών υποδηλώνει ότι οι μεταβολές στην εισοδηματική ανισότητα αντανακλούν πραγματικές μεταβολές στη δομή της κατανομής του εισοδήματος στην Ελλάδα.

⁴ Η Eurostat ορίζει τα νοικοκυριά που ζουν σε συνθήκες φτώχειας κυρίως μέσω του δείκτη «Κίνδυνος φτώχειας (AROP)», που σημαίνει ότι έχουν ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα κάτω του 60% του εθνικού μέσου όρου, υποδηλώνοντας χαμηλό σχετικό εισόδημα και όχι απόλυτο πλούτο.

Γράφημα 2.4: Δείκτης Gini, σχετική φτώχεια και μερίδιο του 1% των νοικοκυριών με το υψηλότερο καθαρό εισόδημα για όλα τα νοικοκυριά

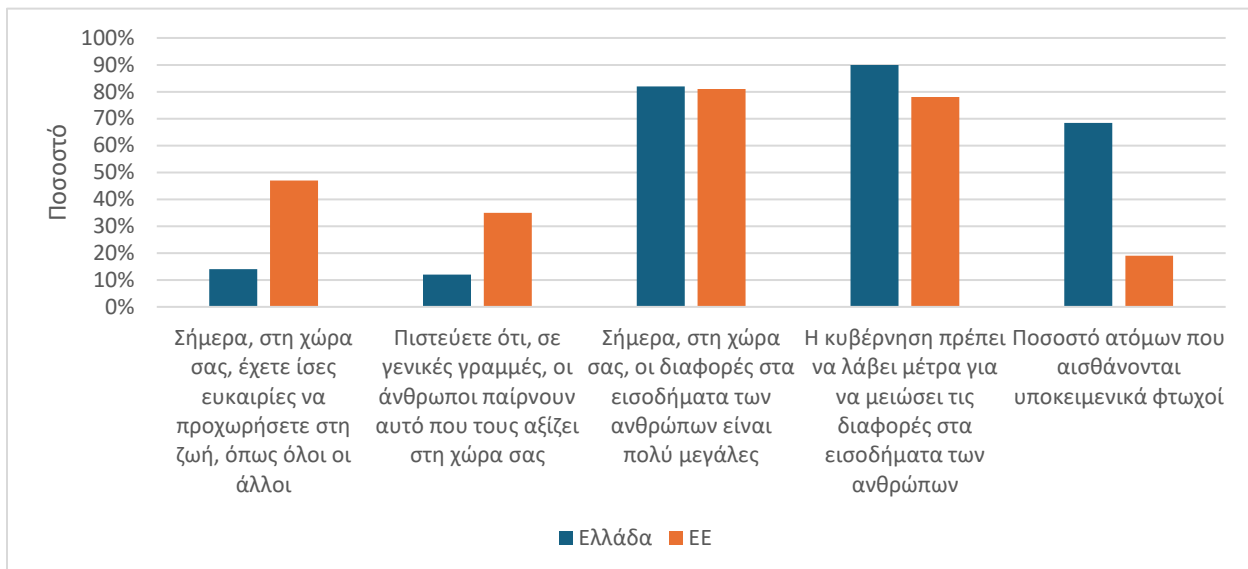

Πηγή: EU SILC. Υπολογισμοί IOBE. Σημείωση: Το σχετικό ποσοστό φτώχειας ορίζεται ως το ποσοστό των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά με εισόδημα μικρότερο από το 60% του μέσου εισοδήματος της περιόδου. Όλα τα εισοδήματα έχουν σταθμιστεί με τη χρήση της τροποποιημένης κλίμακας ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ.

Η διαχρονική μείωση της εισοδηματικής ανισότητας συνδυάζεται, ωστόσο, με ένα εύρημα που χρήζει ιδιαίτερης προσοχής: παρά την αποκλιμάκωση του δείκτη Gini, οι πολίτες στην Ελλάδα αντιλαμβάνονται την ανισότητα ως σαφώς εντονότερη σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα 2.5 βάσει στοιχείων του Ευρωβαρόμετρου και δεδομένων της Eurostat για την υποκειμενική φτώχεια. Τόσο ως προς την πρόσβαση σε ίσες ευκαιρίες όσο και ως προς την αξιοκρατία, η Ελλάδα καταγράφει αισθητά χαμηλότερα ποσοστά σε σχέση με την ΕΕ, υποδηλώνοντας ότι η τυπική μείωση της ανισότητας δεν αποτυπώνεται αντίστοιχα στις καθημερινές αντιλήψεις. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το εύρημα που αφορά την υποκειμενική φτώχεια, καθώς σχεδόν το 70% των νοικοκυριών στην Ελλάδα δηλώνει ότι τα βγάζει πέρα με δυσκολία ή με μεγάλη δυσκολία, έναντι περίπου 19% στον ευρωπαϊκό μέσο όρο,⁵ αναδεικνύοντας ότι η κοινωνική εμπειρία της ανισότητας δεν αντανακλά μόνο τη σχετική κατανομή των εισοδημάτων, αλλά διαμορφώνεται και από την αίσθηση οικονομικής ανασφάλειας, τις προσδοκίες και την πίεση που ασκεί το κόστος βασικών αγαθών στα νοικοκυριά.

⁵ Ένα νοικοκυριό που απάντησε «Με μεγάλη δυσκολία» ή «Με δυσκολία» για να τα βγάλει πέρα θεωρείται ότι εμπίπτει στην υποκειμενική φτώχεια.

Γράφημα 2.5: Αντιλήψεις σχετικά με την ανισότητα: ποσοστό ατόμων που «συμφωνούν» απόλυτα με τη δήλωση και Υποκειμενική φτώχεια, 2023

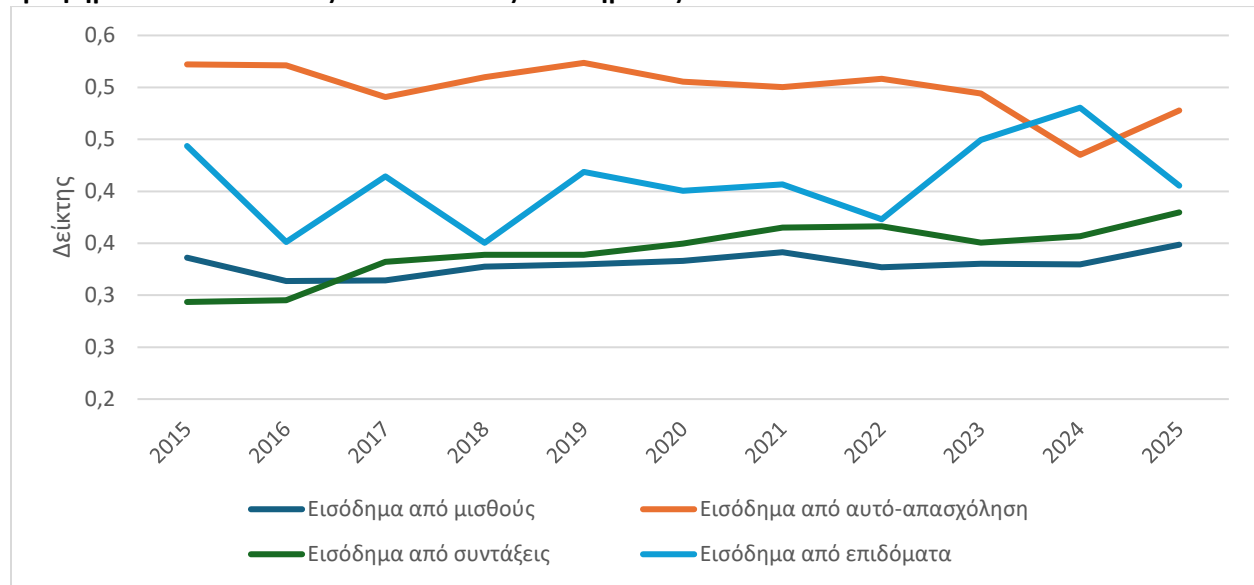
Πηγή: European commission - Standard Eurobarometer 99 - Spring 2023 - Eurostat - EU SILC

Η ανάλυση της ανισότητας, επομένως, δεν πρέπει να περιοριστεί στον γενικό δείκτη Gini. Παρότι τα δεδομένα καταγράφουν μείωση του δείκτη, και παρόλο που τα ευρήματα του Ευρωβαρόμετρου αντανακλούν υποκειμενικές εκτιμήσεις, η τόσο μεγάλη απόκλιση από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο υποδηλώνει ότι το ζήτημα χρειάζεται να εξεταστεί σε ευρύτερο πλαίσιο, πέραν της κατανομής των εισοδημάτων. Στο παρόν κεφάλαιο, ωστόσο, η εστίαση παραμένει στην εισοδηματική ανισότητα, με στόχο την ανάδειξη των παραγόντων που ενδέχεται να ερμηνεύουν το παραπάνω παράδοξο.

Αρχικά, εστιάζουμε στους εισοδηματικούς παράγοντες πίσω από τον δείκτη. Το Γράφημα 2.6 αποτυπώνει την εξέλιξη του δείκτη Gini για τέσσερις βασικές κατηγορίες εισοδήματος, μισθούς, εισόδημα από αυτοαπασχόληση, συντάξεις και επιδόματα, για την περίοδο 2015-2025. Το εισόδημα από αυτοαπασχόληση παρουσιάζει διαχρονικά τον υψηλότερο δείκτη Gini, κινούμενο σταθερά πάνω από 0,40 καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο, αντανακλώντας την έντονη εσωτερική πόλωση που χαρακτηρίζει την κατηγορία, με μια μικρή μειονότητα υψηλών εισοδημάτων και μια πλειονότητα που παραμένει κοντά στο κατώφλι βιωσιμότητας. Αντιθέτως, οι μισθοί και οι συντάξεις παρουσιάζουν τους χαμηλότερους και σταθερότερους δείκτες Gini, με ήπια καθοδική τάση, καθώς η σχετική ομοιογένεια της κατανομής των μισθών αντανακλά εν μέρει τη λειτουργία του κατώτατου μισθού ως αγκύρωσης στο κατώτερο άκρο, ενώ η σταθερότητα των συντάξεων υπογραμμίζει τον εξισορροπητικό ρόλο του συνταξιοδοτικού συστήματος. Το εισόδημα από επιδόματα εμφανίζει τη μεγαλύτερη μεταβλητότητα στον χρόνο, από σχετικά υψηλά επίπεδα το 2015 έως απότομη εκτίναξη το 2021, πιθανώς ως απόρροια των συνθηκών της πανδημίας, κατά την οποία η ανομοιογένεια στη λήψη έκτακτων ενισχύσεων δημιούργησε προσωρινά έντονες ανισότητες εντός της κατανομής των αποδεκτών. Συνολικά, η εικόνα αυτή αναδεικνύει ότι η συνολική

εισοδηματική ανισότητα οφείλεται κατά κύριο λόγο στην άνιση κατανομή του εισοδήματος από αυτοαπασχόληση και, σε ορισμένες περιόδους, στη διασπορά των κοινωνικών παροχών.

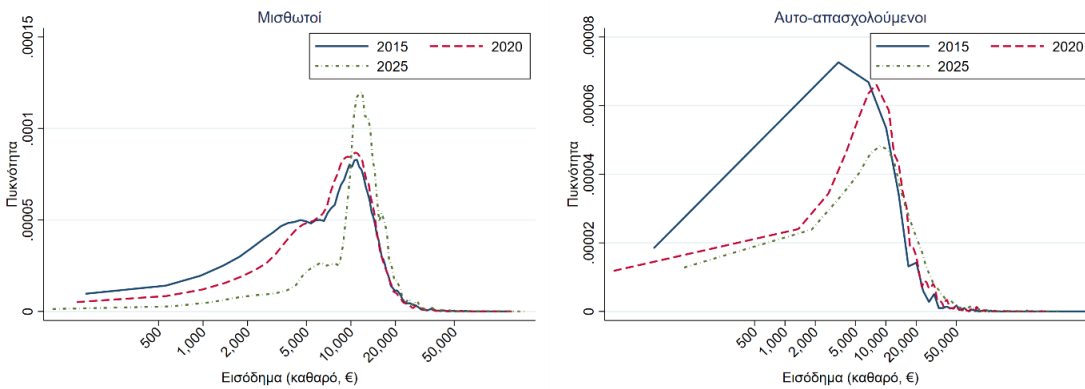
Γράφημα 2.6: Συντελεστές Gini ανά είδος εισοδήματος

Πηγή: EU SILC. Υπολογισμοί IOBE. Σημείωση: Όλα τα εισοδήματα έχουν σταθμιστεί με τη χρήση της τροποποιημένης κλίμακας ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ.

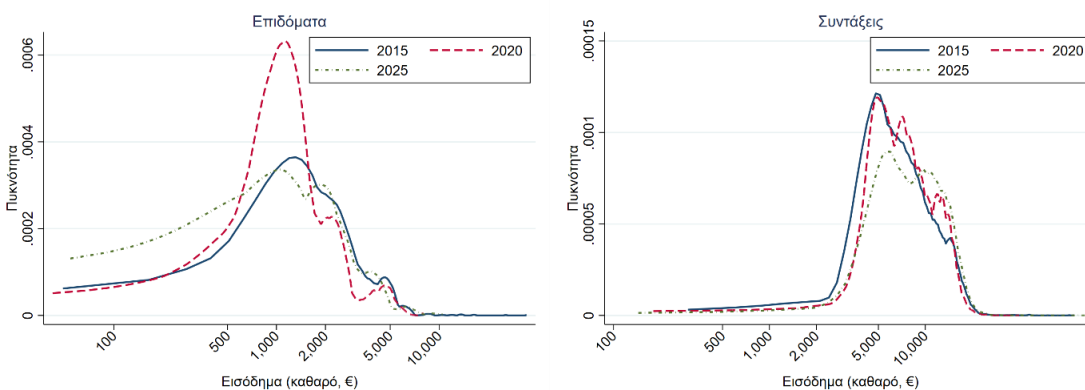
Η εικόνα της ανισότητας εισοδήματος αποκτά περαιτέρω βάθος όταν εξεταστούν οι κατανομές εισοδήματος ανά κατηγορία εργαζόμενου και εισοδήματος. Το Γράφημα 2.7 αποτυπώνει την κατανομή εισοδήματος για μισθωτούς και αυτοαπασχολούμενους σε τρία χρονικά σημεία, το 2015, το 2020 και το 2025, αναδεικνύοντας σημαντικές δομικές μεταβολές που δεν θα ήταν ορατές από τους συγκεντρωτικούς δείκτες μόνο. Για τους μισθωτούς εργαζόμενους, η εξέλιξη μεταξύ 2015 και 2025 αποτυπώνει σταδιακή ανάκαμψη των αποδοχών, με την κατανομή να μετατοπίζεται διαχρονικά προς υψηλότερα εισοδηματικά επίπεδα και να συγκεντρώνεται ολοένα περισσότερο γύρω από τη μεσαία ζώνη. Η μείωση της εισοδηματικής διασποράς εντός της κατηγορίας υποδηλώνει λιγότερους εργαζόμενους στα άκρα της κατανομής, αν και δεν αποκλείει το ενδεχόμενο η σύγκλιση αυτή να αντανακλά εν μέρει τη θεσμική επίδραση αυξήσεων του κατώτατου μισθού παρά οργανική βελτίωση της παραγωγικότητας.

Η εικόνα των αυτοαπασχολούμενων είναι αρκετά διαφορετική. Το 2015 η συντριπτική πλειονότητα συγκεντρώνεται σε πολύ χαμηλά εισοδήματα, αντανακλώντας τη βαθιά συμπίεση που επέφερε η κρίση στη συγκεκριμένη κατηγορία. Το 2020 και το 2025 παρατηρείται σχετική εξομάλυνση με κάποια μετατόπιση προς υψηλότερα εισοδήματα, ωστόσο η κατανομή εξακολουθεί να παρουσιάζει σημαντική ασυμμετρία: μεγάλο τμήμα αυτοαπασχολούμενων παραμένει σε χαμηλές αμοιβές χωρίς θεσμική προστασία, ενώ μια μειονότητα απολαμβάνει σημαντικά υψηλότερα εισοδήματα. Τα ευρήματα αυτά δεν μπορούν να διαβαστούν ανεξάρτητα από το εξαιρετικά υψηλό μερίδιο αυτοαπασχόλησης στην ελληνική αγορά εργασίας, όπως αναλύεται στην επόμενη ενότητα, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η υψηλή αυτοαπασχόληση αντανακλά κατά κύριο λόγο χαρακτηριστικό υψηλής εσωτερικής ανισότητας.

Γράφημα 2.7: Κατανομή μισθών: μισθωτοί και αυτοαπασχολούμενοι

Πηγή: EU SILC. Υπολογισμοί IOBE.

Συνεχίζοντας την ανάλυση μέσα από τις κατανομές των εισοδηματικών πηγών, το Γράφημα 2.8 εξετάζει τις μεταβολές στα επιδόματα και στις συντάξεις κατά την περίοδο 2015-2025, καθώς αυτές οι πηγές εισοδήματος αποτελούν βασικούς μηχανισμούς κοινωνικής αναδιανομής και η συμπεριφορά τους φωτίζει κατά πόσο οι θεσμοί κοινωνικής προστασίας μετριάζουν ή εντείνουν την ανισότητα. Στο αριστερό πάνελ, η κατανομή των επιδομάτων αποτυπώνει με ενάργεια την επίδραση της πανδημίας στο σύστημα κοινωνικής προστασίας. Το 2020 καταγράφεται έντονη συγκέντρωση παροχών σε χαμηλά ποσά, αντανακλώντας τα έκτακτα μέτρα στήριξης εισοδήματος που έφτασαν σε μεγάλο τμήμα του πληθυσμού. Το 2025 η κατανομή εξομαλύνεται, διατηρώντας ωστόσο υψηλότερη πυκνότητα σε σχέση με το 2015, υποδηλώνοντας ότι μέρος της διεύρυνσης του συστήματος παροχών εδραιώθηκε μετά την πανδημία χωρίς όμως να διατηρηθεί η ένταση του 2020. Στο δεξί πάνελ, η κατανομή των συντάξεων εμφανίζει σχετική σταθερότητα διαχρονικά, με την κορύφωση να διατηρείται στο ίδιο εισοδηματικό εύρος και στα τρία έτη.

Γράφημα 2.8: Κατανομή επιδομάτων (αριστερό πλαίσιο) και συντάξεων (δεξιό πλαίσιο)

Πηγή: Eurostat EU SILC. Υπολογισμοί IOBE.

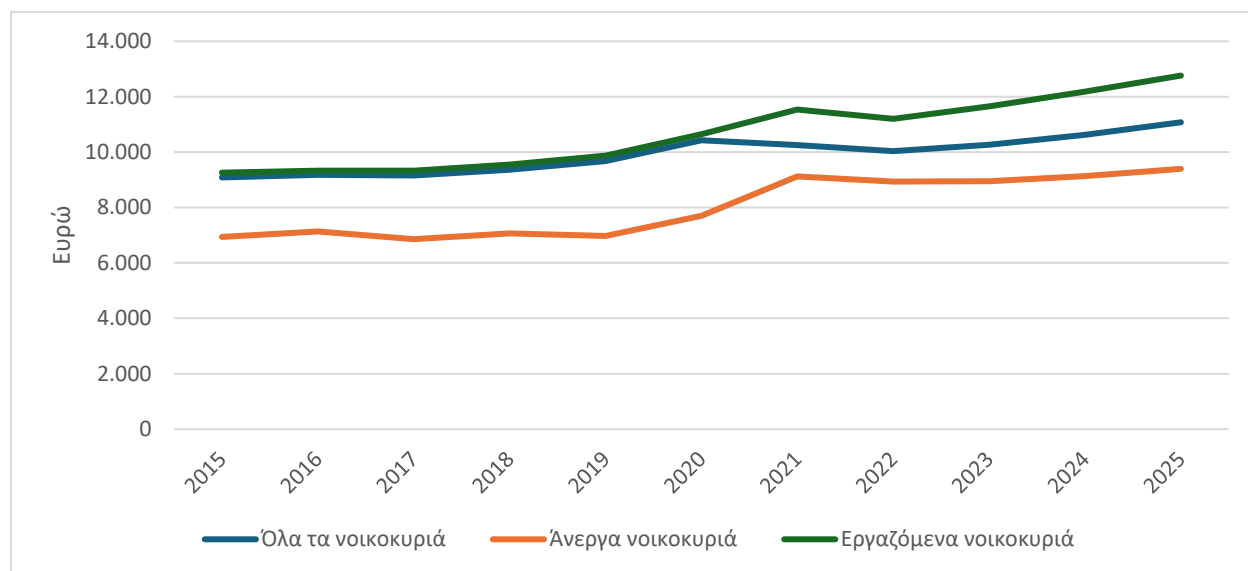
Η ανάλυση των πηγών εισοδήματος αναδεικνύει, επομένως, ότι η ανισότητα δεν κατανέμεται με ακριβώς τον ίδιο τρόπο στον πληθυσμό, αλλά συγκεντρώνεται περισσότερο σε συγκεκριμένες ομάδες που είναι

δομικά πιο εκτεθειμένες στις πηγές υψηλής ανισοκατανομής, ιδίως στην αυτοαπασχόληση και στις κοινωνικές παροχές. Η κατανόηση, επομένως, του ποιους αφορά η ανισότητα απαιτεί να στραφούμε από τις πηγές εισοδήματος στα χαρακτηριστικά των νοικοκυριών, εξετάζοντας πώς η ηλικία, η οικογενειακή σύνθεση, το εκπαιδευτικό επίπεδο και το φύλο, για τους οποίους διαμορφώνονται διαφορετικά εισοδηματικά πρότυπα.

2.2 Οι διαστάσεις της ανισότητας

Η εξέλιξη του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών από το 2015 έως το 2025 αποκαλύπτει μια κρίσιμη απόκλιση που εντείνεται διαχρονικά, όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα 2.9. Έως το 2019 τα εισοδήματα για όλα τα νοικοκυριά κινούνται σχετικά παράλληλα, με τα άνεργα νοικοκυριά να διατηρούν σταθερά χαμηλότερο εισόδημα αλλά χωρίς να διευρύνεται ουσιαστικά η μεταξύ τους απόσταση. Από το 2020 και έπειτα η εικόνα αλλάζει: τα εργαζόμενα νοικοκυριά εισέρχονται σε τροχιά ανόδου, φτάνοντας τις €13.000 περίπου το 2025, ενώ τα άνεργα νοικοκυριά παραμένουν ουσιαστικά στάσιμα γύρω από τις €9.000. Το εύρημα αυτό έχει άμεσες επιπτώσεις στην ερμηνεία της εισοδηματικής ανισότητας της περιόδου. Η αύξηση των μισθών λειτούργησε ως κύριος μοχλός βελτίωσης του μέσου εισοδήματος, αδυνατώντας ωστόσο να μεταφραστεί σε ουσιαστική βελτίωση για τα νοικοκυριά που εξαρτώνται από κοινωνικές μεταβιβάσεις. Η διαρκής αλλά και ολοένα και αυξανόμενη ψαλίδα μεταξύ εργαζόμενων και άνεργων νοικοκυριών υποδηλώνει ότι το σύστημα κοινωνικής προστασίας δεν κατάφερε να συμβαδίσει με τον ρυθμό ανόδου των αμοιβών, με αποτέλεσμα η ανάκαμψη να παράγει νέες μορφές ανισότητας ακόμη και εντός της περιόδου που επίσημα χαρακτηρίζεται ως περίοδος σύγκλισης.

Γράφημα 2.9: Μέσο πραγματικό ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα των εργαζομένων νοικοκυριών

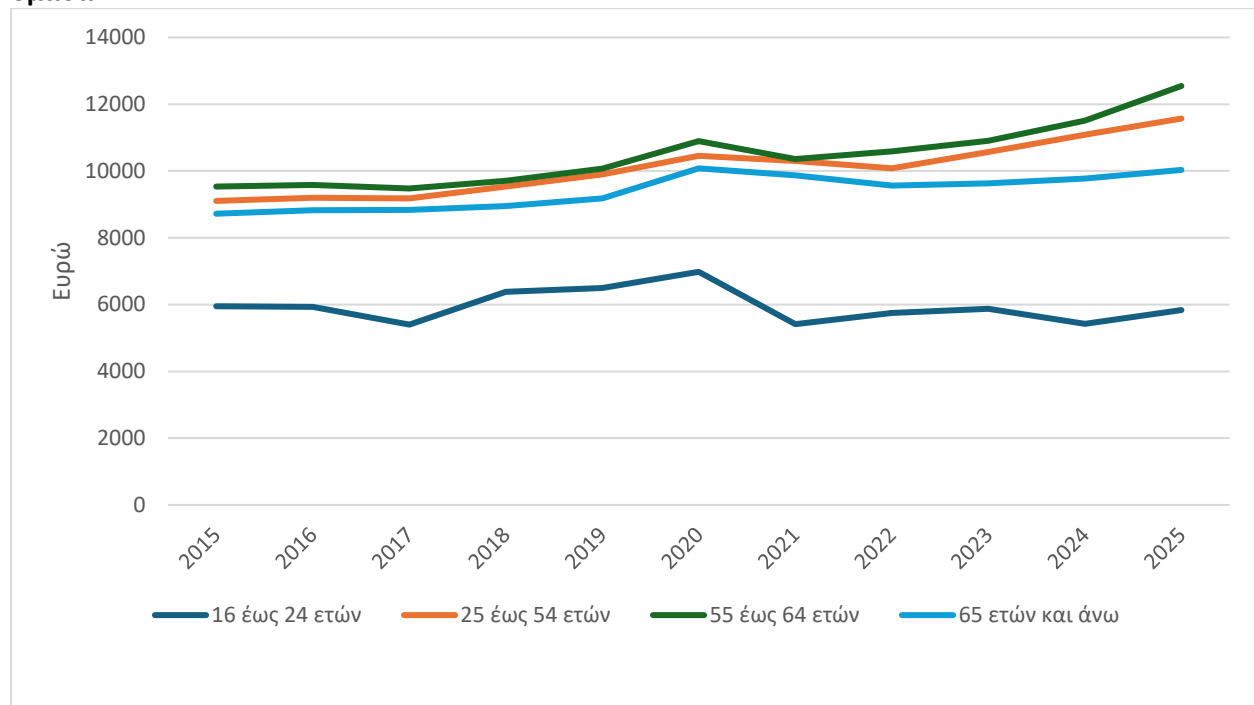

Πηγή: Eurostat EU SILC. Υπολογισμοί IOBE. Εργαζόμενα νοικοκυριά ορίζονται εκείνα όπου ο αντιπρόσωπος του νοικοκυριού είναι σε εργασία. Σημείωση: Όλα τα εισοδήματα έχουν σταθμιστεί με τη χρήση της τροποποιημένης κλίμακας ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ.

Η ανάλυση της εισοδηματικής ανισότητας ανά ηλικιακή ομάδα αποκαλύπτει μια δομική διαστρωμάτωση με σαφείς διαχρονικές μεταβολές, όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα 2.10, το οποίο παρουσιάζει το μέσο

ετήσιο ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα ανά ηλικιακή ομάδα από το 2015 έως το 2025. Σημαντικότερη είναι η εξέλιξη των εισοδημάτων κατά την περίοδο ανάκαμψης: ενώ οι μεσαίες και μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες, και ιδίως η ομάδα 55-64, εμφανίζουν σαφή ανοδική τάση με αυξανόμενη απόσταση από τις υπόλοιπες κατηγορίες μετά το 2021, η νεότερη ομάδα (16-24) παραμένει σταθερά στα χαμηλότερα εισοδηματικά επίπεδα, χωρίς ίχνος σύγκλισης προς τις υπόλοιπες. Αυτά τα ευρήματα αντανακλούν δομικά χαρακτηριστικά της ελληνικής αγοράς εργασίας, όπως η υψηλή νεανική ανεργία, η επικράτηση άτυπων και μερικής απασχόλησης συμβάσεων και η περιορισμένη πρόσβαση σε σταθερή μισθωτή εργασία, που δεν άλλαξαν ουσιαστικά παρά την οικονομική βελτίωση της δεκαετίας. Η δυναμική πορεία της ομάδας 55-64 αντανακλά πιθανώς τη συνδυαστική επίδραση της εργασιακής εμπειρίας και της μεγαλύτερης σταθερότητας απασχόλησης. Τέλος, η γηραιότερη ηλικιακή ομάδα (65 ετών και άνω), διατηρεί σχετική σταθερότητα καθ' όλη την περίοδο, υπογραμμίζοντας τον ρόλο του συνταξιοδοτικού συστήματος ως αναχώματος έναντι της εισοδηματικής αστάθειας, έστω και με περιορισμένη δυνατότητα ουσιαστικής ανόδου.

Γράφημα 2.10: Μέσο πραγματικό ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών, ανά ηλικιακή ομάδα

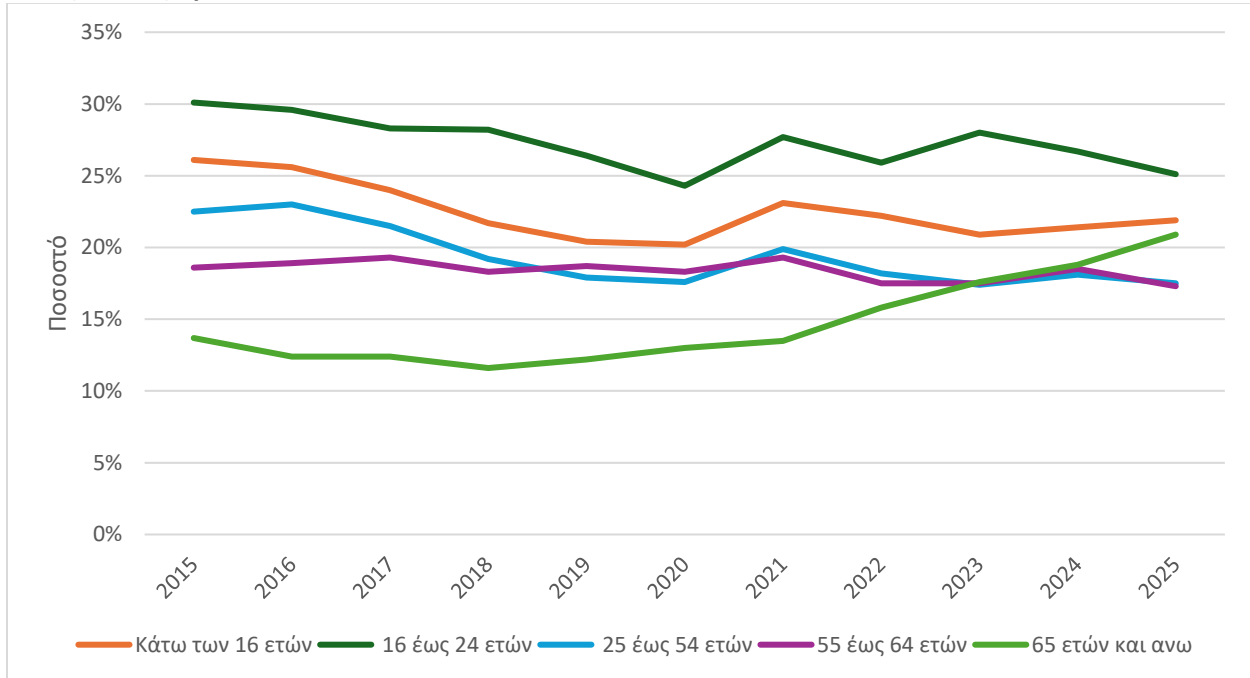

Πηγή: Eurostat EU SILC. Υπολογισμοί IOBE. Όλα τα εισοδήματα έχουν σταθμιστεί με τη χρήση της τροποποιημένης κλίμακας ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ.

Η διαγενεακή αυτή διάσταση επιβεβαιώνεται και από τον δείκτη κινδύνου φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού, ο οποίος αποτυπώνεται στο Γράφημα 2.11, και δείχνει μια γενικώς καθοδική τάση για όλες τις ηλικιακές ομάδες την περίοδο 2015-2022, με ήπια ανάκαμψη από το 2023 και έπειτα, ενώ η ομάδα 16-24 ετών εμφανίζει σταθερά τις υψηλότερες τιμές, αντιθέτως με τα άτομα ηλικίας 65 και άνω που

παρουσιάζουν τις χαμηλότερες, αν και με ανοδική πορεία προς το τέλος της περιόδου, αντανακλώντας πιθανώς δημογραφικές μεταβολές και την αυξανόμενη πίεση στα συνταξιοδοτικά εισοδήματα.

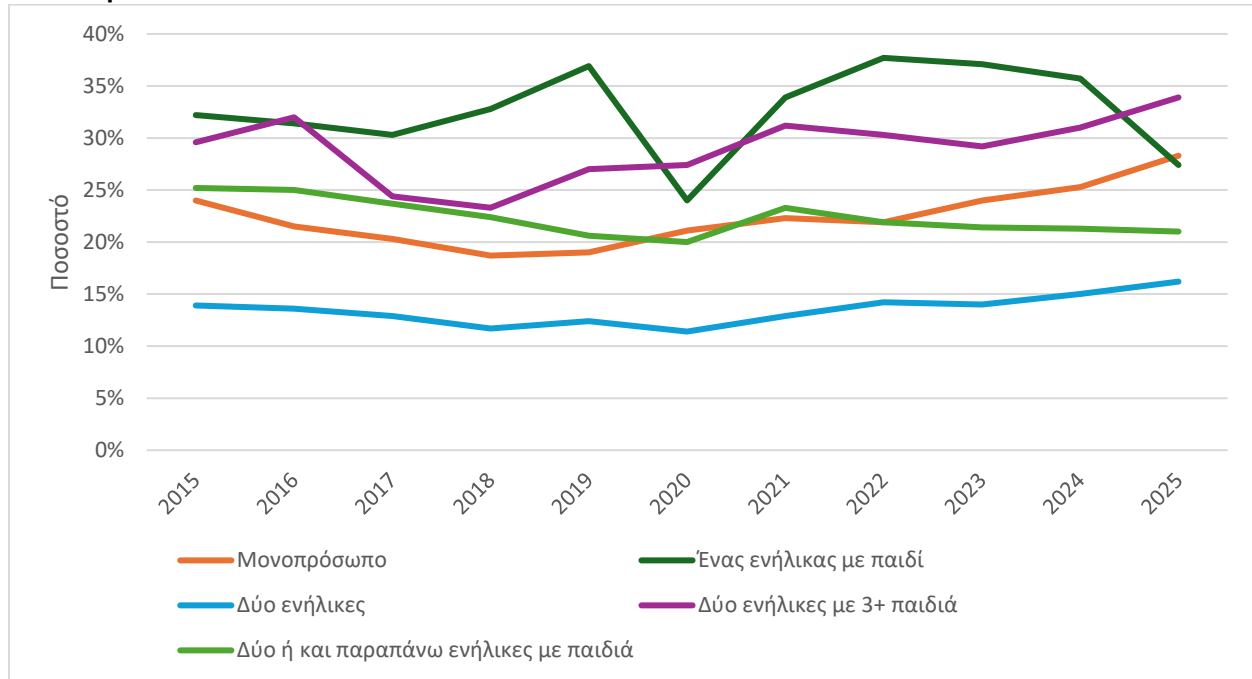
Γράφημα 2.11: Ποσοστό του πληθυσμού που διατρέχει κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ανά ηλικιακή ομάδα

Πηγή: Eurostat EU SILC.

Παρόμοιο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση ανά τύπο νοικοκυριού στο Γράφημα 2.12, καθώς τα μονογονεϊκά νοικοκυριά και τα ζευγάρια με τρία ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά εμφανίζουν διαχρονικά τους υψηλότερους δείκτες κινδύνου φτώχειας, αντανακλώντας τη συνδυαστική πίεση υψηλών αναγκών διαβίωσης και περιορισμένης εισοδηματικής δυνατότητας, ενώ τα ζευγάρια χωρίς εξαρτώμενα παιδιά εμφανίζουν τις χαμηλότερες τιμές.

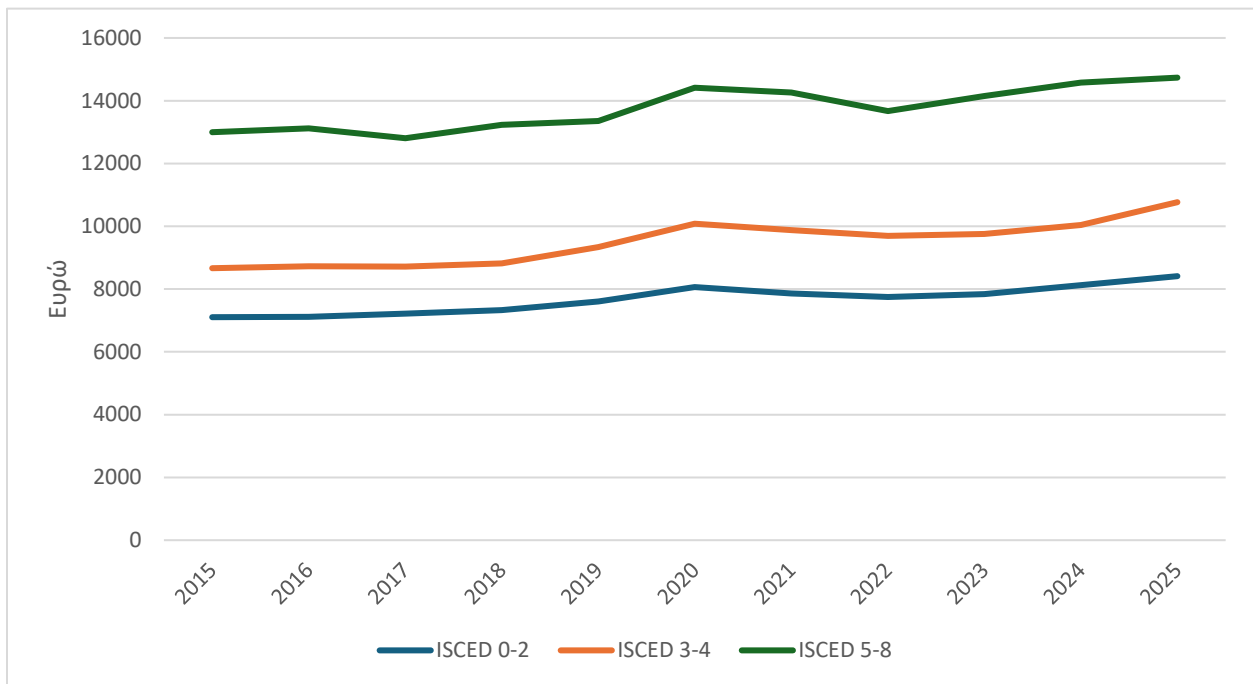
Γράφημα 2.12: Ποσοστό που διατρέχει κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ανά τύπο νοικοκυριού

Πηγή: Eurostat EU SILC.

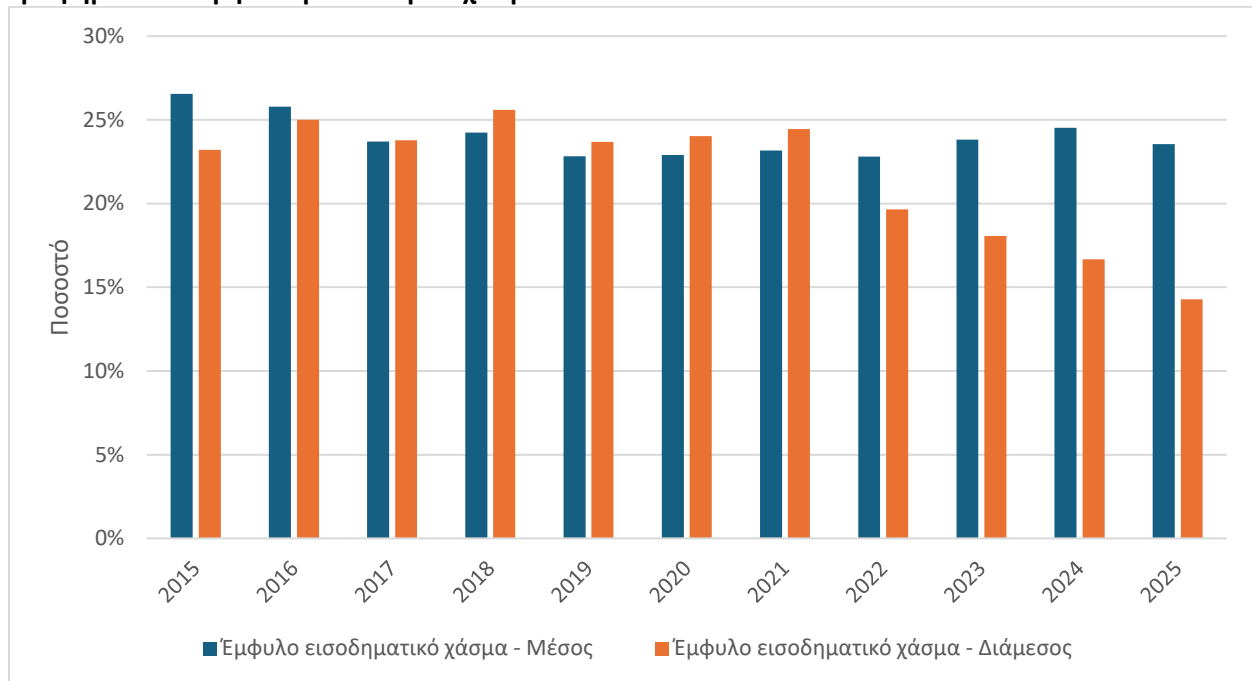
Πέραν της ηλικιακής διάστασης, η ανισότητα εισοδήματος συνδέεται άρρηκτα με το εκπαιδευτικό επίπεδο του αντιπρόσωπου του νοικοκυριού (το οποίο βεβαίως συνδέεται και με το εισόδημά του), όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα 2.13 **Error! Reference source not found.** Η θετική συσχέτιση μεταξύ εκπαίδευσης και εισοδήματος είναι αναμενόμενη και επιβεβαιώνεται διαχρονικά, με τα νοικοκυριά ανώτατης εκπαίδευσης (ISCED 5-8) να διατηρούν σταθερά το υψηλότερο εισόδημα και εκείνα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (ISCED 0-2) το χαμηλότερο. Ως προς τις τάσεις, η σχετική ιεράρχηση μεταξύ των τριών ομάδων παρέμεινε ουσιαστικά αμετάβλητη καθ' όλη την περίοδο, με τις διακυμάνσεις γύρω στο 2020 να επηρεάζουν και τις τρεις ομοιόμορφα. Από το 2022 και έπειτα παρατηρείται γενική ανοδική τάση, χωρίς ωστόσο να μεταβάλλεται ουσιαστικά το απόλυτο χάσμα μεταξύ των εκπαιδευτικών ομάδων.

Γράφημα 2.13: Μέσο πραγματικό ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών, ανά επίπεδο εκπαίδευσης

Πηγή: Eurostat EU SILC. Υπολογισμοί IOBE. Όλα τα εισοδήματα έχουν σταθμιστεί με τη χρήση της τροποποιημένης κλίμακας ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ.

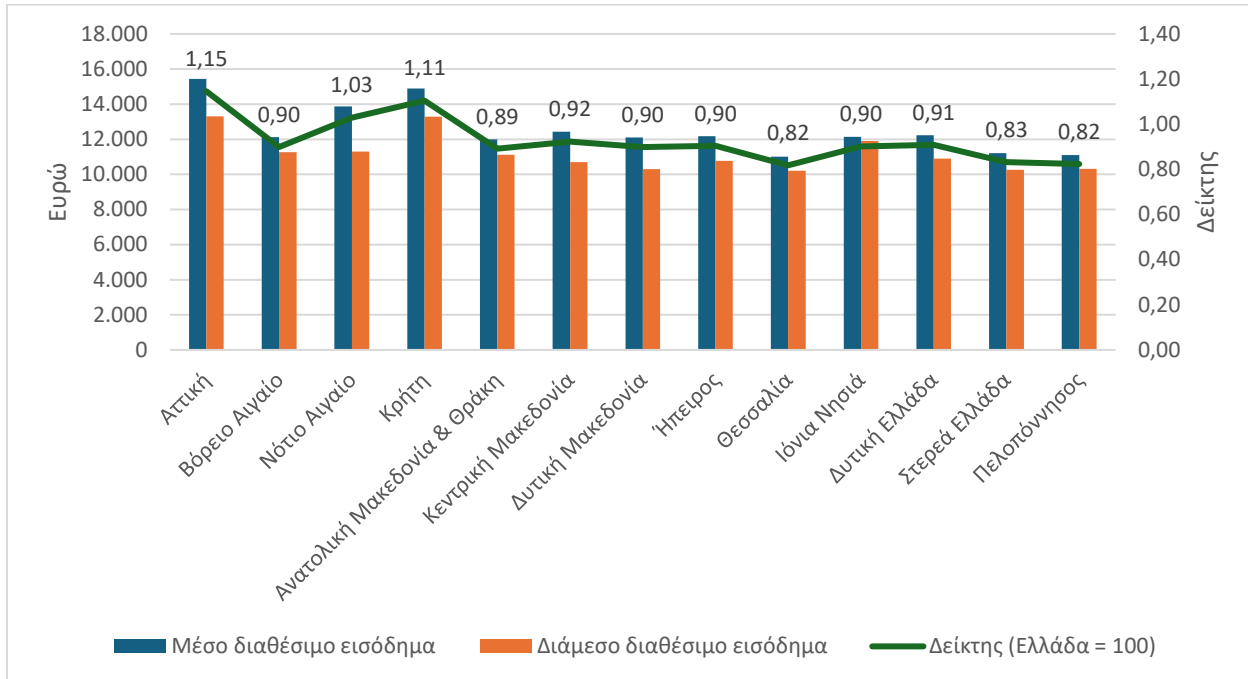
Μια ακόμη διάσταση της εισοδηματικής ανισότητας που αξίζει ιδιαίτερης προσοχής είναι η έμφυλη, όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα 2.14, το οποίο παρουσιάζει το έμφυλο εισοδηματικό χάσμα, δηλαδή τη διαφορά μεταξύ μέσου ατομικού εισοδήματος ανδρών και γυναικών, τόσο με βάση τον μέσο όρο όσο και τη διάμεσο, για το σύνολο των ατόμων με θετικό εισόδημα από εργασία ή αυτοαπασχόληση. Το χάσμα παραμένει σταθερά θετικό και σημαντικό σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο, υποδηλώνοντας ότι οι γυναίκες εισπράττουν διαχρονικά χαμηλότερο εισόδημα, ενώ η σχετική σταθερότητα του χάσματος βάσει μέσου υποδηλώνει ότι οι επιδράσεις της κρίσης και της ανάκαμψης δεν μετέβαλαν ουσιαστικά τη δομική σχέση μεταξύ των δύο φύλων ως προς το εισόδημα. Το εύρημα αυτό, σε συνδυασμό με τα ευρήματα για την αυτοαπασχόληση στο Γράφημα 2.6, υποδηλώνει ότι η έμφυλη ανισότητα εισοδήματος δεν είναι αποτέλεσμα μόνο της μισθολογικής ψαλίδας, αλλά και της διαφορετικής κατανομής ανδρών και γυναικών μεταξύ εισοδηματικών κατηγοριών και τύπων απασχόλησης. Βέβαια, είναι σημαντικό να σημειώσουμε πως το παρακάτω γράφημα δεν αποτυπώνει το χάσμα μεταξύ ανδρών και γυναικών με ίδια απασχόληση. Αυτό, όπως δημοσιεύεται από την ΕΛΣΤΑΤ, για το 2024 ήταν περίπου 13.4% κατά μέσο όρο για άτομα με απασχόληση στον ίδιο κλάδο.

Γράφημα 2.14: Έμφυλο μισθολογικό χάσμα

Πηγή: EU SILC. Υπολογισμοί IOBE. Σημείωση: Το έμφυλο μισθολογικό χάσμα εκφράζεται ως ποσοστιαία διαφορά μεταξύ του ατομικού εισοδήματος ανδρών και γυναικών επί του εισοδήματος των ανδρών. Μεγαλύτερες τιμές υποδηλώνουν χαμηλότερο εισόδημα γυναικών. Περιλαμβάνονται άτομα με θετικό εισόδημα από εργασία ή αυτοαπασχόληση.

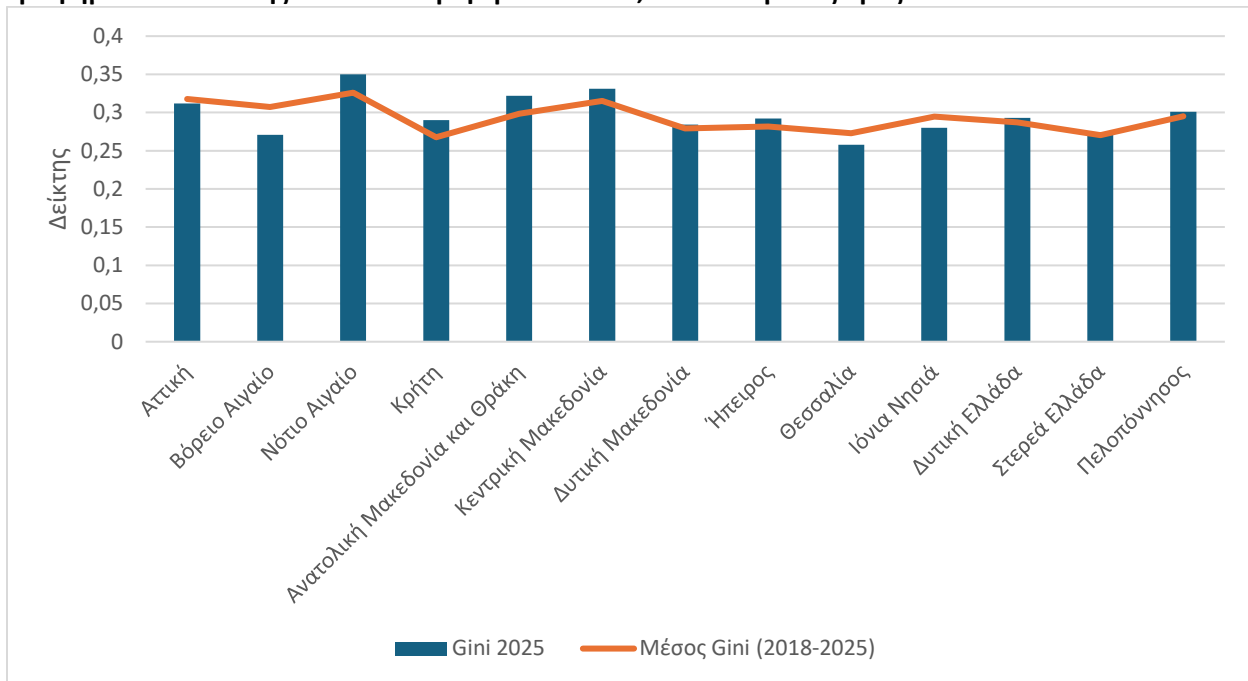
Πέραν της κατάταξης κατά τύπο νοικοκυριού, η ανισότητα εισοδήματος στην Ελλάδα εμφανίζει έντονη γεωγραφική διάσταση. Το Γράφημα 2.15 αποτυπώνει το μέσο και διάμεσο ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα ανά περιφέρεια NUTS2, εκφρασμένο τόσο σε απόλυτες τιμές όσο και ως δείκτης με βάση τον εθνικό μέσο όρο (Ελλάδα = 100), αναδεικνύοντας μια σαφή ιεράρχηση μεταξύ των περιφερειών που παραμένει σταθερή ανά τα έτη. Η Αττική και η Κρήτη καταγράφουν τους υψηλότερους δείκτες, με 115 και 111 αντίστοιχα, ενώ στον αντίποδα βρίσκονται η Θεσσαλία και η Πελοπόννησος με δείκτη 82, καταδεικνύοντας μια απόκλιση που δεν είναι απλώς στατιστική αλλά αντανακλά βαθύτερες δομικές διαφορές στη σύνθεση της απασχόλησης, στη συγκέντρωση οικονομικής δραστηριότητας και στην πρόσβαση σε ποιοτικές θέσεις εργασίας μεταξύ αστικών και περιφερειακών οικονομιών.

Γράφημα 2.15: Μέσο και διάμεσο ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα νοικοκυριού ανά περιφέρεια NUTS2

Πηγή: EU-SILC. Υπολογισμοί IOBE. Σημείωση: Ο δείκτης εκφράζει το μέσο εισόδημα κάθε περιφέρειας ως ποσοστό του εθνικού μέσου όρου (Ελλάδα = 100). Όλα τα εισοδήματα έχουν σταθμιστεί με τη χρήση της τροποποιημένης κλίμακας ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ.

Συμπληρωματική εικόνα της γεωγραφικής διάστασης της ανισότητας προσφέρει το Γράφημα 2.16, το οποίο αποτυπώνει τον δείκτη Gini για κάθε περιφέρεια NUTS2 για το 2025, σε συνδυασμό με τον μέσο Gini της περιόδου 2018-2025. Το εύρημα αυτό εισάγει μια σημαντική σημείωση: υψηλό εισόδημα και υψηλή ανισότητα δεν είναι αλληλοαποκλειόμενα, καθώς η Αττική, η περιφέρεια με το υψηλότερο εισόδημα, εμφανίζει παράλληλα έναν από τους υψηλότερους μέσους δείκτες Gini (περίπου 0,31). Αντιθέτως, περιφέρειες όπως η Στερεά Ελλάδα και η Θεσσαλία εμφανίζουν χαμηλότερους δείκτες Gini, υποδηλώνοντας ότι η εισοδηματική κατανομή είναι πιο ομοιογενής, όχι επειδή τα εισοδήματα είναι υψηλά, αλλά επειδή η χαμηλή εισοδηματική βάση είναι ευρύτερα κατανεμημένη. Η διάκριση αυτή μεταξύ ισότητας και ευημερίας υπογραμμίζει ότι η μείωση της ανισότητας σε περιφερειακό επίπεδο δεν αποτελεί από μόνη της επαρκή δείκτη βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου.

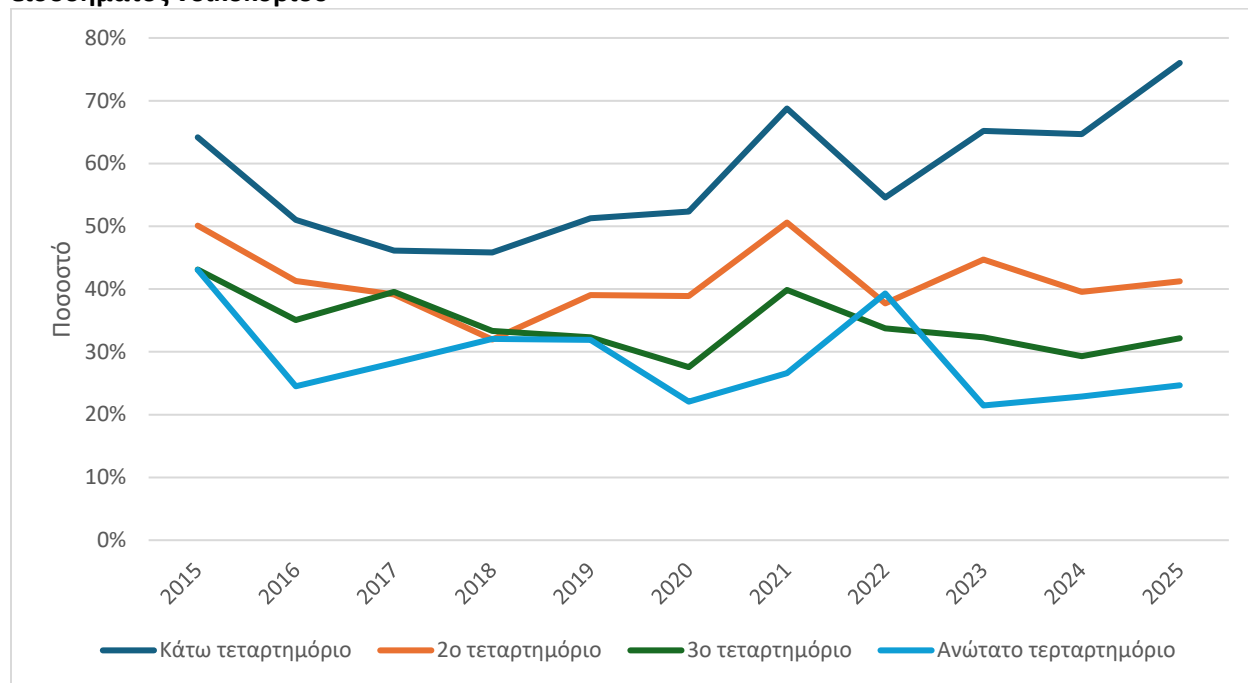
Γράφημα 2.16: Δείκτης Gini ανά περιφέρεια NUTS2, 2025 και μέσος όρος 2018-2025

Πηγή: EU-SILC. Υπολογισμοί IOBE. Σημείωση: Όλα τα εισοδήματα έχουν σταθμιστεί με τη χρήση της τροποποιημένης κλίμακας ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ.

2.3 Ο ρόλος των κοινωνικών μεταβιβάσεων

Εν συνεχεία, η ανάλυση της συμβολής των κοινωνικών παροχών στο συνολικό ακαθάριστο εισόδημα ανά εισοδηματικό τεταρτημόριο, που αποτυπώνεται στο Γράφημα 2.17, αναδεικνύει τον προοδευτικό και διανεμητικό χαρακτήρα του ελληνικού συστήματος κοινωνικής προστασίας, καθώς η βασική δομική σχέση παραμένει σταθερή καθ' όλη την περίοδο 2015-2025, με το κατώτατο τεταρτημόριο εμφανίζει διαχρονικά τη μέγιστη εξάρτηση από τις παροχές. Αξιοσημείωτη είναι η έντονη άνοδος του κατώτατου τεταρτημρίου το 2021, όπου οι παροχές πλησιάζουν το 70% του ακαθάριστου εισοδήματος, αντανακλώντας την εκτεταμένη χρήση έκτακτων μέτρων στήριξης κατά την πανδημία που έφτασαν δυσανάλογα στα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα. Η σταδιακή υποχώρηση μετά το 2022 και η εκ νέου άνοδος προς το 2025 υποδηλώνουν ότι η εξάρτηση του κατώτατου τεταρτημρίου από τις παροχές δεν αποτελεί παροδικό φαινόμενο αλλά δομικό χαρακτηριστικό, το οποίο μάλιστα ενισχύεται καθώς η ανάκαμψη των αμοιβών δεν φτάνει ισότιμα σε όλα τα εισοδηματικά επίπεδα.

Ωστόσο, τα συγκριτικά στοιχεία της Eurostat αναδεικνύουν έναν σημαντικό περιορισμό: οι παροχές, αν και κρίσιμες για τα φτωχότερα νοικοκυριά, τείνουν να είναι χαμηλότερες σε απόλυτη αξία και λιγότερο διευρυμένες ως προς την κάλυψη ειδικά σε σχέση με τις χώρες της βόρειας και δυτικής Ευρώπης, υποδηλώνοντας ότι το ελληνικό σύστημα κοινωνικής προστασίας είναι δομημένο με προοδευτικό τρόπο αλλά λειτουργεί με ανεπαρκείς πόρους, γεγονός που περιορίζει ουσιαστικά την ικανότητά του να αντισταθμίσει τις ανισότητες που παράγει η αγορά εργασίας.

Γράφημα 2.17: Παροχές ως ποσοστό του ακαθάριστου εισοδήματος, ανά τεταρτημόριο καθαρού εισοδήματος νοικοκυριού

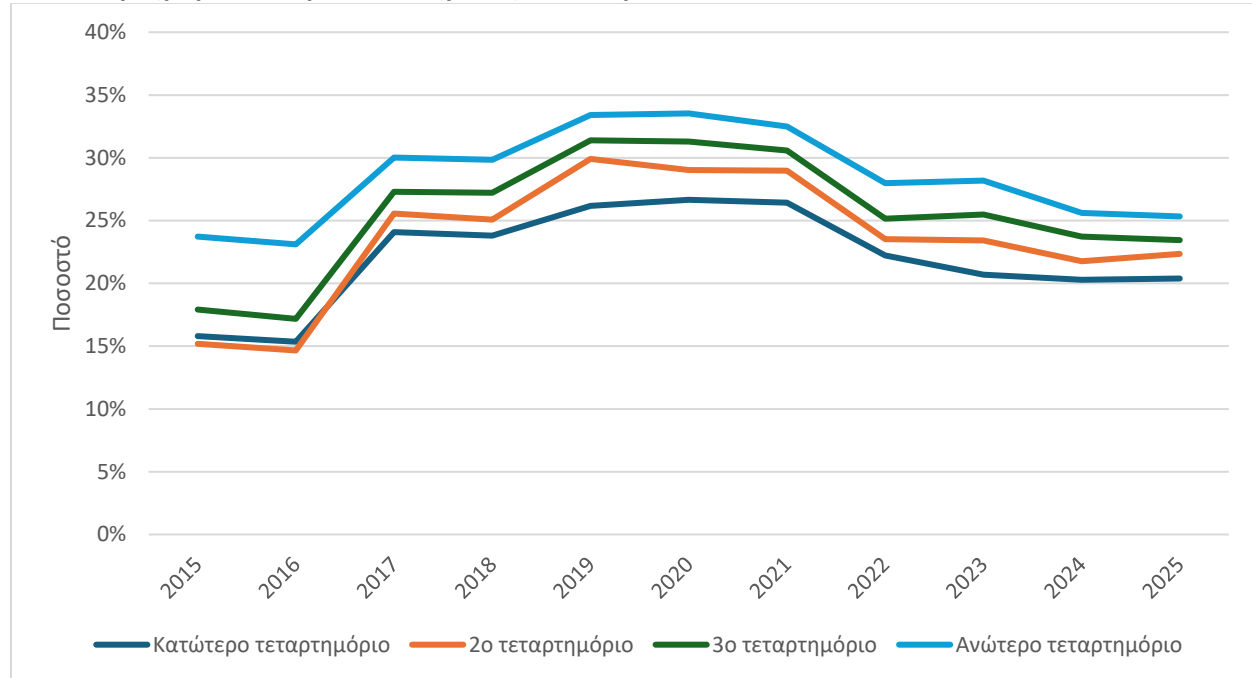
Πηγή: Eurostat EU SILC. Υπολογισμοί IOBE. Το ακαθάριστο προσωπικό εισόδημα ορίζεται ως το άθροισμα των ακόλουθων συνιστωσών: ακαθάριστες αποδοχές μισθωτής εργασίας, ακαθάριστο εισόδημα αυτοαπασχόλησης, επίδομα ανεργίας, παροχές γήρατος, παροχές επιζώντων, επίδομα ασθένειας, επίδομα αναπηρίας και εκπαιδευτικές παροχές. Στην ανάλυση συμπεριλαμβάνονται μόνο τα νοικοκυριά με θετικές παροχές.

Συμπληρωματικά, το Γράφημα 2.18 αναλύει το ποσοστό του φόρου εισοδήματος επί του ακαθάριστου εισοδήματος ανά εισοδηματικό τεταρτημόριο κατά την περίοδο 2015-2025. Το ανώτατο τεταρτημόριο επωμίζεται σταθερά τη μεγαλύτερη φορολογική επιβάρυνση, ωστόσο το πλέον αξιοσημείωτο εύρημα είναι η σταδιακή σύγκλιση των τεταρτημρίων μετά το 2021: ενώ έως το 2020 η απόσταση μεταξύ των κατηγοριών ήταν εμφανής, από το 2022 και έπειτα όλες συγκλίνουν σε ένα στενό εύρος γύρω από το 20-25%, με το κατώτατο τεταρτημόριο να διαμορφώνει φορολογική επιβάρυνση αντίστοιχη των υψηλότερων κατηγοριών.

Η άνοδος της φορολογικής επιβάρυνσης που παρατηρείται σε όλα τα τεταρτημόρια έως το 2019-2021 αντανακλά πιθανώς τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης κατά την περίοδο ανάκαμψης, ενώ η μετέπειτα υποχώρηση συνδέεται με αλλαγές στη φορολογική πολιτική, όπως η κατάργηση της εισφοράς αλληλεγγύης, η μείωση των ασφαλιστικών εισφορών, ή ακόμα και το μεγαλύτερο αφορολόγητο. Επιπλέον, μέσω της ανόδου των τιμών των κατοικιών, πιθανόν τα εισοδήματα από ενοίκια, τα οποία έχουν μικρότερο φορολογικό συντελεστή από αυτόν του εισοδήματος, να καταλαμβάνουν μεγαλύτερο ποσοστό στα συνολικά εισοδήματα, ώστε να εξηγείται και η πτώση των συνολικών φορολογικών πληρωμών. Ωστόσο, το συγκεκριμένο εύρημα χρήζει ειδικής μελέτης. Συνολικά, η ανάλυση των γραφημάτων Γράφημα 2.17 και Γράφημα 2.18 υποδηλώνει ότι τόσο οι κοινωνικές παροχές όσο και η

άμεση φορολογία διατηρούν αναδιανεμητικό χαρακτήρα, αν και με σημεία αποδυνάμωσης κατά την πρόσφατη περίοδο που αξίζουν περαιτέρω διερεύνησης.

Γράφημα 2.18: Φορολογικές πληρωμές ως ποσοστό του ακαθάριστου εισοδήματος του νοικοκυριού, ανά τεταρτημόριο καθαρού εισοδήματος νοικοκυριού

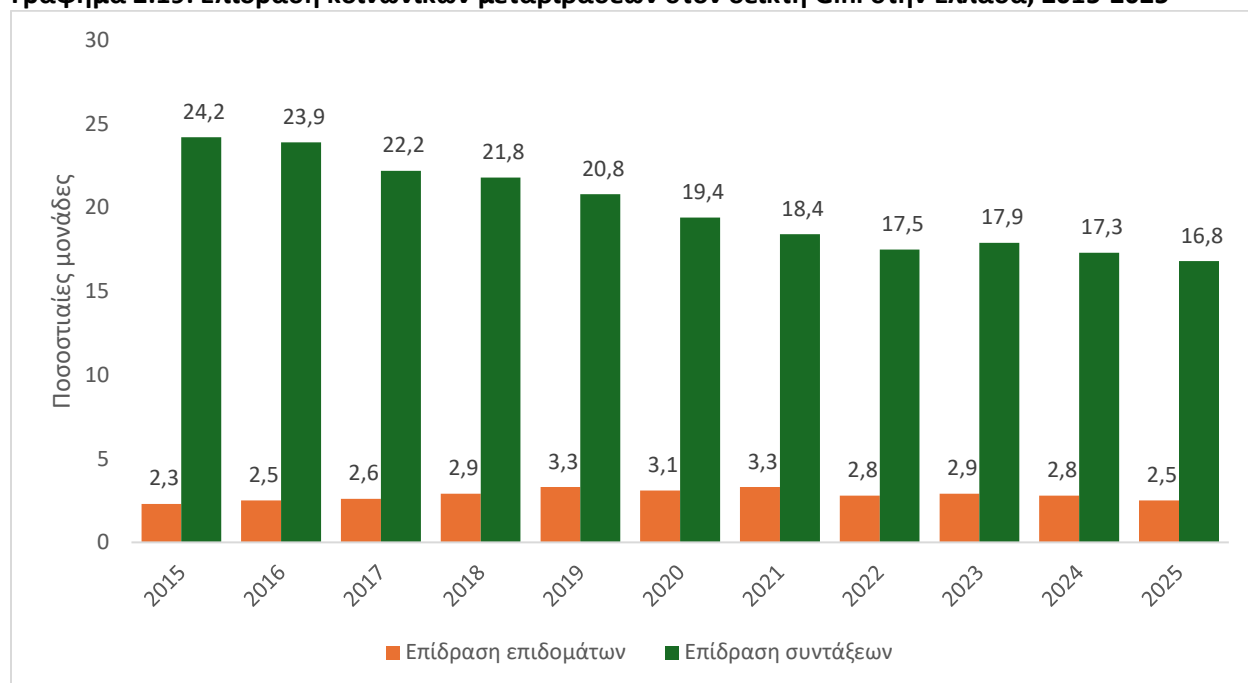
Πηγή: EU SILC. Υπολογισμοί IOBE. Ο φόρος εισοδήματος ορίζεται ως ο φόρος εισοδήματος και οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης σε επίπεδο νοικοκυριού ως ποσοστό του συνολικού ακαθάριστου εισοδήματος νοικοκυριού.

Η εισοδηματική ανισότητα όπως και ο κίνδυνος φτώχειας καθορίζονται με βάση τα εισοδήματα κατόπιν των κοινωνικών μεταβιβάσεων που περιλαμβάνουν τα επιδόματα και τις συντάξεις.^{6,7} Η επίδραση των παραπάνω στους δείκτες ανισότητας και φτώχειας μπορεί να αποδώσει σε ένα βαθμό και την αποτελεσματικότητα της κοινωνικής πολιτικής. Για την Ελλάδα, ένα μεγάλο μέρος της μείωσης της ανισότητας και της φτώχειας προκαλείται από την παροχή συντάξεων, καθώς η επίδρασή τους έφτανε τις 24 μονάδες το 2015, με σταδιακή υποχώρηση της επίδρασης μέχρι το 2025 (16,8 μονάδες). Η επίδραση των επιδομάτων στους δείκτες ανισότητας είναι αρκετά χαμηλότερη, μειώνοντας τους δείκτες φτώχειας κατά 2,5 μονάδες το 2025, έναντι 2,3 μονάδων το 2015 (Γράφημα 2.19).

⁶ Κοινωνικά επιδόματα είναι η κοινωνική βοήθεια (Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα, επίδομα θέρμανσης, επίδομα στέγασης, εισοδηματική ενίσχυση οικογενειών ορεινών και μειονεκτικών περιοχών, καθώς και οικογενειών με χαμηλά εισοδήματα και τέκνα υποχρεωτικής εκπαίδευσης, παροχές παλιννοστούτων, προσφύγων, αποφυλακισμένων, τοξικομανών, Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Ανασφαλιστών Υπερηλίκων, βοηθήματα για αντιμετώπιση πρώτων αναγκών ατόμων πληγέντων από σεισμό, πλημμύρα κ.λπ.), τα οικογενειακά επιδόματα, τα επιδόματα/βοηθήματα ανεργίας, τα επιδόματα/βοηθήματα ασθένειας, τα επιδόματα/βοηθήματα αναπηρίας - ανικανότητας και οι εκπαιδευτικές παροχές.

⁷ Συντάξεις γήρατος από εργασία και οι συντάξεις/ βοηθήματα από τον/τη σύζυγο.

Γράφημα 2.19: Επίδραση κοινωνικών μεταβιβάσεων στον δείκτη Gini στην Ελλάδα, 2015-2025

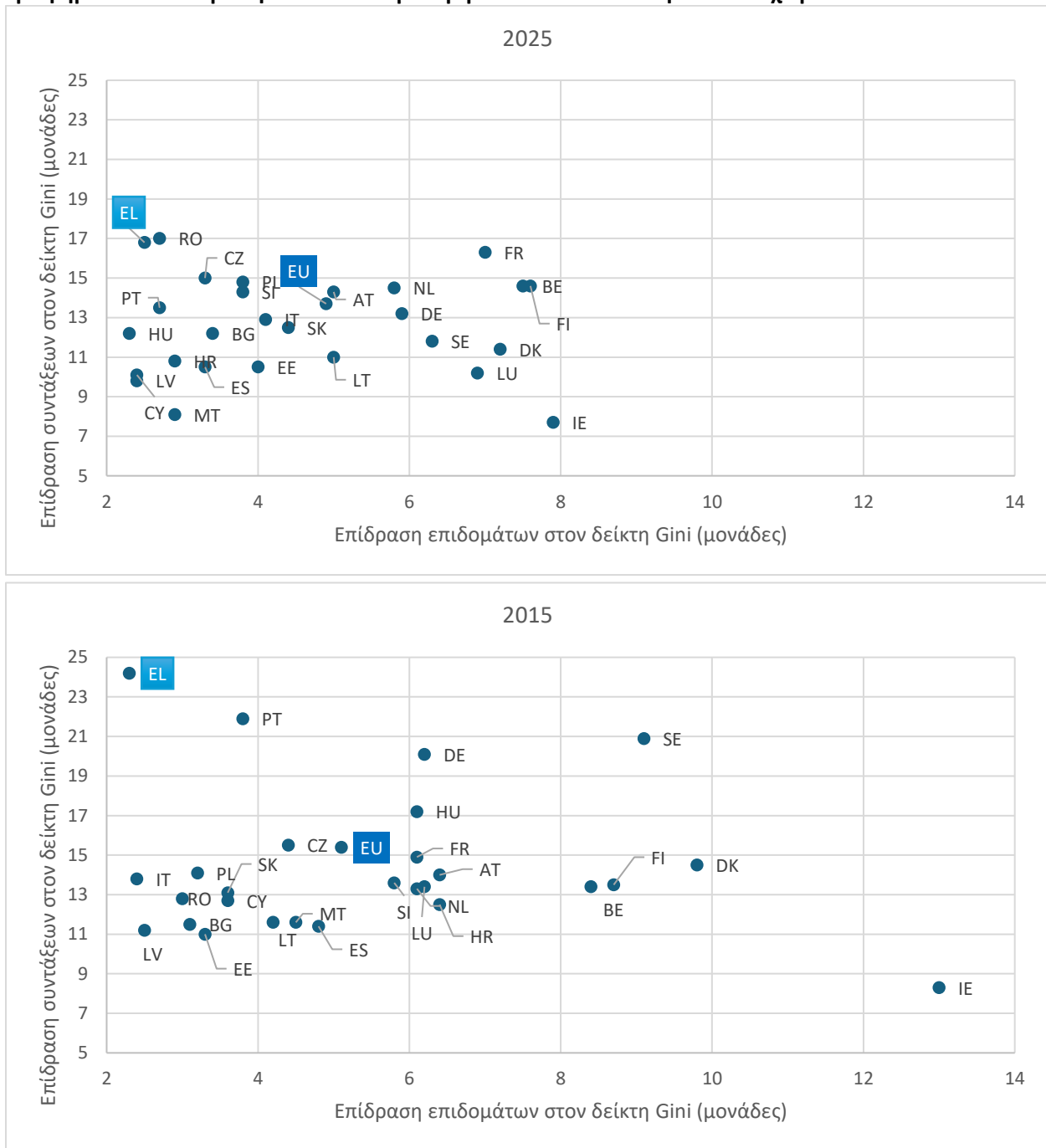

Πηγή: Eurostat

Η επιρροή των επιδομάτων και των συντάξεων ανά χώρα διαφοροποιείται, με την Ελλάδα να βρίσκεται στην ομάδα χωρών με πολύ χαμηλή επίδραση των επιδομάτων στον δείκτη ανισότητας και παράλληλα πολύ ισχυρή μεταβολή λόγω των συντάξεων (Γράφημα 2.20). Αντίστοιχη εικόνα καταγράφεται στη Ρουμανία, στην Τσεχία αλλά και στην Πορτογαλία και στην Ουγγαρία, αν και στις δύο τελευταίες οι συντάξεις καταγράφουν μικρότερη επιρροή για το 2025. Αντιθέτως, στην Ιρλανδία, στο Λουξεμβούργο και στη Δανία τα επιδόματα επιδρούν σημαντικά στη μείωση της ανισότητας, με σχετικά μικρότερη επιρροή από τις συντάξεις.

Συντάξεις και επιδόματα είχαν μεγαλύτερη επίδραση στον δείκτη ανισότητας Gini το 2015, σε αρκετές χώρες, όπως για παράδειγμα στην Πορτογαλία, όπου οι συντάξεις μείωσαν κατά περίπου 22 μονάδες τον δείκτη ανισότητας το 2015, έναντι 14 μονάδων περίπου το 2025, ενώ τα επιδόματα περιόρισαν κατά 3,8 μονάδες τον δείκτη, έναντι 2,7 μονάδων το 2015. Σε 18 χώρες παρατηρήθηκε μείωση της επίδρασης των συντάξεων μεταξύ 2015-2025, και ξεχωρίζουν εκτός από την Πορτογαλία, η Ελλάδα και η Γερμανία. Αντίστοιχη εικόνα καταγράφεται και στην επίδραση των επιδομάτων, με 9 χώρες, να σημειώνουν βελτίωση μέχρι το 2025 (όχι οι ίδιες με τις συντάξεις). Σε αυτές που μειώθηκε η επίδραση των επιδομάτων, ξεχωρίζει η Ιρλανδία, όπου η επίδραση των επιδομάτων έφτανε τις 13 μονάδες το 2015, έναντι 7,9 μονάδων το 2025, γεγονός που μπορεί να ερμηνεύεται από την ανάγκη λιγότερων μέτρων προστασίας του πληθυσμού, ενώ ακολουθούν η Ουγγαρία και η Κροατία.

Γράφημα 2.20: Επίδραση κοινωνικών μεταβιβάσεων στον δείκτη Gini ανά χώρα

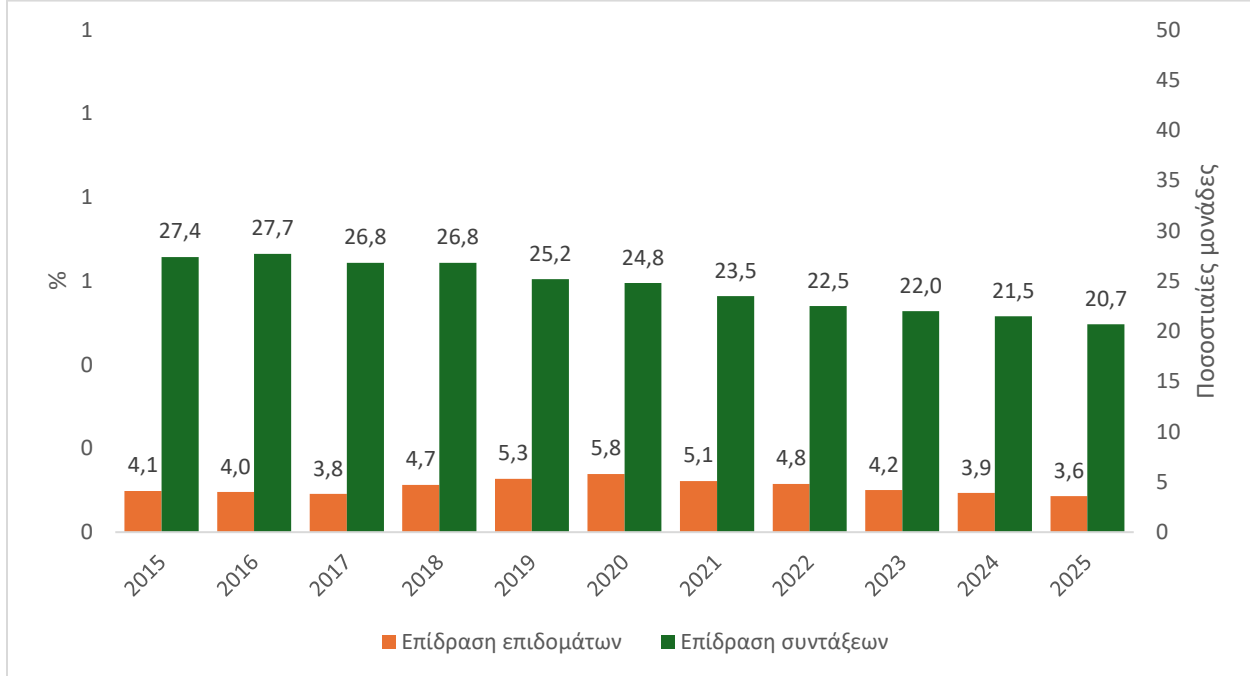

Πηγή: Eurostat

Ο κίνδυνος φτώχειας, όπως αναφέρθηκε, διαμορφώθηκε στις 19,6 μονάδες, με τα κοινωνικά επιδόματα και τις συντάξεις να επιδρούν θετικά, καθώς χωρίς αυτές τις δύο κοινωνικές μεταβιβάσεις ο κίνδυνος φτώχειας θα είχε διαμορφωθεί στις 43,9 μονάδες. Τα κοινωνικά επιδόματα μείωσαν κατά 3,6 μονάδες

τον κίνδυνο φτώχειας το 2025, με πτωτική τάση, ως προς το μέγεθος της επίδρασης, από το 2020. Οι συντάξεις μειώνουν κατά 20,7 μονάδες τον κίνδυνο φτώχειας, έναντι 24,8 μονάδων το 2020 και 27,4 το 2015 (Γράφημα 2.21).

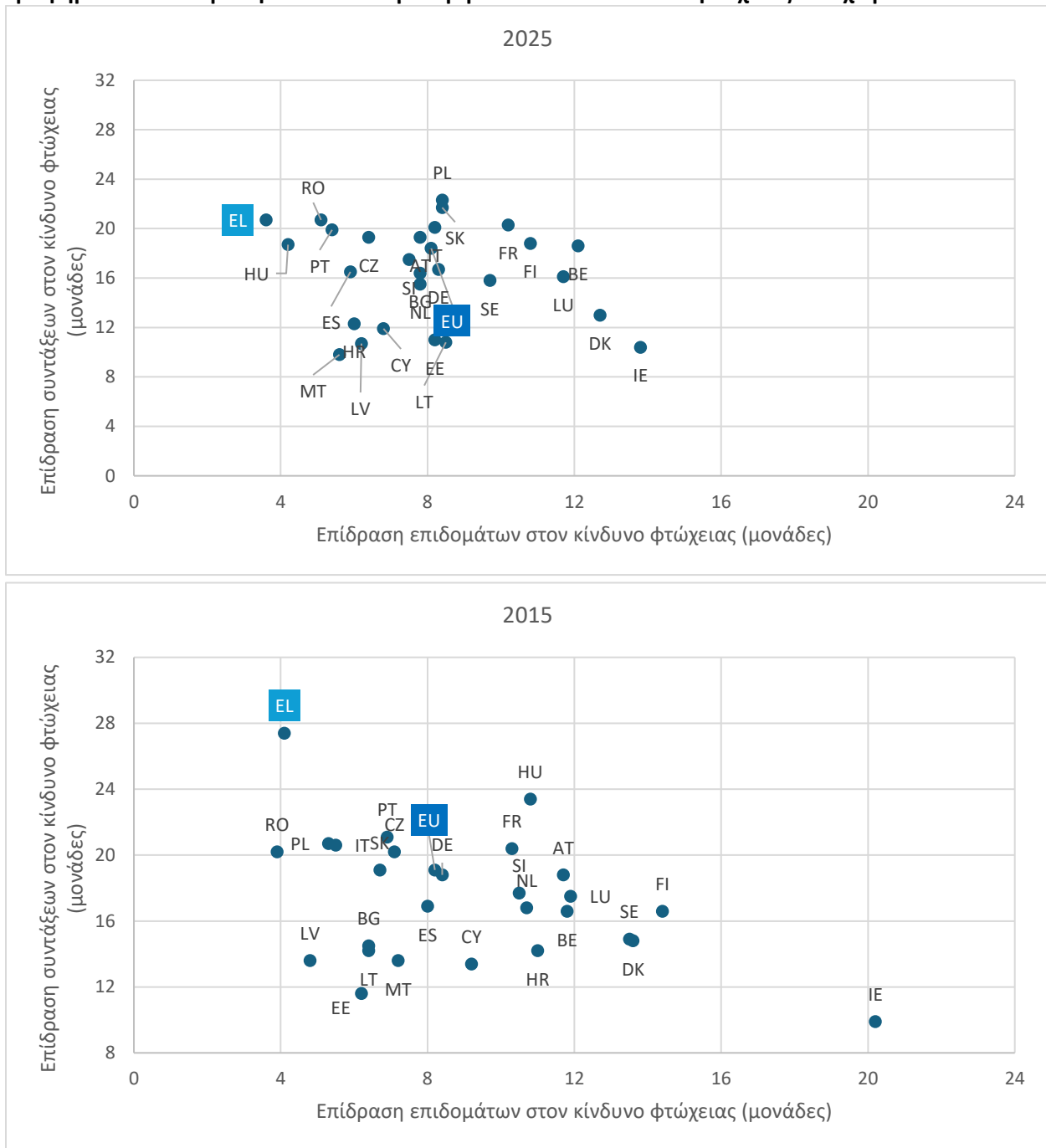
Γράφημα 2.21: Επίδραση κοινωνικών μεταβιβάσεων στον κίνδυνο φτώχειας στην Ελλάδα, 2015-2025

Πηγή: Eurostat

Η Ελλάδα ξεχωρίζει ανάμεσα στις χώρες της ΕΕ ως προς τον συνδυασμό μεγάλης επιρροής των συντάξεων και μικρής επιρροής των επιδομάτων στον κίνδυνο φτώχειας και το 2025 και το 2015, ενώ στον αντίποδα βρίσκεται η Ιρλανδία περισσότερο και η Δανία σε μικρότερο βαθμό, καθώς στις χώρες αυτές τα κοινωνικά επιδόματα αποκλιμακώνουν τον κίνδυνο φτώχειας περισσότερο από όσο οι συντάξεις (Γράφημα 2.22). Στο ίδιο μοτίβο με την Ελλάδα βρίσκονται επίσης η Ουγγαρία, η Ρουμανία και η Πορτογαλία. Μεταξύ 2015 και 2025 η μεγαλύτερη μείωση της επίδρασης των κοινωνικών επιδομάτων εντοπίζεται στην Ουγγαρία, στην Ιρλανδία και στην Κροατία, ενώ στην Πολωνία και στην Ιταλία η σημασία των επιδομάτων αυξήθηκε. Ως προς τις συντάξεις, εκτός από την Ελλάδα που ξεχωρίζει ως προς τη μείωση της επίδρασης, ακολουθούν η Ουγγαρία και η Μάλτα, ενώ αντιθέτως αυξητική επίδραση παρουσιάζεται στη Σλοβακία, στη Φινλανδία και στο Βέλγιο.

Γράφημα 2.22: Επίδραση κοινωνικών μεταβιβάσεων στον κίνδυνο φτώχειας ανά χώρα

Πηγή: Eurostat

2.4 Συμπεράσματα

Η ανάλυση της εισοδηματικής ανισότητας στην Ελλάδα την περίοδο 2015-2025 αναδεικνύει μια εικόνα που δεν αναλύεται επαρκώς μέσω του συνολικού δείκτη Gini. Αν και ο δείκτης καταγράφει καθοδική τάση, η Ελλάδα παραμένει σταθερά στις χαμηλότερες θέσεις της ευρωπαϊκής κατάταξης ισότητας, ενώ σχεδόν το 70% των νοικοκυριών δηλώνει ότι τα βγάζει πέρα με δυσκολία, ποσοστό που αποκλίνει σημαντικά από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Η απόσταση αυτή μεταξύ στατιστικής βελτίωσης και αντιλήψεων δεν αποτελεί αντίφαση αλλά σύμπτωμα δομικών χαρακτηριστικών της ανισότητας που η δεκαετία της ανάκαμψης δεν κατάφερε να αντιστρέψει.

Μέρος της εξήγησης αποτελεί το εύρημα της ανάλυσης πως η ανάκαμψη μετά το 2017 υπήρξε σχετικά ασύμμετρη. Τα εργαζόμενα νοικοκυριά εισήλθαν σε τροχιά εισοδηματικής ανόδου, ενώ εκείνα που εξαρτώνται από κοινωνικές μεταβιβάσεις παρέμειναν ουσιαστικά στάσιμα, με αποτέλεσμα η εισοδηματική ψαλίδα μεταξύ εργαζόμενων και άνεργων νοικοκυριών να διευρυνθεί ακόμη και σε περίοδο γενικότερης οικονομικής βελτίωσης. Το εισόδημα από αυτοαπασχόληση παρουσιάζει διαχρονικά τον υψηλότερο δείκτη Gini μεταξύ των πηγών εισοδήματος, ενώ η ομάδα 16-24 ετών καταγράφει σταθερά τους υψηλότερους δείκτες κινδύνου φτώχειας χωρίς ίχνος σύγκλισης προς τις άλλες ηλικιακές κατηγορίες, υποδηλώνοντας ότι η υψηλή νεανική ανεργία και η επικράτηση επισφαλών συμβάσεων συνιστούν δομικό και όχι συγκυριακό χαρακτηριστικό. Παράλληλα, το μέσο έμφυλο εισοδηματικό χάσμα παραμένει σχετικά σταθερό καθ' όλη την περίοδο, αντανακλώντας διαφορές στη σύνθεση απασχόλησης και στον τύπο εισοδήματος μεταξύ ανδρών και γυναικών που δεν αντιμετωπίζονται από τη γενικότερη βελτίωση των συνθηκών αγοράς εργασίας. Η ανισότητα εισοδήματος εμφανίζει επίσης σαφή γεωγραφική διακύμανση. Η απόκλιση μεταξύ Αττικής και Κρήτης, και περιφερειών όπως η Θεσσαλία και η Πελοπόννησος, που υστερούν κατά 18 μονάδες, αντανακλά βαθύτερες διαφορές στη συγκέντρωση οικονομικής δραστηριότητας και στην ποιότητα των θέσεων εργασίας. Αξιοσημείωτο είναι ότι η Αττική, η περιφέρεια με το υψηλότερο εισόδημα, συνδυάζει παράλληλα έναν από τους υψηλότερους μέσους δείκτες Gini. Αντίθετα, περιφέρειες με χαμηλότερη εσωτερική ανισότητα δεν ευημερούν, καθώς η πιο ομοιόμορφη κατανομή αντανακλά ένα χαμηλό εισοδηματικό επίπεδο.

Τέλος, το σύστημα κοινωνικής προστασίας, αν και δομημένο με αναδιανεμητική λογική, εμφανίζει δύο βασικές αδυναμίες. Πρώτον, βασίζεται η επίδραση των επιδομάτων παραμένει από τις χαμηλότερες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Δεύτερον, οι πόροι του είναι περιορισμένοι σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο, με αποτέλεσμα να αδυνατεί να συμβαδίσει με τον ρυθμό εισοδηματικής ανόδου των εργαζόμενων νοικοκυριών, αφήνοντας χωρίς ουσιαστική ανέλιξη όσους εξαρτώνται από κοινωνικές μεταβιβάσεις.

Τα ευρήματα της ενότητας υποδηλώνουν ότι η αντιμετώπιση της εισοδηματικής ανισότητας προϋποθέτει παρεμβάσεις σε τρία επίπεδα: αναβάθμιση της θεσμικής προστασίας για επισφαλείς μορφές εργασίας πέραν της τυπικής μισθωτής, ενίσχυση των επιδομάτων ως αυτόνομου αναδιανεμητικού εργαλείου ανεξάρτητα από το συνταξιοδοτικό σύστημα, και στοχευμένες πολιτικές σύγκλισης σε περιφερειακό επίπεδο που δεν θα εξαντλούνται στην ισόρροπη κατανομή χαμηλών εισοδημάτων αλλά θα ενισχύουν την παραγωγική βάση των περιφερειακών οικονομιών.

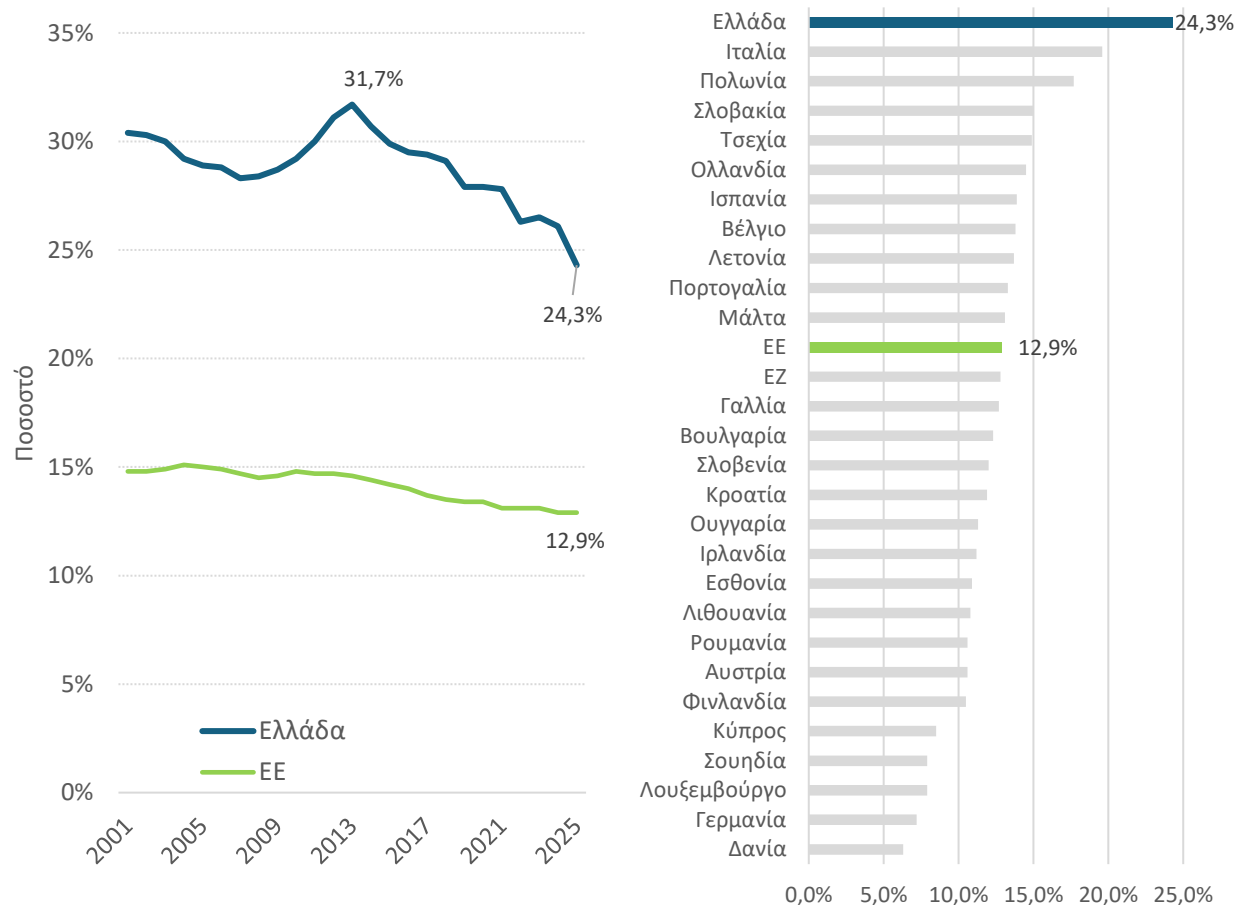
3 Εργασία

Η δομή της ελληνικής αγοράς εργασίας παρουσιάζει μακροχρόνιες ιδιαιτερότητες αλλά και κατάλοιπα της κρίσης τα οποία συχνά δρουν ως εμπόδια στην άμβλυση των δεικτών ανισότητας. Η παρούσα ενότητα αναδεικνύει πέντε εξ αυτών, καθώς και τα κανάλια συσχέτισής τους με μορφές ανισότητας, εν προκειμένω: το υψηλό μερίδιο αυτοαπασχόλησης, το υψηλό μερίδιο ανεπίσημης οικονομίας, τη χαμηλή συμμετοχή στην εργασία, το χαμηλό ποσοστό απασχόλησης και υψηλό ποσοστό διαρθρωτικής ανεργίας και τη χαμηλή συνδικαλιστική πυκνότητα και αδύναμη αντιπροσωπευτικότητα.

3.1 Υψηλό μερίδιο αυτοαπασχόλησης

Στην Ελλάδα καταγράφεται με διαφορά το υψηλότερο ποσοστό αυτοαπασχόλησης στην Ευρώπη, καθώς περίπου το ένα τέταρτο των εργαζόμενων είναι αυτοαπασχολούμενοι, σχεδόν διπλάσιο μερίδιο από τον μέσο όρο στην ΕΕ (Γράφημα 3.1). Ωστόσο, το μερίδιο βαίνει μειούμενο την πρόσφατη δεκαετία, από 31,7% το 2013 σε 24,3% το 2025.

Γράφημα 3.1: Μερίδιο αυτοαπασχολούμενων, ως % του συνόλου των εργαζομένων

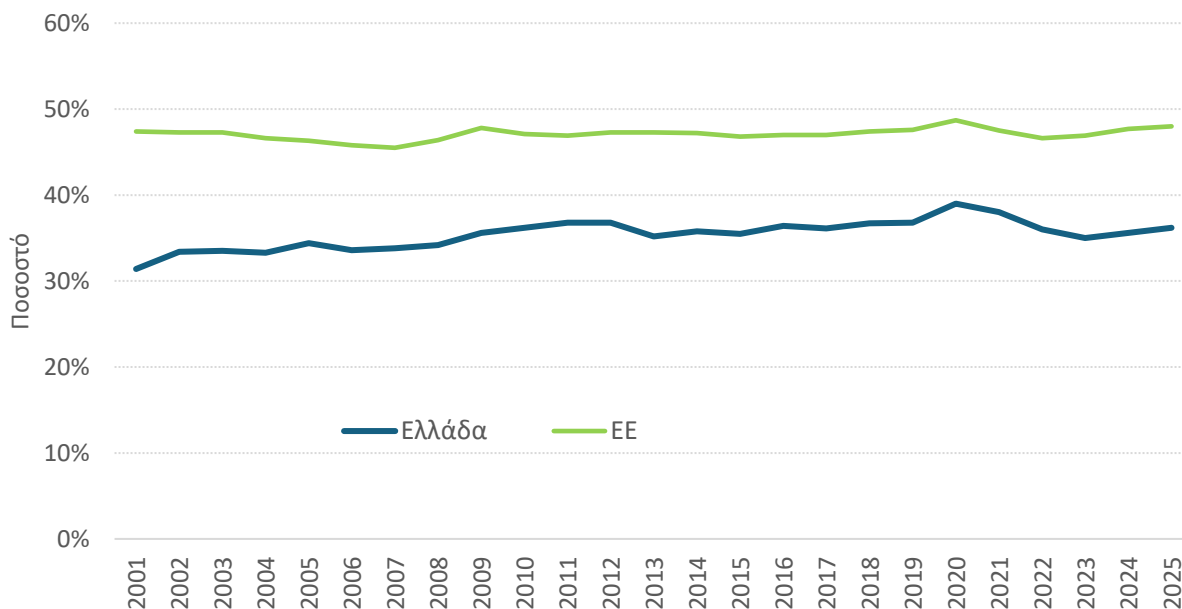

Πηγή: Eurostat

Η αυτοαπασχόληση τείνει να αυξάνει τόσο τις ευκαιρίες κοινωνικής ανόδου όσο και τον κίνδυνο κοινωνικής πτώσης, διευρύνοντας έτσι την κατανομή του εισοδήματος. Όπως αναλύθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, υψηλότερο ποσοστό αυτοαπασχόλησης συνδέεται με μεγαλύτερη διασπορά των εισοδημάτων. Αυτό έχει αναδειχθεί βιβλιογραφικά μέσα από συμπληρωματικά κανάλια που επιδρούν σε δείκτες ανισότητας. Ενδεικτικά, σε πρόσφατες μελέτες υποστηρίζεται ότι η αυτοαπασχόληση συμβάλλει στην ανισότητα, εν μέρει επειδή το εισόδημα των αυτοαπασχολούμενων είναι ευκολότερο να αποκρυφθεί από τις φορολογικές αρχές (Bazzoli et al., 2026). Ειδική μελέτη περίπτωσης για την ΕΕ διαπιστώνει ότι η υψηλότερη συχνότητα της αυτοαπασχόλησης στις χώρες της ΕΕ συνδέεται με μεγαλύτερη εισοδηματική ανισότητα (Torrini, 2006). Επίσης, η αυτοαπασχόληση έχει αναδειχθεί ως σημαντικός παράγοντας που συνέβαλε στην αύξηση των ανισοτήτων στο Ηνωμένο Βασίλειο τη δεκαετία του 1980 (Jenkins, 1995). Επιπλέον, τα μισθολογικά χάσματα μεταξύ των φύλων είναι συχνά μεγαλύτερα στον τομέα της αυτοαπασχόλησης σε σύγκριση με την μισθωτή εργασία, όπως αναδεικνύει η μελέτη περίπτωσης της Γερμανίας (Lechmann & Schnabel, 2012).

Ανάλογη ανάλυση από τα στοιχεία των εθνικών λογαριασμών αποτυπώνει το διαχρονικά χαμηλό μερίδιο εισοδήματος από μισθωτή εργασία, αναλογικά με το ΑΕΠ, 36% στην Ελλάδα σε σύγκριση με 48% στον μέσο όρο στην ΕΕ (Γράφημα 3.2). Αντίθετα, το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα, το οποίο περιλαμβάνει τόσο τα κέρδη των επιχειρήσεων όσο και τα εισοδήματα των αυτοαπασχολούμενων, εμφανίζει υψηλό μερίδιο του ΑΕΠ στην Ελλάδα. Με διόρθωση για το υψηλότερο μερίδιο αυτοαπασχολούμενων εκτιμάται ότι η αμοιβή του κεφαλαίου υπερβαίνει την αμοιβή της εργασίας σε σχέση με τον μέσο όρο κατανομής στην ΕΕ, κατά περίπου 6 π.μ. του ΑΕΠ.

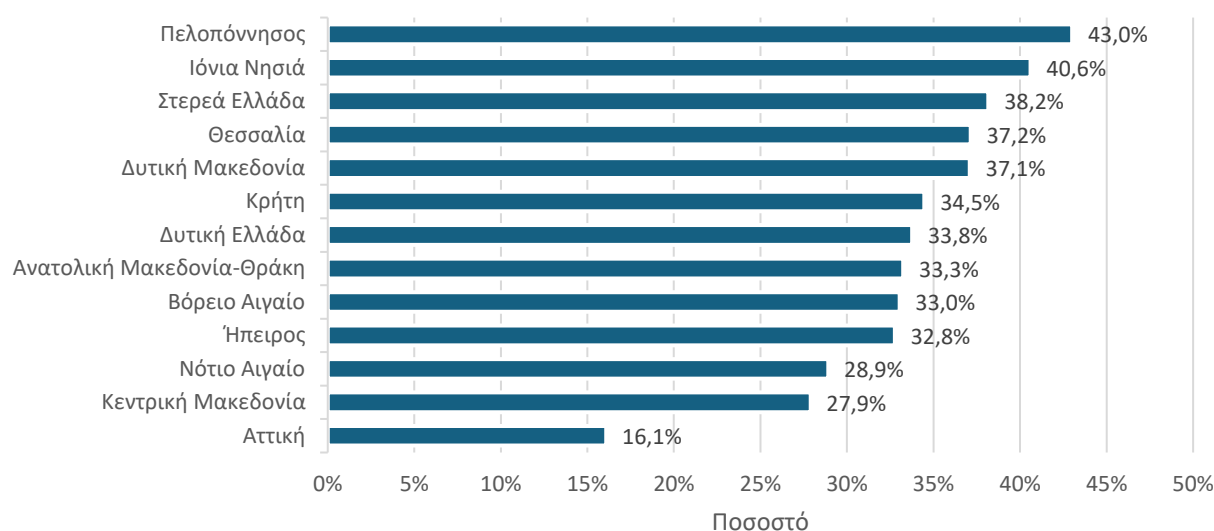
Γράφημα 3.2: Μερίδιο εισοδήματος από μισθωτή εργασία, ως ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: Eurostat

Σε περιφερειακό επίπεδο, το μερίδιο αυτοαπασχόλησης καταγράφει υψηλή ετερογένεια (Γράφημα 3.3). Αυτό ενδέχεται να συνδέεται με χωρική ανισότητα αν και η σχέση μεταξύ γεωγραφικής ετερογένειας και ανισότητας δεν είναι γραμμική (OECD, 2010). Η βιβλιογραφία ξεχωρίζει μεταξύ «αυτοαπασχόλησης από ευκαιρία», που αφορά δραστηριότητες με υψηλή καινοτομία και παραγωγικότητα και «αυτοαπασχόλησης από ανάγκη», που αφορά εν γένει δραστηριότητες χαμηλής παραγωγικότητας, τονίζοντας ότι η γεωγραφική ετερογένεια στην αυτοαπασχόληση αποτυπώνει ανόμοιες οικονομικές δομές. Το γενικό συμπέρασμα είναι ότι περιφέρειες με πολύ χαμηλό μερίδιο αυτοαπασχόλησης πιθανά αποτυπώνουν σχετικό κορεσμό ή οικονομική στασιμότητα, ενώ περιφέρειες με πολύ υψηλό μερίδιο αυτοαπασχόλησης πιθανά συγκεντρώνουν και ανεπίσημες δραστηριότητες χαμηλής παραγωγικότητας.

Γράφημα 3.3: Μερίδιο αυτοαπασχολούμενων, ως % του συνόλου των εργαζομένων ανά περιφέρεια, 2024

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

3.2 Ανεπίσημη οικονομία και εργασία

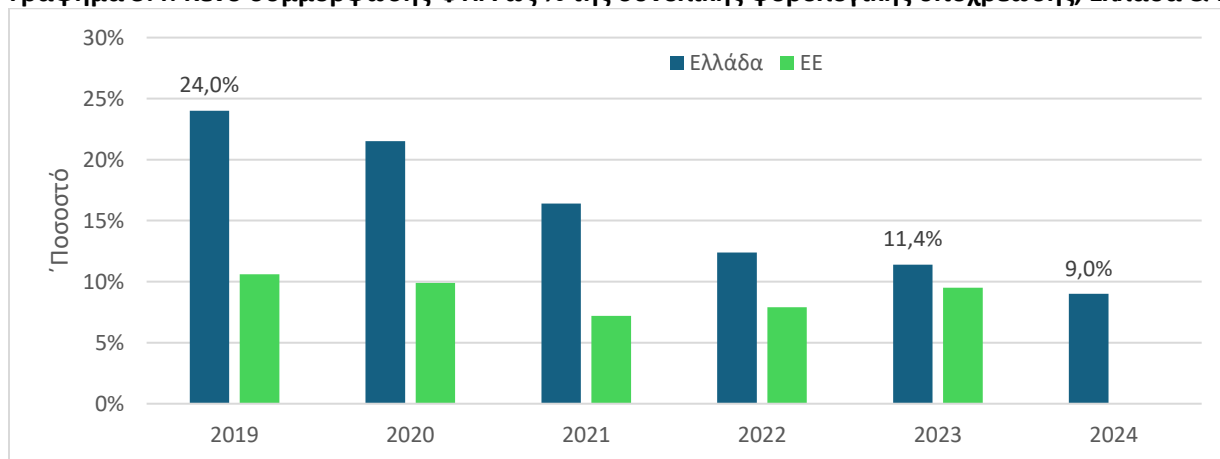
Η ελληνική οικονομία χαρακτηρίζεται διαχρονικά από υψηλό μερίδιο ανεπίσημων συναλλαγών για τις οποίες δεν αποδίδεται, μερικώς ή πλήρως, ο ανάλογος φόρος, καθώς και από ανεπίσημες εργασιακές σχέσεις. Υψηλότερο ποσοστό ανεπίσημης οικονομίας συνδέεται με χαμηλότερο βαθμό φορολογικής δικαιοσύνης και κατ' επέκταση υψηλότερη ανισότητα. Αυτό έχει αναδειχθεί βιβλιογραφικά μέσα από διακριτά κανάλια που επιδρούν σε δείκτες ανισότητας. Τα κανάλια περιλαμβάνουν το ότι: (α) τα υψηλά εισοδήματα αλλά και η μεγάλη περιουσία συνήθως εμπλέκονται με μεγαλύτερα απόλυτα ποσά φοροδιαφυγής (Alstadsaeter et al., 2019; Zucman, 2015), (β) υποβαθμίζεται η ισότητα πρόσβασης σε δημόσια αγαθά και υπηρεσίες, ειδικά σε πλαίσιο κοινωνικών πολιτικών με εισοδηματικά κριτήρια (IMF, 2019), (γ) διαμορφώνεται οριζόντια ανισότητα, δηλαδή διαφορετικοί πραγματικοί φορολογικοί συντελεστές για παρόμοια εισοδήματα (Slemrod & Yitzhaki, 2002), αλλά και διαφορετικές ασφαλιστικές

καλύψεις για παρόμοια εργασία (ILO, 2015), (δ) καλλιεργείται ένας φαύλος κύκλος, σύμφωνα με τον οποίο υψηλότερη ανισότητα ενθαρρύνει τη ροπή προς την ανεπίσημη οικονομία (Torgler, 2003).

Το μερίδιο της ανεπίσημης οικονομίας στην Ελλάδα έχει μεν συρρικνωθεί την τελευταία 15-ετία, ωστόσο παραμένει υψηλό. Πρόσφατη μελέτη του IMF (2024) εκτιμάει ότι η ανεπίσημη οικονομία άγγιξε το 15% του ΑΕΠ το 2021, από άνω του 30% το 2012. Για την περίοδο 2019-2024, εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αποτυπώνουν περαιτέρω μείωση της ανεπίσημης οικονομίας, με υπο-τριπλασιασμό του δείκτη απώλειας εσόδων από φόρο προστιθέμενης αξίας («κενό» ΦΠΑ, European Commission, 2025). Το κενό συμμόρφωσης ΦΠΑ ορίζεται ως η διαφορά μεταξύ των εσόδων που θα εισπράττονταν υπό πλήρη συμμόρφωση όλων των φορολογούμενων και των πραγματικών εσόδων που εισπράττονται από τις αρχές. Το κενό περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα απώλειας εσόδων, όπως τη νόμιμη εκμετάλλευση νομικών «παραθύρων» στα φορολογικά συστήματα καθώς και την οργανωμένη φοροδιαφυγή μεγάλης κλίμακας. Η μη συμμόρφωση μπορεί επίσης να είναι ακούσια, ως αποτέλεσμα διοικητικών σφαλμάτων, παραλείψεων, μη δόλιων χρεοκοπιών επιχειρήσεων και άλλων παραγόντων. Οι εκτιμήσεις του κενού συμμόρφωσης ΦΠΑ συχνά χρησιμοποιούνται ως δείκτες αποτελεσματικότητας της είσπραξης του ΦΠΑ. Η απώλεια εσόδων από τον ΦΠΑ έχει αρνητικό αντίκτυπο στο δημοσιονομικό ισοζύγιο και περιορίζει τη δυνατότητα για δημόσιες δαπάνες για αγαθά και υπηρεσίες. Η βελτίωση στη συμμόρφωση ΦΠΑ διευρύνει τη φορολογική βάση, επιμερίζοντας δικαιότερα το φορολογικό βάρος, και επίσης προάγει τον υγιή ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων.

Τα έσοδα από ΦΠΑ το 2024 αντιστοιχούν σε 63,6% των συνολικών έμμεσων φόρων στην Ελλάδα (68,6% στην ΕΕ) και 32,0% των συνολικών φορολογικών εσόδων (27,1% στην ΕΕ). Το κενό συμμόρφωσης ΦΠΑ στην Ελλάδα ήταν συστηματικά υψηλότερο από το κενό στον Ευρωπαϊκό μέσο όρο, με τάση σύγκλισης τα τελευταία έτη (Γράφημα 3.4). Έχει καταγραφεί σημαντική πρόοδος διαχρονικά με το κενό να μειώνεται από 24,0% το 2019 (το 3ο υψηλότερο ποσοστό στην ΕΕ) σε 11,4% το 2023 (το 7ο υψηλότερο ποσοστό στην ΕΕ).

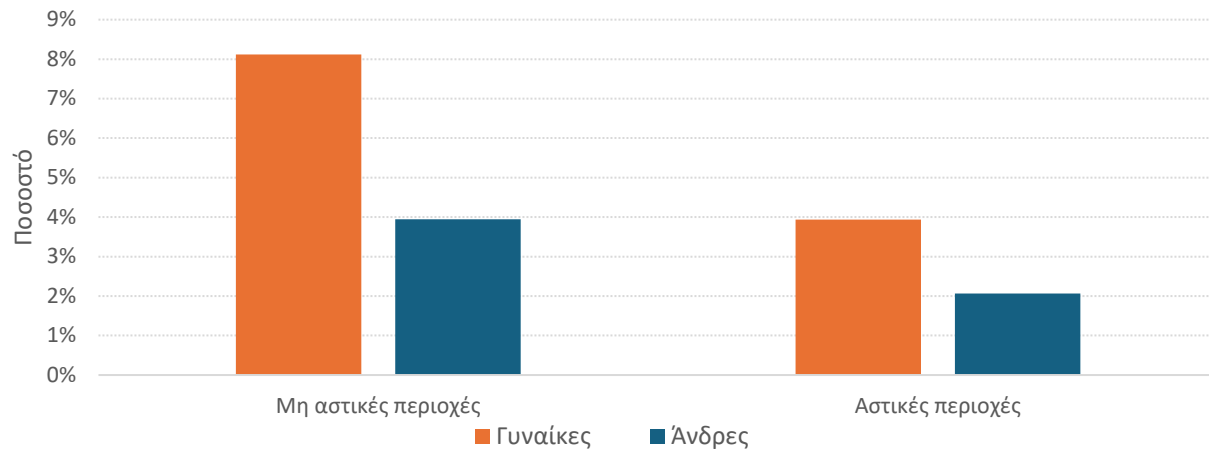
Γράφημα 3.4: Κενό συμμόρφωσης ΦΠΑ ως % της συνολικής φορολογικής υποχρέωσης, Ελλάδα & ΕΕ

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Επεξεργασία δεδομένων: IOBE. Σημείωση: Η τιμή για το 2024 αποτελεί εκτίμηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Σύμφωνα με το εννοιολογικό πλαίσιο του ILO (2022) τα μερίδια της ανεπίσημης εργασίας είναι υψηλότερα στην Ελλάδα από τον μέσο όρο στην Ευρώπη, παρά την πρόσφατη πρόοδο. Πρόσφατα μέτρα πολιτικής όπως η μείωση των ασφαλιστικών εισφορών και η εφαρμογή ψηφιακής κάρτας εργασίας είναι πιθανό να συνέβαλαν στη βελτίωση αυτή. Το πρόβλημα αναδεικνύεται οξύτερο στο γυναικείο πληθυσμό και ειδικά σε μη αστικές περιοχές (Γράφημα 3.5).

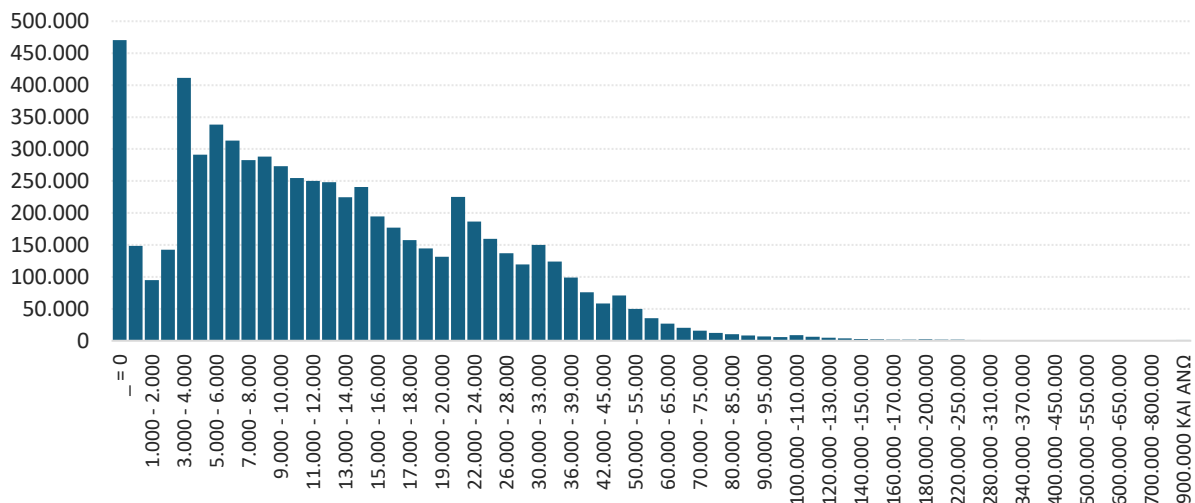
Γράφημα 3.5: Ποσοστό ανεπίσημης εργασίας στην Ελλάδα ανά φύλο και γεωγραφική περιοχή, 2024

Πηγή: ILO. Επεξεργασία δεδομένων: IOBE. Σημείωση: Τα στοιχεία δεν περιλαμβάνουν την μερικώς ανεπίσημη απασχόληση.

Τέλος ενδεικτικό της ανισότητας στην κατανομή του φορολογικού βάρους είναι η περίπτωση των φυσικών προσώπων, όπου άνω του 40% των φορολογούμενων δηλώνουν εισοδήματα χαμηλότερα από το αφορολόγητο όριο και περίπου το 75% των φορολογούμενων δήλωσαν ετήσιο εισόδημα έως €20 χιλ. (Γράφημα 3.6).

Γράφημα 3.6: Αριθμός φορολογικών δηλώσεων ανά κλιμάκιο φορολογητέου εισοδήματος, 2023

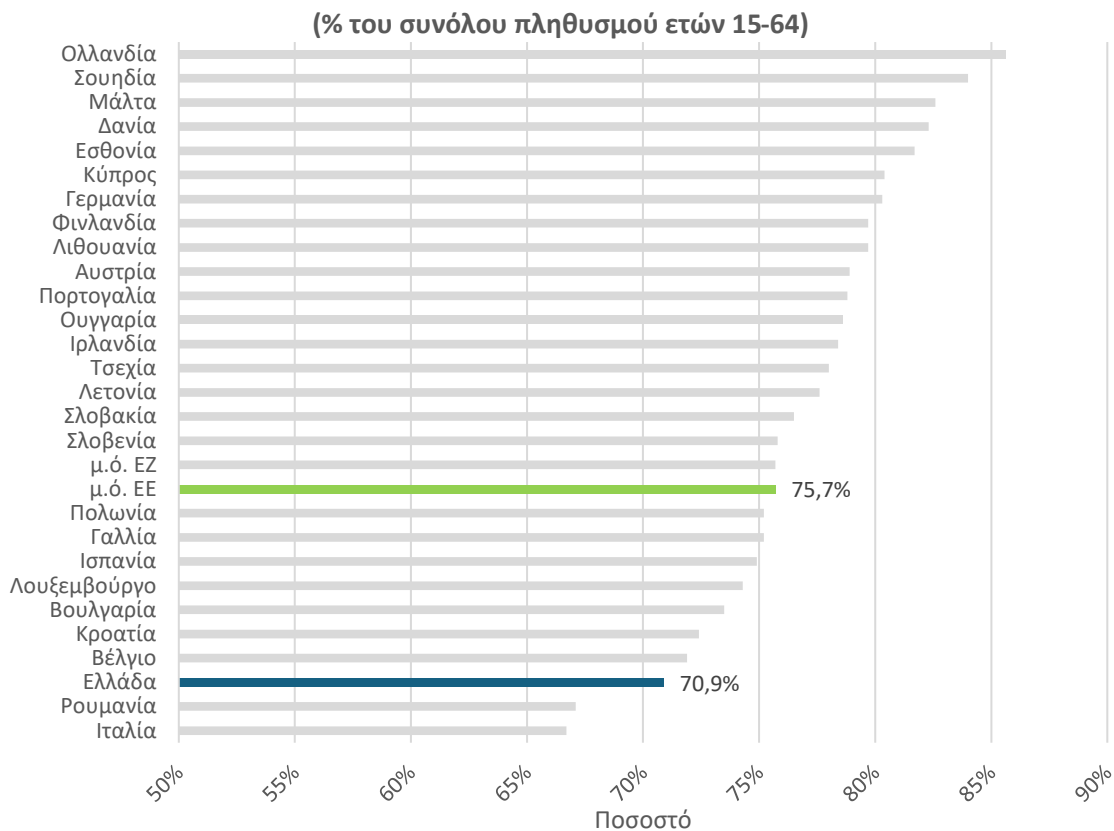

Πηγή: ΑΑΔΕ. Επεξεργασία δεδομένων: IOBE

3.3 Χαμηλή συμμετοχή στην εργασία

Η ελληνική αγορά εργασίας χαρακτηρίζεται διαχρονικά από χαμηλή συμμετοχή του πληθυσμού σε ηλικία απασχόλησης, ειδικά σε κατηγορίες όπως οι γυναίκες, τα άτομα σε προ-συνταξιοδοτική ηλικία, οι νέοι, καθώς και τα άτομα με αναπηρία. Το χαμηλό ποσοστό συμμετοχής στην αγορά εργασίας συνδέεται με υψηλότερη ανισότητα, μέσα από διάφορα κανάλια, όπως αυτά έχουν αναδειχθεί βιβλιογραφικά. Πρώτον, μεγαλύτερος αριθμός νοικοκυριών με έναν ή κανέναν εργαζόμενο μεταφράζεται σε μεγαλύτερη διασπορά στα εισοδήματα ανά νοικοκυριό (OECD, 2015). Δεύτερον, χαμηλότερη συμμετοχή του γυναικείου πληθυσμού μεταφράζεται σε υψηλότερη ανισότητα εντός αλλά και μεταξύ νοικοκυριών (Blau & Kahn, 2007; Krueger, 2017) και τέλος, η συστηματικά χαμηλή συμμετοχή συνδέεται με δομικά χαρακτηριστικά μακροχρόνιας ανισότητας καθώς αποτυπώνει αποσύνδεση από την αγορά εργασίας, απαξίωση δεξιοτήτων και επιδείνωση της ψυχικής υγείας του ηλικιακά ενεργού πληθυσμού. Έτσι, σωρευτικά στον χρόνο η χαμηλή συμμετοχή οδηγεί σε ανισότητα περιουσίας και συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων (OECD, 2015). Παρά την πρόοδο που έχει συντελεστεί την τελευταία δεκαετία, το ποσοστό συμμετοχής στην ελληνική αγορά εργασίας για τα άτομα 15-64 ετών διαμορφώθηκε το 2025 στο 70,9%, που αποτελεί το τρίτο χαμηλότερο ποσοστό συμμετοχής στην ΕΕ (Γράφημα 3.7).

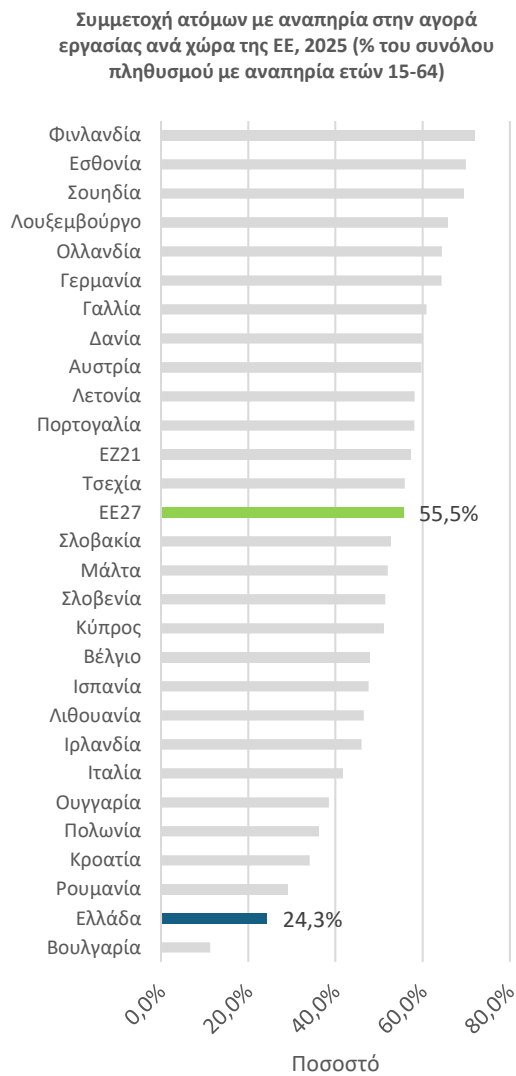
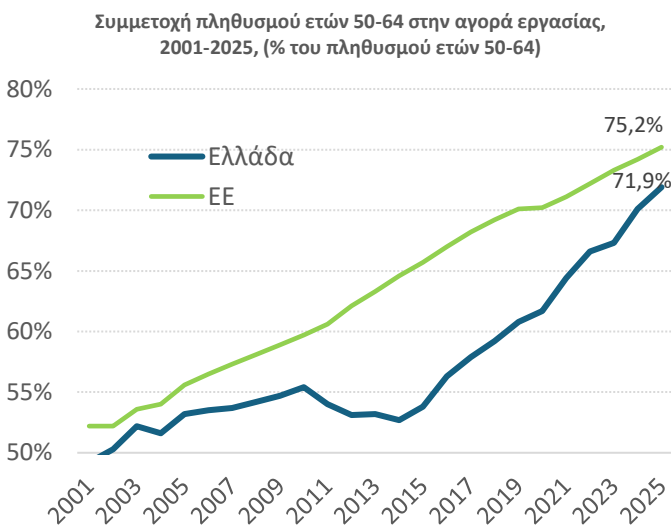
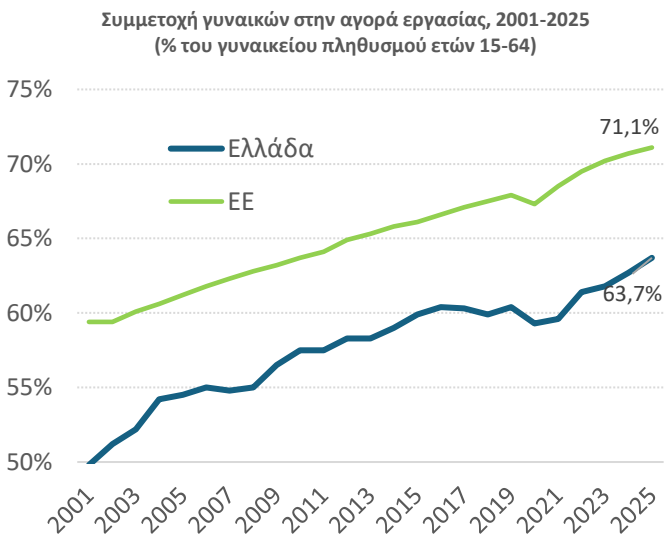
Γράφημα 3.7: Συμμετοχή στην αγορά εργασίας ανά χώρα της ΕΕ, πληθυσμός 15-64 ετών, 2025

Πηγή: Eurostat. Επεξεργασία δεδομένων: IOBE

Το χάσμα των περίπου 5 ποσοστιαίων μονάδων από τον μέσο όρο στην ΕΕ οφείλεται σε επιμέρους πληθυσμιακές ομάδες για τις οποίες η συμμετοχή στην αγορά εργασίας είναι παραδοσιακά χαμηλή. Η πρώτη αφορά τον γυναικείο πληθυσμό, για τον οποίο παρά την πρόοδο που έχει επιτευχθεί, καθώς η συμμετοχή έχει αυξηθεί κατά περίπου 14 π.μ. από το 2000, παραμένει χαμηλότερη από τον μέσο όρο στην ΕΕ κατά περίπου 7 π.μ. (Γράφημα 3.8/Γράφημα 3.7). Αντίστοιχα, για τα άτομα σε προ-συνταξιοδοτική ηλικία (50-64 ετών) η συμμετοχή παραμένει χαμηλότερη από τον μέσο όρο στην ΕΕ, κατά περίπου 3 π.μ., παρά τη συστηματική σύγκλιση που καταγράφηκε μετά το 2015, όταν το χάσμα άγγιζε τις 12 π.μ.. Στη σύγκλιση αυτή συνέβαλαν οι παρεμβάσεις πολιτικής για τον περιορισμό των κινήτρων για πρόωρη συνταξιοδότηση, καθώς και των αντι-κινήτρων για εργασία μετά τη συνταξιοδότηση. Ιδιαίτερα χαμηλή είναι η ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην ελληνική αγορά εργασίας (Γράφημα 3.8), με αποτέλεσμα να εντείνεται η ανισότητα εισοδήματος, περιουσίας, αλλά και δυνατότητες κοινωνικής κινητικότητας για τη συγκεκριμένη ομάδα πληθυσμού (WHO & WB, 2011). Μια τέταρτη ομάδα πληθυσμού με χαμηλή συμμετοχή στην εργασία είναι οι νέοι, τάση η οποία συνδέεται με την υψηλή συμμετοχή των νέων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Γράφημα 3.8: Συμμετοχή στην αγορά εργασίας για επιλεγμένες ομάδες πληθυσμού, ανά χώρα της ΕΕ

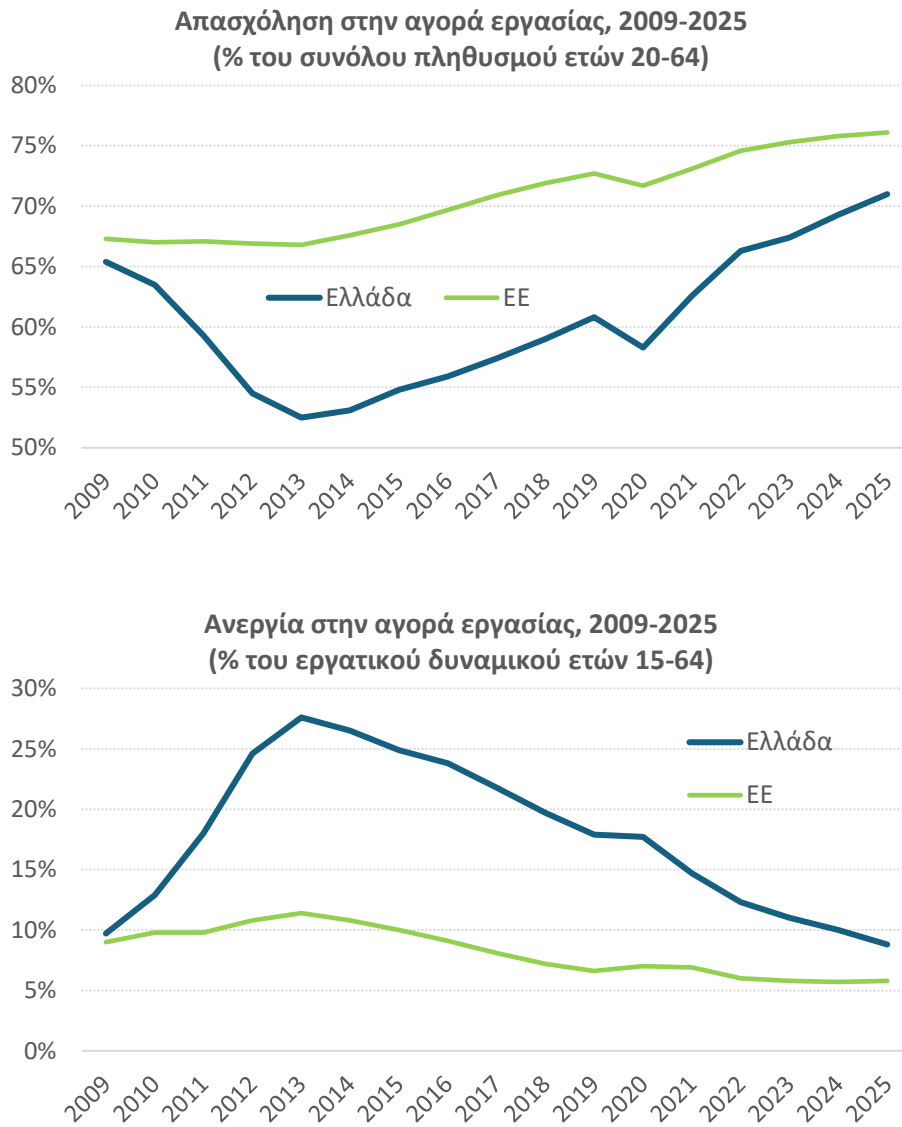
Πηγή: Eurostat. Επεξεργασία δεδομένων: IOBE

3.4 Χαμηλό ποσοστό απασχόλησης

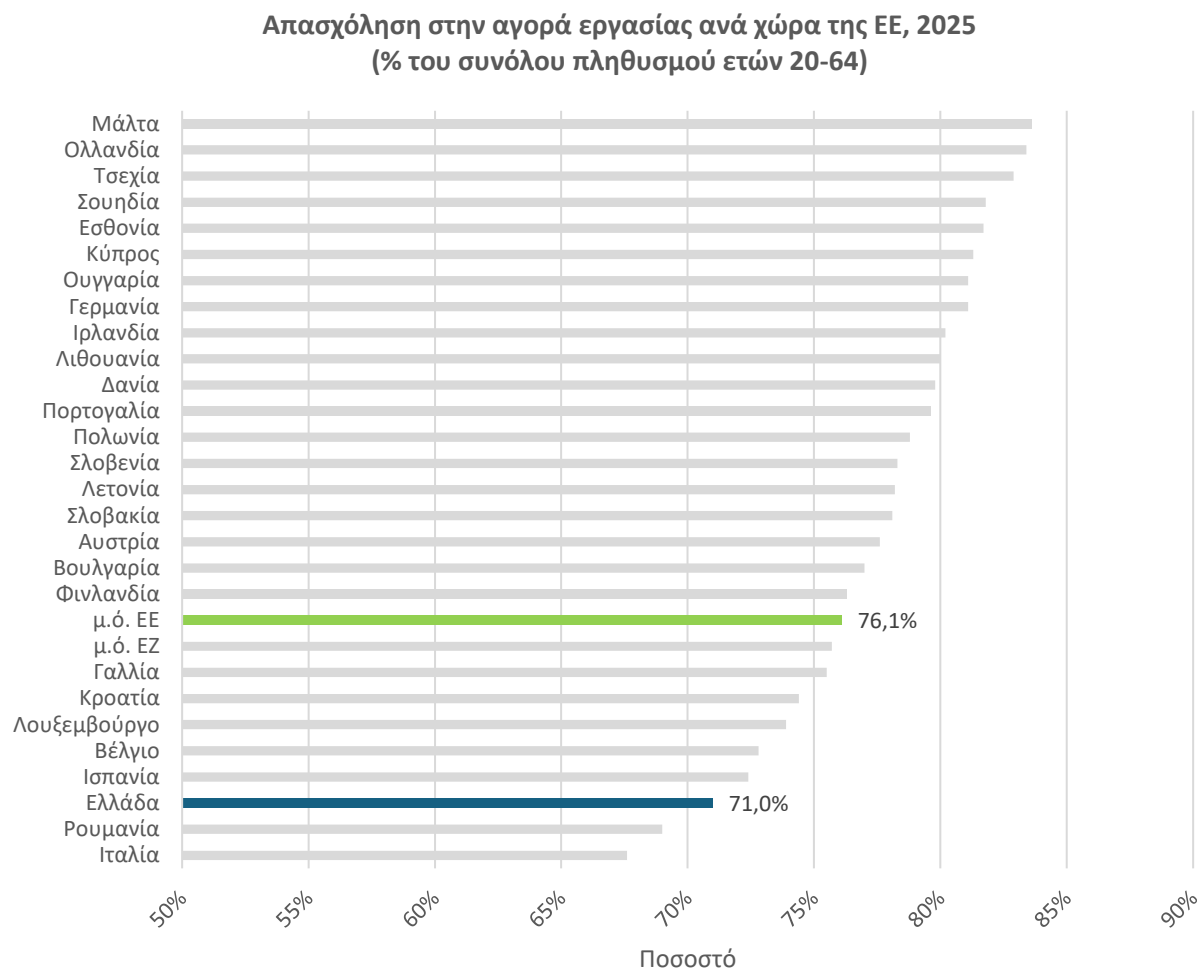
Τα ποσοστά απασχόλησης αυξήθηκαν στην Ελλάδα τις δεκαετίες '80, '90 και 2000, δηλαδή έως την έναρξη της κρίσης χρέους, κυρίως λόγω του αυξανόμενου ποσοστού απασχόλησης των γυναικών, ωστόσο από ιδιαίτερα χαμηλή βάση. Αντίθετα, τα ποσοστά απασχόλησης των νέων μειώθηκαν σταδιακά την ίδια περίοδο λόγω της μαζικής επέκτασης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μετά τη δεκαετία του 1980. Παρόμοια τάση παρατηρείται στην ηλικιακή ομάδα άνω των 55 ετών, πιθανώς λόγω της αυξανόμενης γενναιοδωρίας του ελληνικού συνταξιοδοτικού συστήματος όσον αφορά τα κριτήρια συνταξιοδότησης (Vettas et al., 2026). Εν μέσω αυτών των αντίρροπων τάσεων, το ποσοστό απασχόλησης στην Ελλάδα παρέμεινε χαμηλότερο του μέσου όρου στην Ευρώπη, με αντίστοιχα υψηλότερο ποσοστό ανεργίας, ακόμα και σε περιόδους επέκτασης του οικονομικού κύκλου, όπως π.χ. τη δεκαετία του 2000. Αυτό αναδεικνύει δομικές αδυναμίες της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα και αναντιστοιχίες μεταξύ προσφοράς και ζήτησης, όπως αποτυπώνεται από εκτιμώμενη υψηλή διαρθρωτική ανεργία (Tagkalakis, 2016).

Το χαμηλό ποσοστό απασχόλησης που συνδέεται με το υψηλό ποσοστό διαρθρωτικής ανεργίας σχετίζεται επίσης με υψηλότερη ανισότητα, μέσα από διάφορα κανάλια, όπως αυτά έχουν αναδειχθεί βιβλιογραφικά. Αρχικά, στη διαρθρωτική ανεργία είναι περισσότερο εκτεθειμένες ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες του εργατικού δυναμικού, όπως άτομα με χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης ή με έλλειψη σύγχρονων δεξιοτήτων, το οποίο μεταφράζεται σε επιδείνωση της ανισότητας ευκαιριών για εξεύρεση εργασίας και της ανισότητας εισοδήματος (Helman et al., 2010). Επιπλέον, η διαρθρωτική ανεργία συχνά αποτυπώνεται και μέσα από υψηλό μερίδιο μακροχρόνιας ανεργίας η οποία με τη σειρά της σχετίζεται με παρατεταμένες περιόδους απώλειας εισοδήματος για τα εκτεθειμένα νοικοκυριά και υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας (Mocan, 1999). Επίσης, η μακροχρόνια ανεργία οδηγεί σε απώλεια δεξιοτήτων, με υποβάθμιση των προοπτικών για εξεύρεση καλύτερα αμειβόμενων θέσεων εργασίας σε βάθος χρόνου, με συνέπεια την όξυνση της ανισότητας περιουσίας (Abraham et al., 2019). Τέλος, η διαρθρωτική ανεργία συχνά χαρακτηρίζεται από γεωγραφική ετερογένεια, με αποτέλεσμα την όξυνση της χωρικής και περιφερειακής ανισότητας (Martin, 1997).

Μετά την κρίση χρέους, το χάσμα στο ποσοστό απασχόλησης και ποσοστό ανεργίας μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ διογκώθηκε έντονα, με συστηματική αλλά σταδιακή σύγκλιση να καταγράφεται μόνο μετά το 2013 (Γράφημα 3.9). Το 2025, έτος κατά το οποίο το παραγωγικό κενό της ελληνικής οικονομίας εκτιμάται θετικό, το ποσοστό απασχόλησης στην Ελλάδα παραμένει το τρίτο χαμηλότερο στην ΕΕ, απέχοντας κατά 5 ποσοστιαίων μονάδων από τον μέσο όρο στην ΕΕ (Γράφημα 3.10). Αντίστοιχα, το ποσοστό ανεργίας παραμένει σημαντικά υψηλότερο του μέσου όρου στην ΕΕ, αγγίζοντας το 8,8% το 2025. Πρόκληση για τον άνεργο πληθυσμό αποτελεί το υψηλό μερίδιο μακροχρόνιας ανεργίας (άνω των 12 μηνών), που παρά τη βελτίωση μετά την κρίση, ξεπερνάει το 50% του συνολικού άνεργου πληθυσμού (Γράφημα 3.11), το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό στην ΕΕ. Οι μακροχρόνια άνεργοι αντιμετωπίζουν απαξίωση των δεξιοτήτων τους, με επιδείνωση των προοπτικών εξεύρεσης καλά αμειβόμενης εργασίας, τάση η οποία οξύνει την εισοδηματική ανισότητα, την ανισότητα περιουσίας, ενώ επιβραδύνει την κοινωνική κινητικότητα.

Γράφημα 3.9: Ποσοστά απασχόλησης και ανεργίας, Ελλάδα και ΕΕ, πληθυσμός 20-64 ετών

Πηγή: Eurostat. Επεξεργασία δεδομένων: IOBE

Γράφημα 3.10: Απασχόληση στην αγορά εργασίας ανά χώρα της ΕΕ, πληθυσμός 20-64 ετών, 2025

Πηγή: Eurostat. Επεξεργασία δεδομένων: IOBE

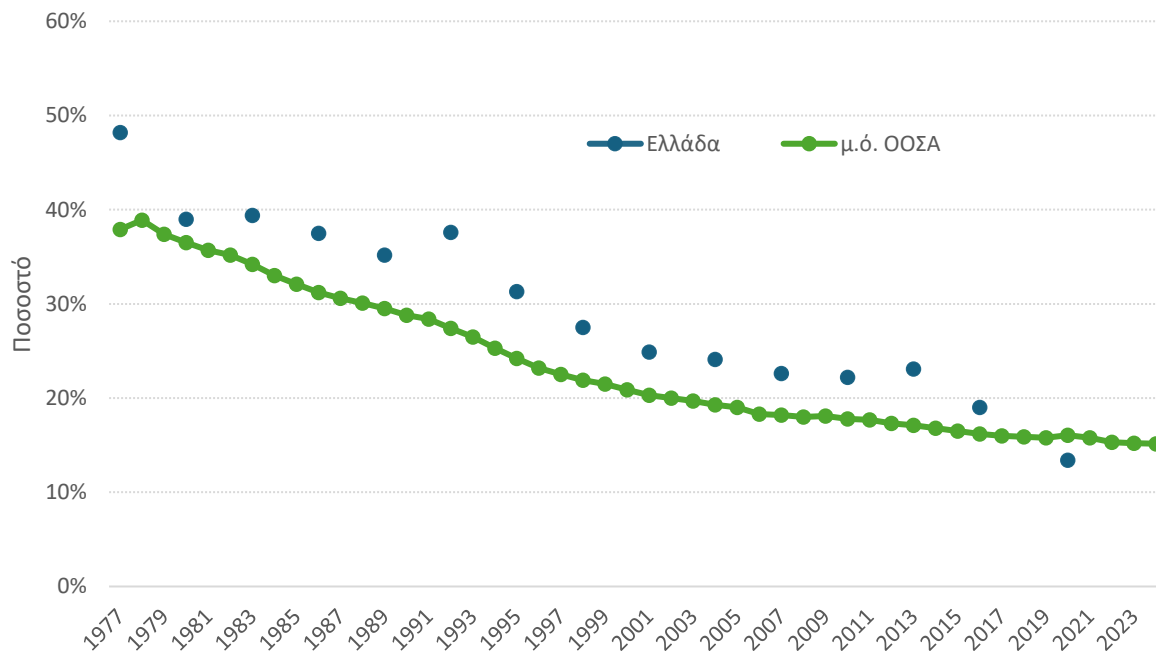
Γράφημα 3.11: Μερίδιο μακροχρόνιας ανεργίας, Ελλάδα και ΕΕ
(% του άνεργου πληθυσμού ετών 15-64)

Πηγή: Eurostat. Επεξεργασία δεδομένων: IOBE

3.5 Χαμηλή συνδικαλιστική πυκνότητα

Η κάλυψη των εργαζομένων από Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας (ΣΣΕ) μειώθηκε μετά τις παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας την περίοδο 2011-2012, που μεταξύ άλλων στόχευαν στην αποκέντρωση των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Οι ρυθμιστικές παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας την περίοδο της εσωτερικής υποτίμησης εκτιμάται ότι είχαν θετική επίδραση στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και τη συγκράτηση της ανεργίας, ωστόσο επέδρασαν αρνητικά στη συμμετοχή στην εργασία και την εισοδηματική ανισότητα (Gatoroulios et al., 2026). Σήμερα, ο βαθμός κάλυψης των εργαζομένων στην Ελλάδα από ΣΣΕ παραμένει σημαντικά χαμηλότερος του στόχου του 80% που θέτει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, καθώς εκτιμάται χαμηλότερος από το 30% (έρευνα ΙΝΕ-ΓΣΕΕ με ΑΙΣΟ που δημοσιεύθηκε τον Μάρτιο 2025), ενώ η πρόσφατη Κοινωνική Συμφωνία μεταξύ Κυβέρνησης και Κοινωνικών Εταίρων έχει στόχο την ενίσχυσή του. Παρά τον αυξημένο αριθμό των επιχειρησιακών ΣΣΕ τα τελευταία χρόνια, η μειωμένη κάλυψη σχετίζεται με τον περιορισμένο αριθμό κλαδικών και όμοιο-επαγγελματικών ΣΣΕ, καθώς και με την περιορισμένη συχνότητα επέκτασής τους (περίπου 1 στις 3) λόγω χαμηλής αντιπροσωπευτικότητας. Στο τελευταίο συνηγορεί η φθίνουσα συνδικαλιστική πυκνότητα μετά τη δεκαετία του 1980, τόσο μεταξύ των εργαζομένων, κάτω του 15% το 2020 (Γράφημα 3.12), αλλά και μεταξύ των εργοδοτών, περί το 33% (στοιχεία του ΟΟΣΑ για το 2017). Παράλληλα ωστόσο με την χαμηλή συνδικαλιστική πυκνότητα, στην Ελλάδα καταγράφεται ιδιαίτερα υψηλή συμπίεση μισθών, μεταξύ άλλων καθώς οι αυξήσεις του κατώτατου μισθού την περίοδο 2019-2026 ήταν σημαντικά μεγαλύτερες από τις αυξήσεις στον μέσο μισθό (ΙΟΒΕ, 2026).

Γράφημα 3.12: Συνδικαλιστική πυκνότητα, ως ποσοστό του συνόλου των εργαζομένων

Πηγή: ΟΟΣΑ. Επεξεργασία δεδομένων: ΙΟΒΕ

Το χαμηλό ποσοστό κάλυψης των εργαζομένων από συλλογικές διαπραγματεύσεις και η χαμηλή συνδικαλιστική πυκνότητα, σχετίζονται με την ανισότητα, όχι απαραίτητα με γραμμική σχέση, μέσα από δύο κύρια κανάλια. Αρχικά, η πτώση της συνδικαλιστικής κάλυψης γενικά συμβάλλει στην αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας (Card et al., 2020). Δεύτερον, η συνδικαλιστική δράση με αδύναμη αντιπροσωπευτικότητα δύναται να επιτείνει τον κίνδυνο προώθησης συμφερόντων των ήδη συμμετεχόντων, «εσωτερικών» στην αγορά εργασίας (insiders-outsiders problem) εις βάρος των μη συμμετεχόντων, «εξωτερικών» (Benassi & Vlandas, 2022). Συμπερασματικά, οι διανεμητικές επιδράσεις των συνδικάτων εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από το πόσο αντιπροσωπευτικοί είναι οι θεσμοί διαπραγμάτευσης και ο κοινωνικός διάλογος, και όχι απαραίτητα από το πόσο ισχυρά είναι τα συνδικάτα (OECD, 2019).

Επίσης, ενώ η συμπίεση μισθών σχετίζεται γενικά με μείωση της διασποράς των εισοδημάτων (Freeman, 1980), εξ ορισμού, ωστόσο έχει αναδειχθεί βιβλιογραφικά ότι η σχέση με την ανισότητα και την παραγωγικότητα δεν είναι απαραίτητα γραμμικές. Ενδεικτικά, αφενός δύναται να δημιουργείται ανισότητα μέσα από τάση εξομοίωσης των αμοιβών για διαφορετικού επιπέδου δεξιότητες και ποιότητας παρεχόμενης εργασίας (Moene & Wallerstein, 1997). Αφετέρου, τόσο η πολύ υψηλή διασπορά μισθών όσο και η υψηλή συμπίεση αυτών συχνά δρουν ως αντικίνητρο για αύξηση της παραγωγικότητας των εργαζομένων (Lazear, 2000). Συμπερασματικά, οι οικονομίες που βρίσκουν τη χρυσή τομή μεταξύ μέτριας διασποράς μισθών και αξιοκρατίας μεταξύ των εργαζομένων, αναδεικνύονται περισσότερο παραγωγικές καθώς συνδυάζουν μετριοπαθώς συμπιεσμένους μισθούς με θεσμούς που διατηρούν κίνητρα για την απόκτηση δεξιοτήτων, την καινοτομία και την αποδοτική κατανομή των πόρων.

3.6 Συμπεράσματα

Η δομή της ελληνικής αγοράς εργασίας παρουσιάζει μακροχρόνιες αδυναμίες που δρουν ως εμπόδια στην άμβλυση των δεικτών ανισότητας. Μεταξύ αυτών, ξεχωρίζουν το υψηλό μερίδιο αυτοαπασχόλησης, το υψηλό μερίδιο ανεπίσημης οικονομίας, η χαμηλή συμμετοχή στην εργασία, ιδιαίτερα μεταξύ γυναικών και ΑΜΕΑ, το χαμηλό ποσοστό απασχόλησης και υψηλό ποσοστό διαρθρωτικής ανεργίας, ακόμα και σε περιόδους οικονομικής ανάπτυξης και η χαμηλή συνδικαλιστική πυκνότητα και αδύναμη αντιπροσωπευτικότητα των ενώσεων που συμμετέχουν στον κοινωνικό διάλογο.

Προκειμένου να υπάρξει βελτίωση και η αγορά εργασίας να δρα περισσότερο ως μοχλός για την άμβλυση της ανισότητας και την διευκόλυνση της κοινωνικής κινητικότητας, κρίνεται σκόπιμο η άσκηση πολιτικής να δώσει προτεραιότητας στις ακόλουθες κατευθύνσεις στον τομέα της εργασίας. Ενδεικτικά, η άμβλυση των αντικινήτρων για μισθωτή απασχόληση, μέσω περαιτέρω μείωσης της φορολογίας και του μη μισθολογικού κόστους, κινήτρων για τη μεγέθυνση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, καθώς και μέτρων για την περαιτέρω συρρίκνωση της ανεπίσημης οικονομίας, συμπεριλαμβανομένης της στοχευμένης προώθησης των ηλεκτρονικών πληρωμών και της αξιοποίησης νέων τεχνολογιών από τη φορολογική διοίκηση, αναμένεται να περιορίσει την επίδραση των δύο πρώτων διαστάσεων που εξετάζονται. Παράλληλα, θα μπορούσαν να εξεταστούν μέτρα ενίσχυσης της συμμετοχής στην αγορά εργασίας, με ιδιαίτερη έμφαση σε ομάδες που παρουσιάζουν χάσμα συμμετοχής σε σχέση με την

υπόλοιπη ΕΕ, όπως οι γυναίκες, οι νέοι, τα άτομα πλησίον συνταξιοδοτικής ηλικίας, τα ΑμεΑ και οι μετανάστες, καθώς και πολιτικές με επίκεντρο τη μείωση της διαρθρωτικής ανεργίας και την ενίσχυση του ποσοστού απασχόλησης. Τέλος, κρίσιμη παράμετρος αποτελεί η ενίσχυση της αντιπροσωπευτικότητας των συνδικαλιστικών οργανώσεων εργαζομένων και εργοδοτών και η προαγωγή του κοινωνικού διαλόγου.

Συμπληρωματικά, είναι κρίσιμο να ενισχυθούν οι θεσμοί-κλειδιά στην αγορά εργασίας στα πλαίσια καλών διεθνών πρακτικών, όπως η Επιθεώρηση Εργασίας, ο μηχανισμός καθορισμού του κατώτατου μισθού, το πλαίσιο των συλλογικών διαπραγματεύσεων, συμφιλίωσης και διαιτησίας, με ενίσχυση του ΟΜΕΔ, το πλαίσιο ασφάλισης έναντι της ανεργίας και οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης, με ενίσχυση της ΔΥΠΑ και μηχανισμών που προάγουν τον τεκμηριωμένο κοινωνικό διάλογο. Κάτι τέτοιο είναι κρίσιμο καθώς έχει αναδειχθεί ότι οι διανεμητικές επιδράσεις των παρεμβάσεων πολιτικής στην αγορά εργασίας εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την απρόσκοπτη και ανεξάρτητη λειτουργία των σχετικών θεσμών.

4 Εκπαιδευτικό σύστημα

4.1 Εισαγωγή

Το εκπαιδευτικό σύστημα αναγνωρίζεται ως βασικός μηχανισμός κοινωνικής κινητικότητας, ωστόσο η κοινωνιολογική και οικονομική έρευνα δείχνει ότι μπορεί ταυτόχρονα να αναπαράγει και να νομιμοποιεί κοινωνικές ιεραρχίες. Στη λειτουργιστική προσέγγιση, το σχολείο επιδρά ως μηχανισμός κοινωνικοποίησης, μετάδοσης κοινών αξιών και αξιοκρατικής κατανομής ατόμων σε κοινωνικές θέσεις (Parsons, 1959). Οι εκπαιδευτικές επιδόσεις, αντανακλώντας φυσικές ικανότητες και εργατικότητα, μπορεί να θεωρηθούν ότι νομιμοποιούν τη διαφορετική κατανομή κοινωνικών αγαθών σε μια αξιοκρατική κοινωνία.

Η λειτουργιστική προσέγγιση θεωρεί δεδομένη την ουδετερότητα του σχολείου, αγνοώντας τις άνισες αφετηρίες που προκαθορίζουν τις ατομικές επιδόσεις. Η θεωρία κοινωνικής αναπαραγωγής των Bourdieu και Passeron υποστηρίζει ότι το σχολείο στην πράξη αναγνωρίζει και ανταμείβει το πολιτισμικό κεφάλαιο των κυρίαρχων ομάδων, μετατρέποντας δομικές ανισότητες σε υποτιθέμενες φυσικές διαφορές ικανότητας και συνεπώς σε οικονομικό κεφάλαιο (Bourdieu & Passeron, 1977; Bourdieu, 1986). Επιπρόσθετα, το σχολείο προϋποθέτει κώδικες επικοινωνίας που κατέχουν συχνότερα μαθητές υψηλότερων στρωμάτων, επιβραβεύοντας προϋπάρχοντα γλωσσικά πλεονεκτήματα αντί να τα διδάσκει ισότιμα (Bernstein, 1975). Η ενεργητική πολιτισμική αντίσταση που συχνά παρατηρείται σε μαθητές χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων μπορεί να οδηγήσει παράδοξα στην αναπαραγωγή της δυσμενέστερης κοινωνικής θέσης τους, μέσω της δημιουργίας μιας κουλτούρας απόρριψης της σχολικής νόρμας (Willis, 1977).

Επομένως, η παροχή εκπαίδευσης, αυτής καθαυτής, δεν αρκεί για τη διόρθωση των δομικών κοινωνικών ανισοτήτων. Δομικά χαρακτηριστικά του εκπαιδευτικού συστήματος διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στο να προσδιορίσουν σε τι βαθμό η εκπαίδευση εξομαλύνει ή εδραιώνει τις κοινωνικές ανισότητες. Οι θεωρητικές προσεγγίσεις δεν επαρκούν για την εξέταση του ρόλου της εκπαίδευσης και αναδεικνύεται η σημασία της εμπειρικής ανάλυσης δεδομένων σε συγκεκριμένα χρονικά και χωρικά πλαίσια.

Στην Ελλάδα, παρά τη θεσμική δέσμευση για καθολική πρόσβαση στην εκπαίδευση, υπάρχουν ενδείξεις ότι ο ρόλος εξομάλυνσης των δομικών ανισοτήτων δεν εκπληρώνεται σε ικανοποιητικό βαθμό. Η σχετικά ταχεία επέκταση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης κατά την περίοδο της Μεταπολίτευσης προσέφερε σημαντικές ευκαιρίες κοινωνικής ανέλιξης, ωστόσο δομικές αδυναμίες περιορίζουν την ένταση με την οποία άτομα με χαμηλό κοινωνικό υπόβαθρο καταλήγουν να αναλαμβάνουν υψηλότερες θέσεις στην κοινωνική ιεράρχηση, όπως αναδεικνύεται παρακάτω.

Η «σκιώδης εκπαίδευση» με φροντιστήρια και «ιδιαίτερα» μαθήματα, αποτελεί ένα παράλληλο σύστημα που συνδέεται με άνισες πιθανότητες πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Kassotakis & Verdis, 2013). Πρόσφατα δεδομένα δείχνουν επίμονα υψηλές ιδιωτικές δαπάνες νοικοκυριών για οργανωμένη φροντιστηριακή υποστήριξη την περίοδο 2013-2023, ενισχύοντας τη διαγενεακή αναπαραγωγή εκπαιδευτικών ανισοτήτων (Goulas et al. 2025).

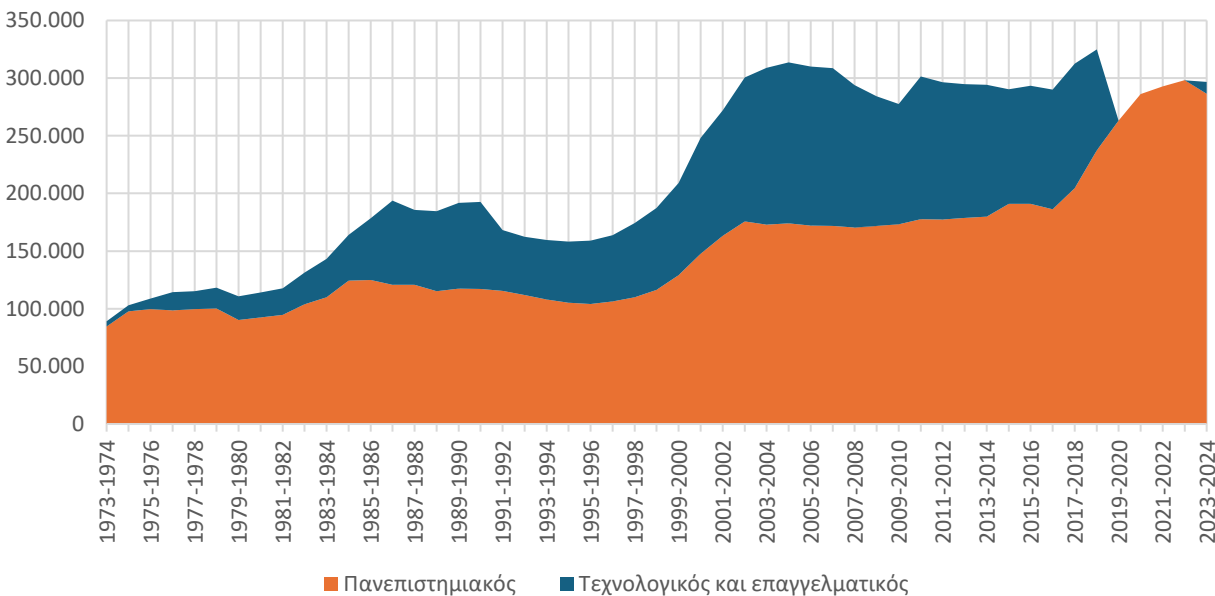
Συνολικά, η σχέση εκπαίδευσης και ανισότητας είναι αμφίδρομη: οι εξισωτικές δυνατότητες της εκπαίδευσης εξαρτώνται από θεσμικό σχεδιασμό (πόροι, ποιότητα, προσχολική πρόσβαση) και από τον περιορισμό μηχανισμών που μετατρέπουν το οικογενειακό πλεονέκτημα σε σχολική επίδοση, όπως η εκτεταμένη ιδιωτική παραπαιδεία. Στη συνέχεια, αναλύονται δεδομένα που εξετάζουν αυτή την αμφίδρομη σχέση εκπαίδευσης και ανισότητας στην Ελλάδα.

4.2 Η διεύρυνση του εκπαιδευτικού συστήματος στη χώρα και η επίδραση σε ανισότητες

Από τη δεκαετία του 1980, η δευτεροβάθμια και η τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα έχουν επεκταθεί σημαντικά. Ειδικότερα, το σύστημα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα γνώρισε δύο κύματα σημαντικής επέκτασης κατά τις τελευταίες πέντε δεκαετίες (Γράφημα 4.1).

Το πρώτο κύμα επέκτασης έλαβε χώρα κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980, όταν ο αριθμός των φοιτητών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (εξαιρουμένων των «αιώνιων» φοιτητών που δεν έχουν ολοκληρώσει τις σπουδές τους εντός των νόμιμων ορίων) αυξήθηκε από 114.000 το 1980-1981 σε 194.000 το 1986-1987. Ένα άλλο ισχυρό κύμα επέκτασης καταγράφηκε την περίοδο 1995-2005, όταν ο αριθμός των φοιτητών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης υπερδιπλασιάστηκε, από 158.000 το 1995-1996 σε 314.000 το 2004-2005. Η αύξηση των εγγραφών υποστηρίχθηκε από τη δημιουργία νέων ιδρυμάτων, τμημάτων και σχολών σε ολόκληρη τη χώρα, κάτι που θεωρήθηκε τότε και ως εργαλείο περιφερειακής ανάπτυξης.

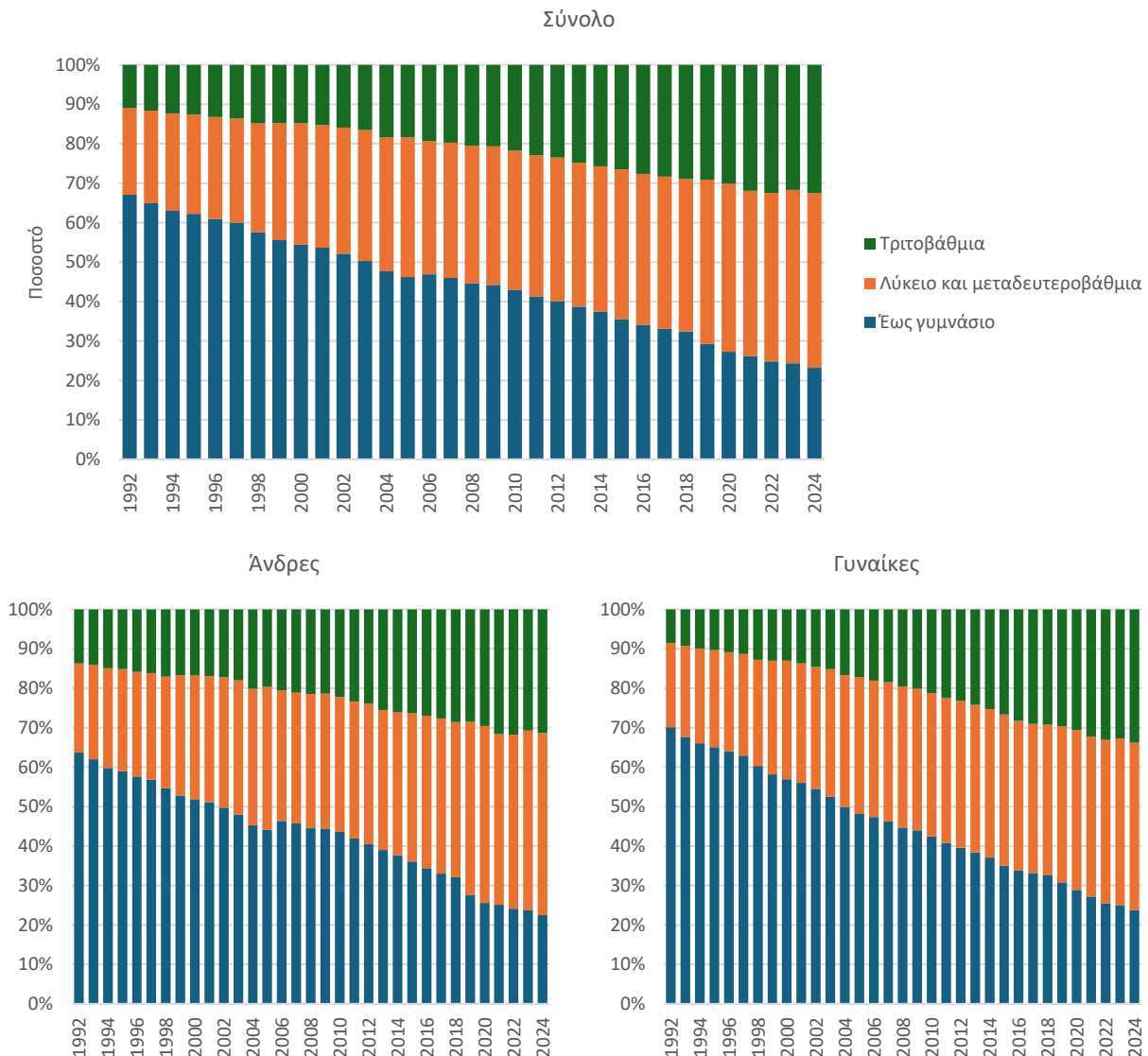
Γράφημα 4.1: Αριθμός φοιτητών ανά τομέα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, εξαιρουμένων των φοιτητών με καθυστέρηση στην ολοκλήρωση των σπουδών

Πηγή: IOBE (2017), ΕΛΣΤΑΤ. Σημείωση: Μετά τη μετατροπή ΤΕΙ σε ΑΕΙ το 2018-2019 και μέχρι το ακαδημαϊκό έτος 2023-2024, δεν δημοσιεύτηκαν από την ΕΛΣΤΑΤ στοιχεία για τον αριθμό φοιτητών τεχνολογικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης.

Ως αποτέλεσμα της επέκτασης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, το επίπεδο εκπαίδευσης στον πληθυσμό της χώρας αναβαθμίστηκε σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες (Γράφημα 4.2). Συγκεκριμένα, το ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 25-74 ετών με επίπεδο εκπαίδευσης έως γυμνάσιο μειώθηκε από 67,1% το 1992 (63,8% στους άνδρες και 70,1% στις γυναίκες) σε 23,2% το 2024 (22,5% στους άνδρες και 23,8% στις γυναίκες). Αντίστοιχα, αυξήθηκε το μερίδιο των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, από 11,0% (13,7% στους άνδρες και 8,5% στις γυναίκες) σε 32,6% (31,3% στους άνδρες και 33,8% στις γυναίκες).

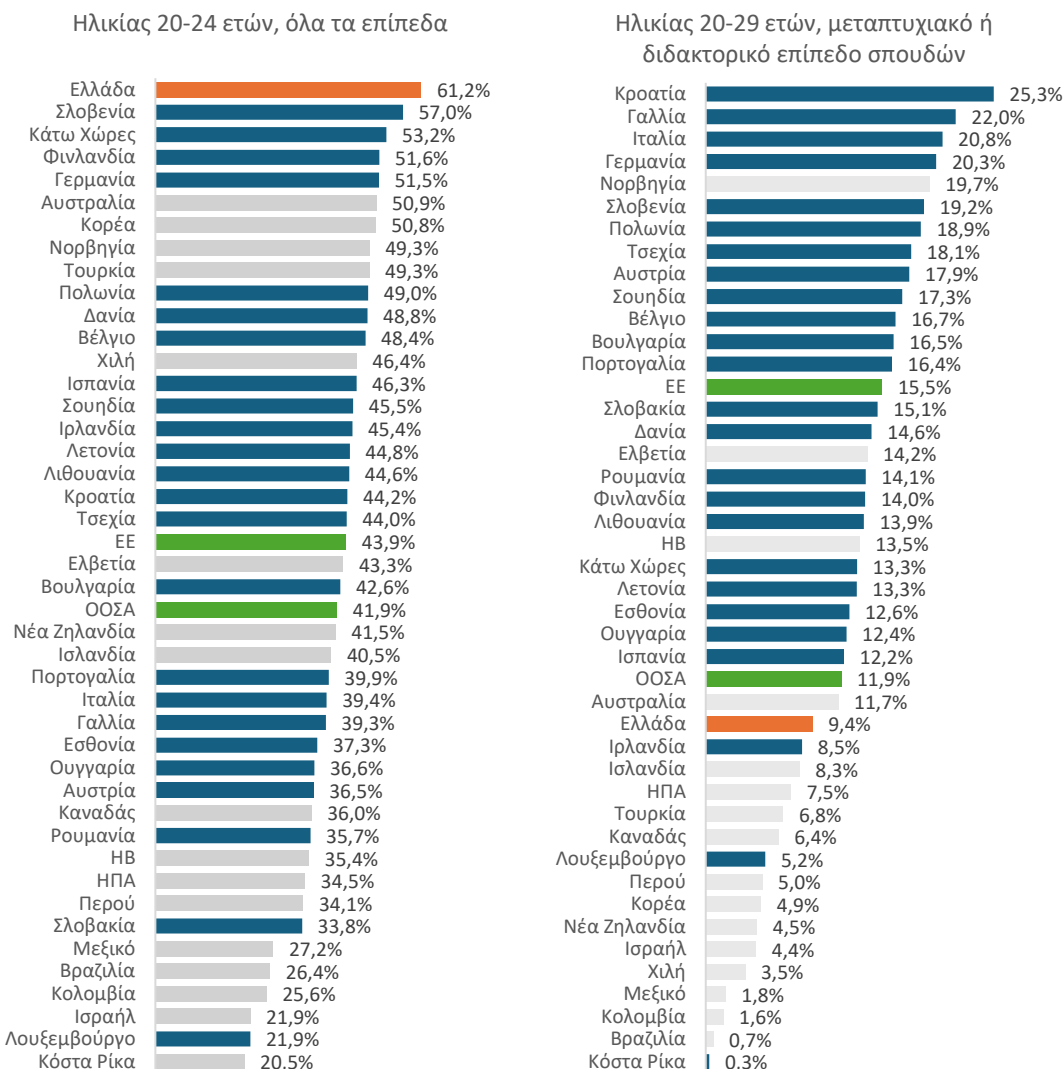
Γράφημα 4.2: Διάρθρωση του πληθυσμού ηλικίας 25-74 ετών ανά επίπεδο εκπαίδευσης

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού για την περίοδο 1992-2024. Σημ. Το δείγμα περιλαμβάνει άτομα ηλικίας 25-74 ετών. Επεξεργασία στοιχείων: ΙΟΒΕ.

Σε σύγκριση με άλλες χώρες του ΟΟΣΑ, το ποσοστό νέων που σπουδάζουν σε προπτυχιακό πρόγραμμα είναι εξαιρετικά υψηλό στην Ελλάδα (Γράφημα 4.3). Συγκεκριμένα, με 61,2% των νέων ηλικίας 20-24 να είναι εγγεγραμμένα σε προγράμματα σπουδών, η Ελλάδα βρίσκεται στην πρώτη θέση ανάμεσα σε 44 ανεπτυγμένες χώρες μέλη το ΟΟΣΑ,⁸ με σημαντική διαφορά από τον μέσο όρο της ΕΕ (43,9%) και του ΟΟΣΑ (41,9%).

Γράφημα 4.3: Ποσοστό νέων που σπουδάζουν ανά χώρα μέλος του ΟΟΣΑ, 2023

Πηγή: OECD, Enrolment rate by age. Σημείωση: Περιλαμβάνονται και η Βουλγαρία, Βραζιλία, Κροατία, Περου και Ρουμανία, παρότι δεν είναι μέλη του ΟΟΣΑ.

Αντίθετα, σχετικά χαμηλά στην κατάταξη βρίσκεται η Ελλάδα με βάση το ποσοστό νέων ηλικίας 20-29 ετών που σπουδάζουν σε μεταπτυχιακό ή διδακτορικό επίπεδο - μόλις 9,4%, έναντι 11,9% στον ΟΟΣΑ και

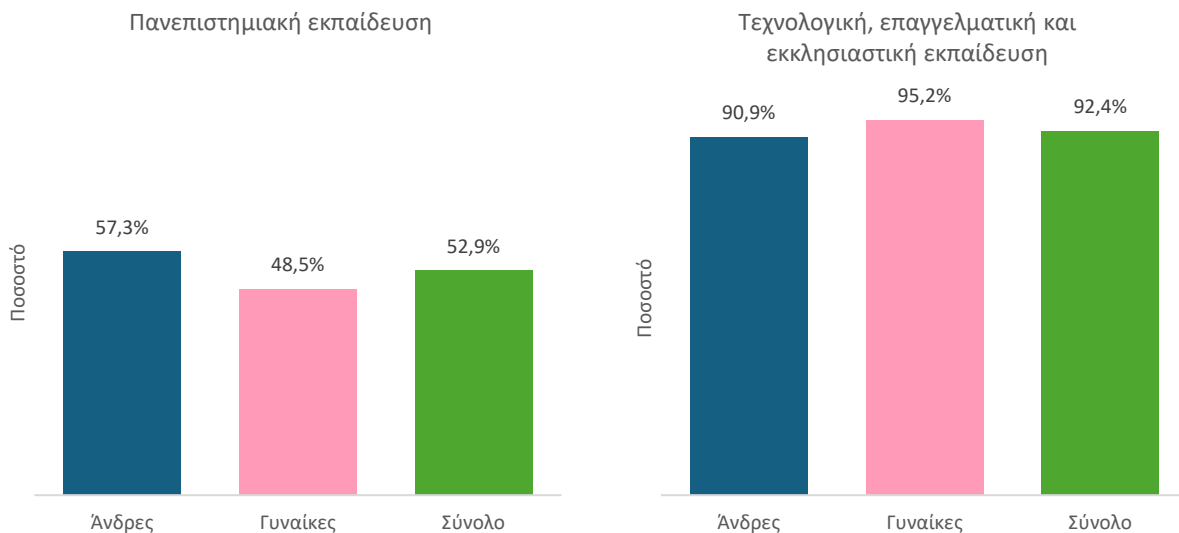
⁸ Περιλαμβάνονται και ορισμένες χώρες που είναι μέλη της ΕΕ χωρίς να είναι μέλη του ΟΟΣΑ, όπως η Βουλγαρία, η Κροατία και η Ρουμανία.

15,5% στην ΕΕ. Με βάση τον συγκεκριμένο δείκτη, η Ελλάδα βρίσκεται στην τρίτη χαμηλότερη θέση ανάμεσα στις 25 χώρες μέλη της ΕΕ με διαθέσιμα στοιχεία. Ο συγκεκριμένος δείκτης είναι ιδιαίτερα σημαντικός, δεδομένης της υπόθεσης ότι η επέκταση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα απλά μετατόπισε την πηγή ανισότητας σε υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης και συγκεκριμένα σε μεταπτυχιακό επίπεδο, το οποίο προσφέρεται συνήθως έναντι διδάκτρων (Χατζηγιάννη & Βαλάση, 2009).

4.2.1 «Αιώνιοι» φοιτητές

Εν μέρει, το εξαιρετικά υψηλό ποσοστό νέων ηλικίας 20-24 ετών που είναι εγγεγραμμένοι σε προγράμματα σπουδών στην Ελλάδα οφείλεται και στο γεγονός ότι οι προπτυχιακές σπουδές στη χώρα τείνουν να έχουν μεγαλύτερη διάρκεια σε σύγκριση με άλλες ανεπτυγμένες χώρες. Ειδικότερα, το ποσοστό εγγεγραμμένων φοιτητών που έχουν ξεπεράσει το όριο των κανονικών ετών σπουδών τους υπολογίζεται σε 52,9% του συνόλου στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση το ακαδημαϊκό έτος (2023-2024), με το πρόβλημα να είναι εντονότερο στους άνδρες (57,3% έναντι 48,5% για τις γυναίκες). Ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό καταγράφεται στη τεχνολογική, επαγγελματική και εκκλησιαστική εκπαίδευση (92,4% «αιώνιοι» φοιτητές, 95,2% στις γυναίκες και 90,9% στους άνδρες), κυρίως όμως λόγω της συγχώνευσης και μετατροπής των ΤΕΙ σε ΑΕΙ το 2018-2019 (Γράφημα 4.4).

Γράφημα 4.4: Φοιτητές με διάρκεια σπουδών πέραν των κανονικών ετών

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία στοιχείων: IOBE.

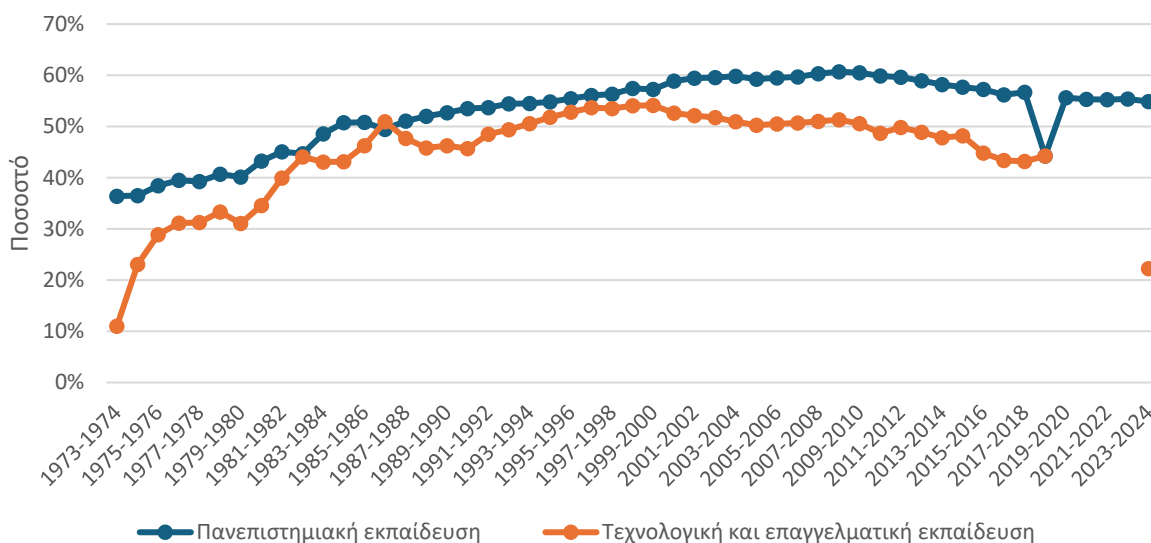
Το υψηλό ποσοστό φοιτητών που δεν ολοκληρώνουν έγκαιρα τις σπουδές τους μειώνει την αποτελεσματικότητα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ως μοχλός κοινωνικής κινητικότητας. Τα άτομα που παραμένουν ως εγγεγραμμένοι φοιτητές για παρατεταμένο χρονικό διάστημα, παρουσιάζοντας δυσκολίες ολοκλήρωσης των σπουδών τους και σε αρκετές περιπτώσεις έχοντας χάσει το ενδιαφέρον τους για το αντικείμενο που σπουδάζουν, χάνουν σε μεγάλο βαθμό και το πλεονέκτημα που μπορεί να τους προσφέρει η τριτοβάθμια εκπαίδευση στην αγορά εργασίας. Σε αυτό το πλαίσιο, οι αλλαγές που

θεσπίστηκαν με τον Ν. 4957/2022, με αυστηροποίηση των διατάξεων για τη διάρκεια σπουδών, θέτουν ένα πιο ορθολογικό πλαίσιο για τη λειτουργία της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ακόμα και από κοινωνική σκοπιά. Η βελτίωση της επαγγελματικής εκπαίδευσης μπορεί να αποδειχθεί καλύτερη διέξοδος για την εργασιακή και την κοινωνική πορεία ατόμων με χαμηλότερο ενδιαφέρον ή επιδόσεις σε σπουδές ακαδημαϊκού χαρακτήρα.

4.2.2 Διάρθρωση ως προς το φύλο

Η επέκταση του συστήματος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης συνοδεύτηκε με σημαντική ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στη συγκεκριμένη εκπαιδευτική βαθμίδα. Ειδικότερα, το μερίδιο των γυναικών στους εγγεγραμμένους φοιτητές με κανονική διάρκεια σπουδών έχει ξεπεράσει το 50% στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, φτάνοντας γύρω στο 60% την περίοδο 2000-2012 (από 36,4% το 1973). Αντίστοιχη πορεία κατέγραψαν οι γυναίκες και στην τεχνολογική και επαγγελματική εκπαίδευση - από μόλις 11,0% το 1973 σε πάνω από 50% την περίοδο 1993-2009. Μετά τη συγχώνευση των ΤΕΙ και τη μετατροπή τους σε ΑΕΙ, το μερίδιο των γυναικών στην τεχνολογική, επαγγελματική και εκκλησιαστική εκπαίδευση έχει υποχωρήσει σε 22,2% το ακαδημαϊκό έτος 2023-2024, καθώς η συγκεκριμένη κατηγορία αφορά πλέον κατά κύριο λόγο φοιτητές σε Ακαδημίες Εμπορικού Ναυτικού (Γράφημα 4.5).

Γράφημα 4.5: Μερίδιο των γυναικών στους εγγεγραμμένους φοιτητές κανονικής διάρκειας σπουδών

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία στοιχείων: IOBE.

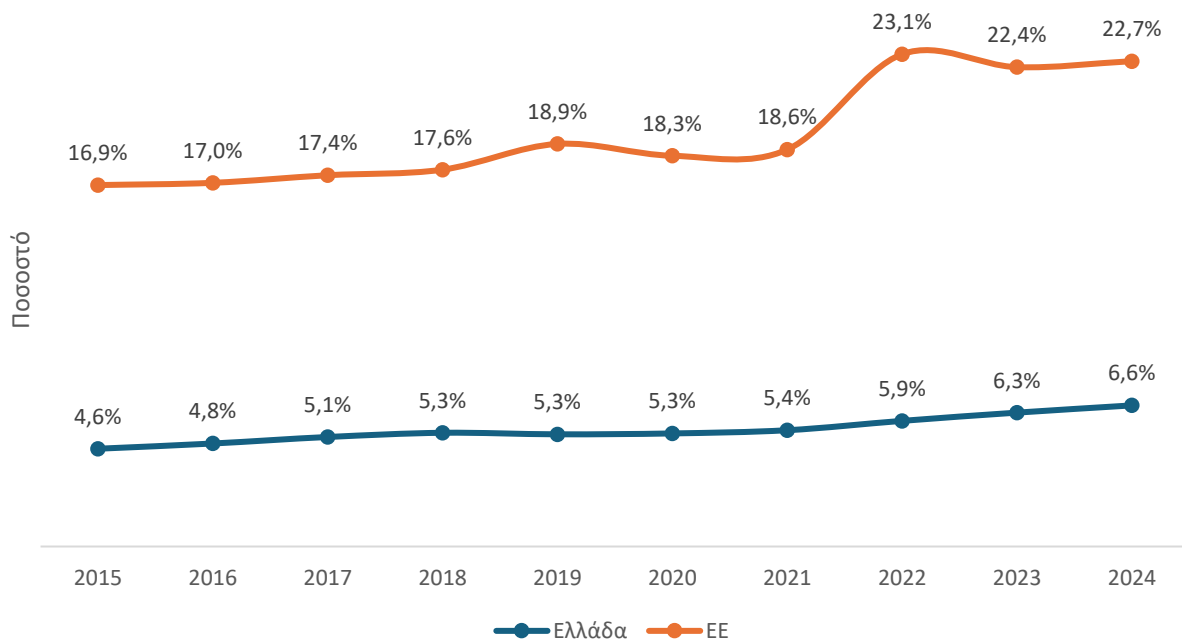
Η ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση τις τελευταίες δεκαετίες αποτελεί ένα σημαντικό βήμα μείωσης των κοινωνικών ανισοτήτων μεταξύ των φύλων, βελτιώνοντας και τις συνθήκες για την ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στην απασχόληση, όπως αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο της μελέτης.

4.2.3 Εκπαίδευση σε ιδιωτικά ιδρύματα

Μια ακόμα πτυχή του εκπαιδευτικού συστήματος που ενδέχεται να επηρεάζει τις κοινωνικές ανισότητες αφορά την εκπαίδευση που πραγματοποιείται σε ιδιωτικά ιδρύματα. Εξάλλου, αποδεικνύεται ότι οι μαθητές στα ιδιωτικά σχολεία στην Ελλάδα τείνουν να έχουν υψηλότερες επιδόσεις διαχρονικά στις εξετάσεις του προγράμματος PISA του ΟΟΣΑ (Danchev et al., 2023).

Το ποσοστό μαθητών που φοιτούν σε ιδιωτικά ιδρύματα στην Ελλάδα παρουσιάζει μια τάση σταδιακής ανόδου την τελευταία δεκαετία, από 4,6% το 2015 σε 6,6% το 2024. Ωστόσο, το συγκεκριμένο ποσοστό παραμένει πολύ χαμηλότερο σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ, όπου το ποσοστό αυξήθηκε αντίστοιχα σε 22,7% το 2024, από 16,9% το 2015 (Γράφημα 4.6).

Γράφημα 4.6: Ποσοστό μαθητών σε ιδιωτικά ιδρύματα, από προσχολική έως τριτοβάθμια εκπαίδευση, Ελλάδα και ΕΕ

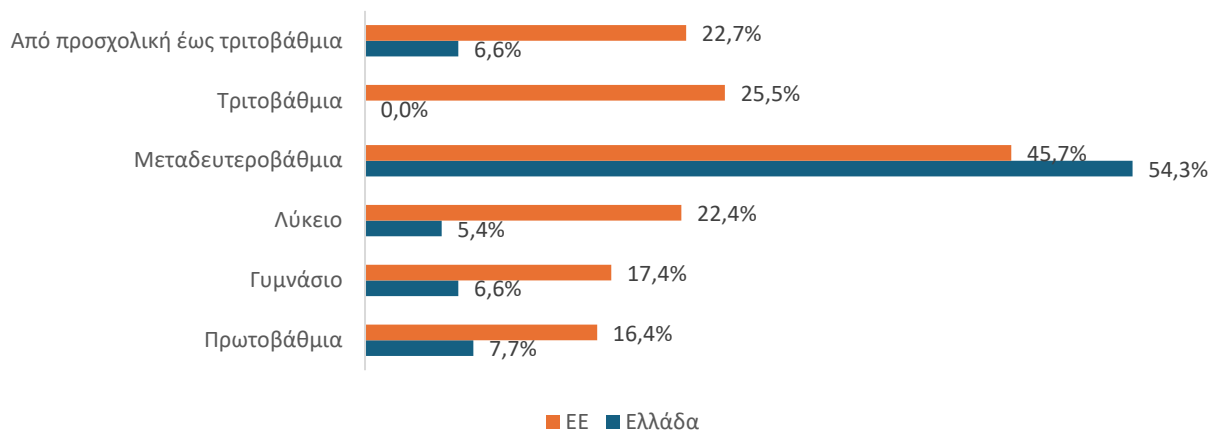
Πηγή: Eurostat. Επεξεργασία στοιχείων: IOBE.

Ανά βαθμίδα εκπαίδευσης (Γράφημα 4.7), το υψηλότερο ποσοστό ιδιωτικής εκπαίδευσης καταγράφεται στους σπουδαστές μεταδευτεροβάθμιας μη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (54,3% το 2024, έναντι 45,7% στην ΕΕ). Αντίθετα, το μικρότερο ποσοστό παρατηρείται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (0%). Η μεταρρύθμιση του Ν. 5094/2024, η οποία επέτρεψε τη λειτουργία μη κερδοσκοπικών παραρτημάτων ξένων πανεπιστημίων στην Ελλάδα ως ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης πιθανόν θα αλλάξει αυτή την εικόνα, με μετατόπιση σπουδαστών κολλεγίων στην κατηγορία φοιτητών των νέων μη κρατικών μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Στα χαμηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης, ενδιαφέρει τον παρονομαστικό ότι στην Ελλάδα το ποσοστό ιδιωτικής εκπαίδευσης είναι υψηλότερο στο δημοτικό σχολείο (7,7%) σε σύγκριση με το γυμνάσιο (6,6%) και το λύκειο (5,4%). Αντίθετα, στην ΕΕ η ιδιωτική εκπαίδευση είναι ισχυρότερη στις υψηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης (25,5% στην τριτοβάθμια, 22,4% στο λύκειο, 17,4% στο γυμνάσιο και 16,4% στο δημοτικό σχολείο).

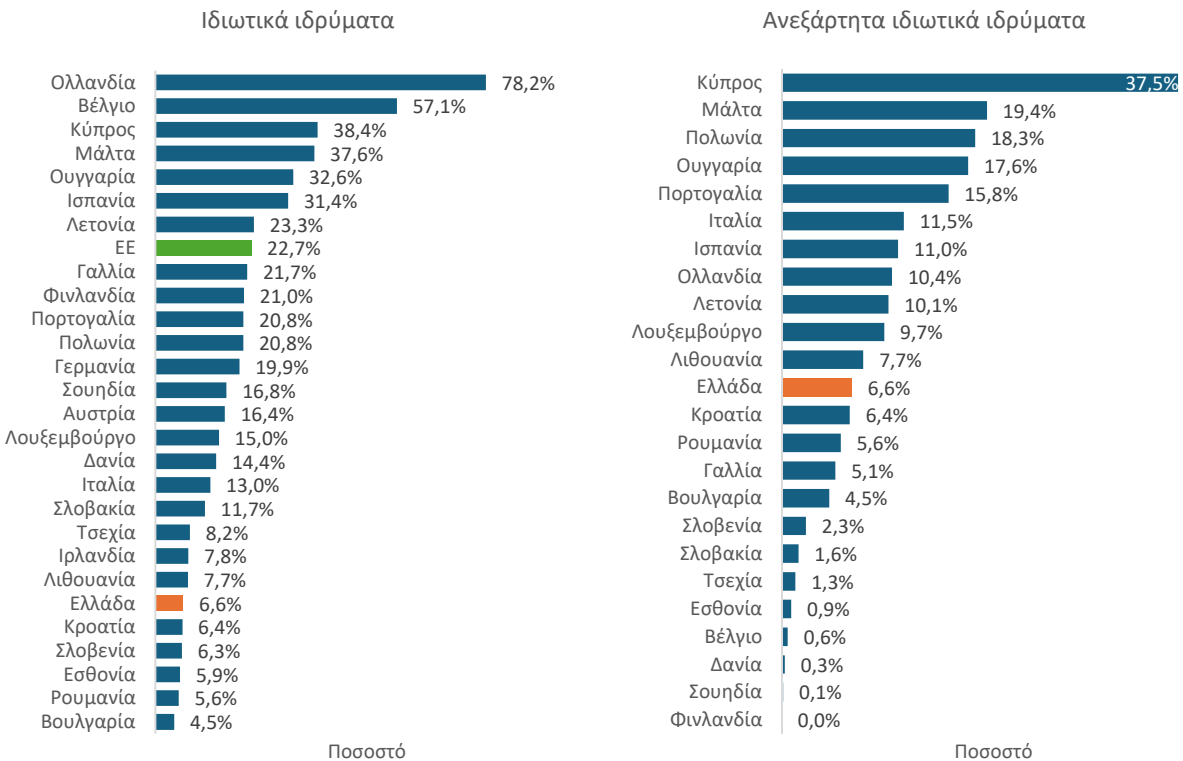
Σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες μέλη της ΕΕ (Γράφημα 4.8), η Ελλάδα κατατάσσεται στην 22^η θέση με βάση το ποσοστό μαθητών που σπουδάζουν σε ιδιωτικά ιδρύματα. Χαμηλότερο ποσοστό έχουν μόνο 4 χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (Κροατία με 6,4%, Σλοβενία με 6,3%, Ρουμανία με 5,6% και Βουλγαρία με 4,5%) και η Εσθονία (5,9%). Ωστόσο, σε πολλές χώρες της ΕΕ (όπως Ολλανδία, Βέλγιο και οι σκανδιναβικές χώρες), σημαντικό μέρος των εξόδων μη κρατικών ιδρυμάτων εκπαίδευσης χρηματοδοτούνται με κρατικούς πόρους.

Γράφημα 4.7: Ποσοστό μαθητών σε ιδιωτικά ιδρύματα ανά βαθμίδα εκπαίδευσης, Ελλάδα και ΕΕ, 2024

Πηγή: Eurostat. Επεξεργασία στοιχείων: IOBE.

Γράφημα 4.8: Ποσοστό μαθητών σε ιδιωτικά ιδρύματα, από προσχολική έως τριτοβάθμια εκπαίδευση, ανά χώρα της ΕΕ, 2024

Πηγή: Eurostat. Επεξεργασία στοιχείων: IOBE. Σημείωση: Στα στοιχεία της Αυστρίας, της Γερμανίας και της Ιρλανδίας δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ ιδρυμάτων που βασίζονται σε υψηλό βαθμό σε κρατική χρηματοδότηση και ανεξάρτητων ιδιωτικών ιδρυμάτων.

Ως αποτέλεσμα, στην κατάταξη με βάση το ποσοστό μαθητών που σπουδάζουν σε ανεξάρτητα ιδιωτικά ιδρύματα, και κατά επέκταση είναι πιθανότερο να καλύπτουν το κόστος των σπουδών τους με δική τους δαπάνη, η Ελλάδα κατατάσσεται υψηλότερα (12^η). Σε κάθε περίπτωση, η λειτουργία των ιδιωτικών ιδρυμάτων εκπαίδευσης δεν φαίνεται να αποτελεί καθοριστικός προσδιοριστικός παράγοντας ανισοτήτων, δεδομένης της σχετικά περιορισμένης έκτασης δραστηριοτήτων τους στην Ελλάδα.

4.3 Εκπαίδευση και ανισότητες πρόσβασης στην αγορά εργασίας

Οι δείκτες επιδόσεων της αγοράς εργασίας σχετίζονται θετικά με τα επίπεδα εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Τόσο τα εισοδήματα όσο και η πιθανότητα εύρεσης εργασίας αυξάνονται με το επίπεδο εκπαίδευσης, μια σχέση που είναι πολύ ισχυρότερη στον δημόσιο τομέα.

4.3.1 Απασχολησιμότητα και εκπαιδευτικό επίπεδο

Το ποσοστό απασχόλησης μεταξύ των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ηλικίας 15-64 ετών ανήλθε στο 80,3% το 2024, έναντι 62,4% για τα άτομα με ανώτερη δευτεροβάθμια (λύκειο) και

μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση και 41,4% για όσους έχουν έως κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (δηλ. γυμνάσιο - Γράφημα 4.9).

Η απόκτηση τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σχετίζεται και με πιο περιορισμένη ανισότητα πρόσβασης στην αγορά εργασίας ως προς το φύλο. Ειδικότερα, ενώ η διαφορά στο ποσοστό απασχόλησης μεταξύ των ανδρών και των γυναικών περιορίζεται σε 6,4 ποσοστιαίες μονάδες στους αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (83,8% στους άνδρες, έναντι 77,4% στις γυναίκες το 2024), στα άτομα με χαμηλότερη εκπαίδευση η διαφορά παραμένει ιδιαίτερα υψηλή (23,2 π.μ. στα άτομα με ανώτερη δευτεροβάθμια ή μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση και 24,8 π.μ. στα άτομα με κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση).

Η εκπαίδευση προστατεύει καλύτερα την απασχόληση και κατά τη διάρκεια οικονομικών κρίσεων. Συγκεκριμένα, τα ποσοστά απασχόλησης στους αποφοίτους λυκείου και ανώτερης εκπαίδευσης έχουν επιστρέψει κοντά στα προ-κρίσης επίπεδα. Αντίθετα, στους άνδρες με χαμηλότερη εκπαίδευση, το ποσοστό απασχόλησης σημειώνει οριακή αύξηση τα τελευταία χρόνια, παραμένοντας σε πολύ χαμηλότερο επίπεδο σε σύγκριση με το 2008 (69,2%), ενώ στις γυναίκες με εκπαίδευση έως το γυμνάσιο, το ποσοστό απασχόλησης παραμένει καθηλωμένο σε επίπεδα κάτω από το 30% από το 2012 και μετά.

Η θετική συσχέτιση του επιπέδου εκπαίδευσης και της πιθανότητας εύρεσης εργασίας επιβεβαιώνονται και με οικονομετρικούς μεθόδους, ελέγχοντας για την επίδραση της ηλικίας, του φύλου, της εθνικότητας και του οικονομικού κύκλου. Συγκεκριμένα, τα άτομα με διδακτορικό τίτλο έχουν 13 φορές υψηλότερες πιθανότητες (odds ratio) να βρίσκονται σε απασχόληση σε σύγκριση με άτομα με πολύ χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (χωρίς σχολική εκπαίδευση ή με λίγα έτη πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης). Ο λόγος αυτός μειώνεται σε 8,7 για τα άτομα με μεταπτυχιακό τίτλο, σε 5,5 για όσους έχουν αποφοιτήσει από πανεπιστήμια και σε 5,1 για τους αποφοίτους ΤΕΙ (IOBE, 2023).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση στου αποφοίτους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς οι πιθανότητες απασχόλησης είναι ελαφρώς υψηλότερες για όσους έχουν αποφοιτήσει από γενικό λύκειο (ΓΕΛ) σε σύγκριση με άτομα με επαγγελματική εκπαίδευση (IOBE, 2023). Επιπλέον, τα άτομα με μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση έχουν παρόμοια πιθανότητα εύρεσης εργασίας με τους αποφοίτους ΓΕΛ. Επομένως, οι δεξιότητες και οι ικανότητες που αποκτώνται μέσω της μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, η οποία περιλαμβάνει το έτος μαθητείας του επαγγελματικού λυκείου (ΕΠΑΛ) και τις σπουδές σε σχολές ανώτερης επαγγελματικής κατάρτισης (ΣΑΕΚ, πρώην ΙΕΚ), παρέχουν στήριγμα για εύρεσης απασχόλησης στα άτομα με απολυτήριο ΕΠΑΛ, καλύπτοντας σε έναν βαθμό τις ανισότητες πρόσβασης στην αγορά εργασίας από την απόκτηση απολυτηρίου ΕΠΑΛ αντί για ΓΕΛ.

Γράφημα 4.9: Ποσοστό απασχόλησης ανά επίπεδο εκπαίδευσης, άτομα ηλικίας 15-64 ετών

Πηγή: Eurostat.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει το εύρημα ότι η σχέση μεταξύ εκπαίδευσης και της πιθανότητας εργασίας είναι ισχυρότερη στον δημόσιο από ότι στον ιδιωτικό τομέα (IOBE, 2018a). Ειδικότερα, ένα πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αυξάνει τις πιθανότητες απασχόλησης στον δημόσιο τομέα κατά 3,9 φορές για τους αποφοίτους του τεχνολογικού τομέα (ΤΕΙ) και κατά 4,1 φορές για τους πτυχιούχους του πανεπιστημιακού τομέα. Αντίθετα, στον ιδιωτικό τομέα, οι πτυχιούχοι πανεπιστημίου έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες απασχόλησης μόνο κατά 1,18 φορές σε σύγκριση με τα άτομα που διαθέτουν ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ οι απόφοιτοι ΤΕΙ αντιμετωπίζουν μικρότερη πιθανότητα απασχόλησης από τα άτομα με απολυτήριο λυκείου. Οι μεταπτυχιακές σπουδές ενισχύουν τις

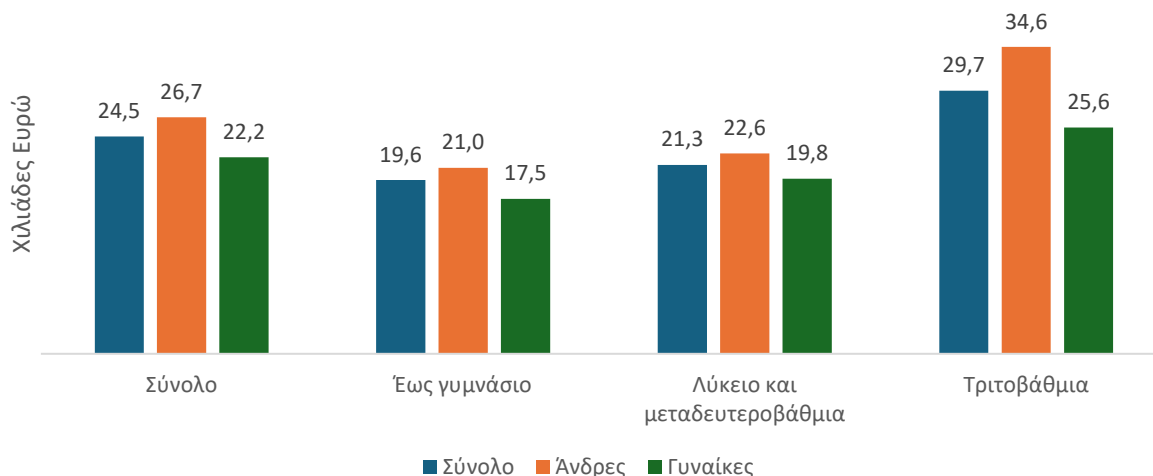
πιθανότητες εργασίας τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα, ενώ η απόκτηση διδακτορικού διπλώματος αυξάνει τις πιθανότητες εργασίας στον δημόσιο, αλλά τις μειώνει στον ιδιωτικό τομέα.

4.3.2 Εισόδημα και εκπαιδευτικό επίπεδο

Οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης απολαμβάνουν σημαντικά υψηλότερες αποδοχές σε σχέση με τα άτομα με χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, με βάση τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία της Έρευνας Διάρθρωσης και Κατανομής των Αμοιβών για το 2022,⁹ οι μέσες ετήσιες αποδοχές ανήλθαν σε €29,7 χιλ. για τους αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, έναντι €21,3 χιλ. για τους αποφοίτους ανώτερης δευτεροβάθμιας και μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και €19,6 χιλ. για όσους έχουν κατώτερη δευτεροβάθμια, πρωτοβάθμια ή χαμηλότερη εκπαίδευση (Γράφημα 4.10).

Σχετικά με τη διάσταση του φύλου, ενώ στο ποσοστό απασχόλησης η διαφορά μεταξύ των φύλων είναι μικρότερη στους αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, στις μέσες αποδοχές η εικόνα αντιστρέφεται. Το χάσμα στις αποδοχές μεταξύ των φύλων είναι αρκετά υψηλότερο στους πτυχιούχους (€9,1 χιλ.) παρά στους διπλωματούχους λυκείου (€2,9 χιλ.) και στα άτομα με βασική εκπαίδευση (€3,5 χιλ.). Αυτό το αποτέλεσμα ενδεχομένως οφείλεται στη διαφορετική εξέλιξη κατά τη διάρκεια του εργασιακού βίου, με τους άνδρες να έχουν ευκολότερη πρόσβαση σε υψηλότερα αμειβόμενες θέσεις (π.χ. ως ανώτερα διευθυντικά στελέχη).

Γράφημα 4.10: Μέσες ετήσιες αποδοχές ανά επίπεδο εκπαίδευσης και φύλο, 2022

Πηγή: Eurostat. Structure of earnings survey. Σημείωση: Αφορά απασχολούμενος σε επιχειρήσεις με τουλάχιστον 10 εργαζόμενους στη βιομηχανία, τις κατασκευές και τις υπηρεσίες. Δεν περιλαμβάνονται εργαζόμενοι του πρωτογενούς και του δημόσιου τομέα.

Λαμβάνοντας υπόψη την επίδραση μεταβλητών όπως ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, εθνικότητα κ.ά., επιβεβαιώνεται ότι η τριτοβάθμια εκπαίδευση σχετίζεται με υψηλότερες αμοιβές (IOBE, 2023). Στην περίπτωση ατόμων με διδακτορικό ή μεταπτυχιακό τίτλο, τα εισοδήματα είναι κατά μέσο όρο διπλάσια

⁹ Πραγματοποιείται ανά 4 έτη.

σε σύγκριση με τα άτομα που δεν έχουν ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η διαφορά αυτή μειώνεται, αλλά παραμένει σημαντική, για τους αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (42% για τους πτυχιούχους πανεπιστημίου και 34% στην περίπτωση των εργαζομένων που έχουν αποφοιτήσει από ΤΕΙ).

Σε αντίθεση με την πιθανότητα εργασίας, η ολοκλήρωση γυμνασίου ή γενικού λυκείου δεν συνδέεται απαραίτητα με υψηλότερες μέσες αμοιβές σε σχέση με τα άτομα που δεν έχουν ολοκληρώσει εκπαιδευτική βαθμίδα ή έχουν τελειώσει το δημοτικό σχολείο. Επίσης, τόσο οι απόφοιτοι ΕΠΑΛ όσο και τα άτομα με μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση δείχνουν να έχουν ελαφρώς υψηλότερες αποδοχές σε σύγκριση με τους αποφοίτους ΓΕΛ.

Όταν ελέγχεται η επίδραση του επαγγέλματος, οι διαφορές μεταξύ αποφοίτων ΤΕΙ, ΕΠΑΛ και μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από τη μια πλευρά και ΓΕΛ από την άλλη παύουν να είναι στατιστικά σημαντικές. Αντίστοιχα, οι διαφορές στις αποδοχές στους κατόχους διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου και στους αποφοίτους πανεπιστημιακής εκπαίδευσης μειώνονται κατά περίπου το ήμισυ όταν ληφθεί υπόψη η διάσταση του επαγγέλματος. Επομένως, σημαντικό μέρος των διαφορών στις αποδοχές οφείλεται σε διαφορές στην πρόσβαση στα επιμέρους επαγγέλματα που προκύπτουν ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσης.

Σημαντικές διαφορές παρατηρούνται στη σχέση εκπαίδευσης και αποδοχών εργασίας μεταξύ των εργαζόμενων του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα (IOBE, 2018a). Ειδικότερα, το πτυχίο βελτιώνει τις αποδοχές στον δημόσιο τομέα κατά 4,4% για τους αποφοίτους ΤΕΙ και κατά 5,0% για τους πτυχιούχους πανεπιστημίου, ενώ στον ιδιωτικό τομέα οι πτυχιούχοι ΤΕΙ και πανεπιστημίου τείνουν να λαμβάνουν 12,3% και 13,2% αντίστοιχα υψηλότερες αποδοχές σε σύγκριση με τα άτομα με λυκειακή εκπαίδευση. Κατά μέσο όρο, ένα μεταπτυχιακό πτυχίο αυξάνει τους μισθούς κατά 3,3% στον δημόσιο τομέα και κατά 23,8% στον ιδιωτικό τομέα. Αντίθετα, ένα διδακτορικό πτυχίο συνδέεται με υψηλότερο μισθό κατά 4,8% στον δημόσιο τομέα, ενώ στον ιδιωτικό τομέα συνδέεται με χαμηλότερο μηνιαίο μισθό σε σύγκριση με την κατοχή μεταπτυχιακού πτυχίου. Τέλος, η μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση συνδέεται με χαμηλότερο μισθό από την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στον δημόσιο τομέα αλλά με υψηλότερη στον ιδιωτικό τομέα.

Από την παραπάνω ανάλυση, φαίνεται πως η επαγγελματική εκπαίδευση σε δευτεροβάθμιο και μεταδευτεροβάθμιο επίπεδο, καθώς και η τεχνολογική εκπαίδευση σε τριτοβάθμιο επίπεδο, αδυνατούν διαχρονικά να καλύψουν τις ανισότητες πρόσβασης στην αγορά εργασίας σε σύγκριση με τα άτομα με απολυτήριο από το Γενικό Λύκειο. Ωστόσο, στα άτομα που καταφέρνουν να βρουν απασχόληση, η επαγγελματική και τεχνολογική εκπαίδευση προσφέρει εφόδια για εργασία σε καλύτερα αμειβόμενα επαγγέλματα και κλάδους της οικονομίας.

4.4 Ανισότητες στις δεξιότητες του ενήλικου πληθυσμού

Η εκπαίδευση επιδρά στις κοινωνικές ανισότητες προσφέροντας πιστοποίηση των τυπικών προσόντων, δυνατότητες κοινωνικής δικτύωσης και δεξιότητες χρήσιμες για τη μετέπειτα πορεία στην αγορά εργασίας. Ειδικά ως προς τον τελευταίο παράγοντα, ιδιαίτερα σημαντικό για εξομάλυνση των κοινωνικών

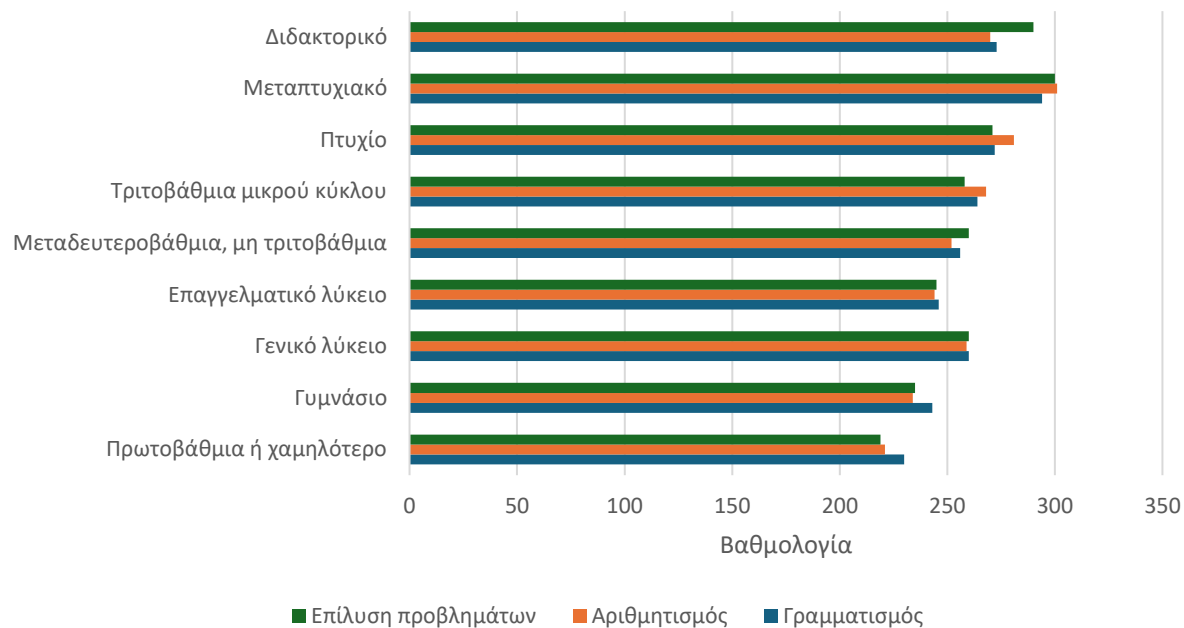
ανισοτήτων είναι το επίπεδο δεξιοτήτων που προσφέρουν τμήματα του εκπαιδευτικού συστήματος, στο οποίο τείνουν να εντάσσονται άτομα από χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα (όπως η επαγγελματική και η τεχνική εκπαίδευση).

Το Πρόγραμμα για τη Διεθνή Αποτίμηση των Ικανοτήτων των Ενηλίκων (PIAAC) του ΟΟΣΑ βαθμολογεί τις επιδόσεις ενός δείγματος του ενήλικου πληθυσμού σε τεστ ανάγνωσης, αριθμητικής και επίλυσης προβλημάτων. Τα παρακάτω αποτελέσματα βασίζονται στα αποτελέσματα του προγράμματος από τον πρώτο κύκλο στο οποίο έλαβε μέρος η Ελλάδα τη διετία 2014-2015.¹⁰

Με βάση τη συγκεκριμένη έρευνα, διαφαίνεται μια σαφή θετική σχέση μεταξύ του επιπέδου βασικών δεξιοτήτων και του επιπέδου εκπαίδευσης (Γράφημα 4.11). Ειδικότερα, τα άτομα με μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών έχουν την υψηλότερη βαθμολογία και στους τρεις τομείς δεξιοτήτων του PIAAC (γραμματισμός, αριθμητισμός και επίλυση προβλημάτων σε ψηφιακό περιβάλλον). Αντίθετα, τα άτομα με πρωτοβάθμια ή καθόλου εκπαίδευση έχουν τη χαμηλότερη βαθμολογία.

Επικεντρώνοντας στην επαγγελματική εκπαίδευση που τείνει να προσελκύει εντονότερα μαθητές από χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, παρατηρούμε ότι άτομα που έχουν τελειώσει επαγγελματικό λύκειο έχουν σαφώς χαμηλότερη βαθμολογία στις βασικές δεξιότητες σε σύγκριση με τους αποφοίτους γενικού λυκείου. Αυτή η διαφορά φαίνεται να καλύπτεται στα άτομα που έχουν προχωρήσει σε μεταδευτεροβάθμια, μη τριτοβάθμια (π.χ. έτος μαθητείας ΕΠΑΛ) ή τριτοβάθμια εκπαίδευση μικρού κύκλου. Οι διαφορές αυτές επιβεβαιώνονται ως στατιστικά σημαντικές, όταν ελέγχεται η επίδραση του φύλου, της ηλικίας και εάν πρόκειται για μετανάστες και παιδιά μεταναστών (IOBE, 2023).

¹⁰ Η Ελλάδα δεν πήρε μέρος στο δεύτερο κύκλο του προγράμματος που πραγματοποιήθηκε το 2023 σε 31 χώρες.

Γράφημα 4.11: Μέσες βαθμολογίες ανά τομέα δεξιοτήτων και επίπεδο εκπαίδευσης, Ελλάδα

Πηγή: OECD PIAAC, IOBE (2023).

Οι παραπάνω διαφορές αφορούν τον συνολικό πληθυσμό της χώρας, ανεξάρτητα πότε ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους. Αναλύοντας τα παραπάνω στοιχεία ανά ηλικιακή ομάδα, η μεγαλύτερη διαφορά στις βαθμολογίες για τις βασικές δεξιότητες μεταξύ των αποφοίτων επαγγελματικού και γενικού λυκείου παρατηρείται στα άτομα κάτω των 25 ετών, με τη διαφορά να μικραίνει και να γίνεται στατιστική μη σημαντική στην ηλικιακή ομάδα 45-54 ετών (IOBE, 2023).

Η παραπάνω ανάλυση υπογραμμίζει τις σημαντικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει η επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα όσον αφορά τις βασικές γνωστικές δεξιότητες των μαθητών της. Φαίνεται πως οι σχετικές προκλήσεις έχουν επιδεινωθεί τις 2-3 δεκαετίες πριν τη διεξαγωγή της τελευταίας έρευνας του PIAAC, γεγονός που μπορεί να συνδέεται με την υποβάθμιση της ικανότητας των σχολείων δευτεροβάθμιας επαγγελματικής εκπαίδευσης να προσελκύουν μαθητές με επαρκείς βασικές δεξιότητες. Παρέχει επίσης μια ένδειξη ότι πρέπει να καταβληθούν περισσότερες προσπάθειες στα σχολεία ΕΠΑΛ για την επαναβεβαίωση των δεξιοτήτων γραφής, ανάγνωσης, αριθμητικής και επίλυσης προβλημάτων σε ψηφιακό περιβάλλον, ιδίως μεταξύ των μαθητών που προέρχονται από δυσμενέστερο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον.

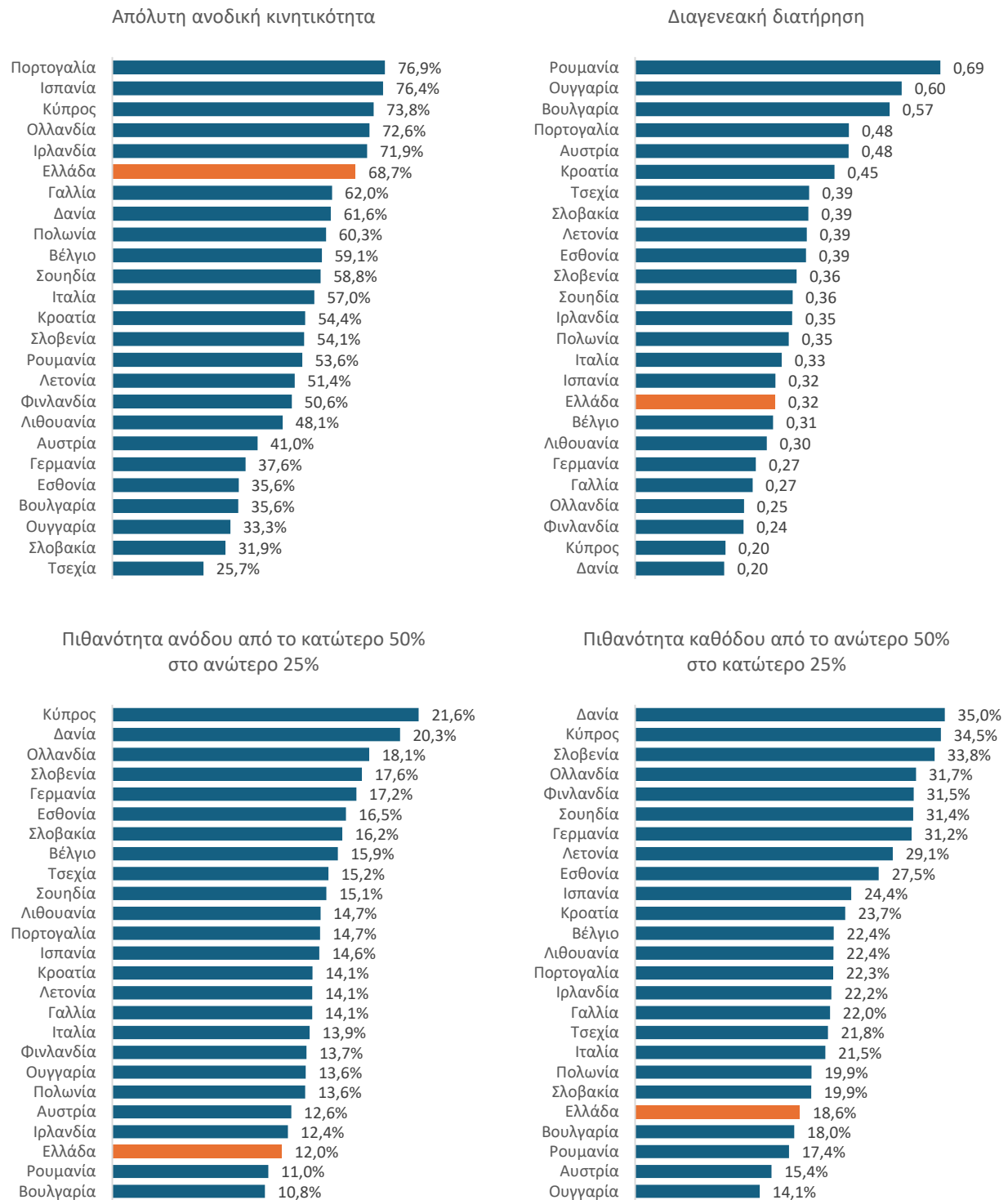
4.5 Διαγενειακή κινητικότητα στην εκπαίδευση

Σε τι βαθμό εν τέλει το εκπαιδευτικό σύστημα διορθώνει ή παγιώνει τις κοινωνικές ανισότητες μπορεί να προσεγγιστεί και με βάση δείκτες για την αλλαγή ή τη διατήρηση του επιπέδου εκπαίδευσης από γενεά σε γενεά. Σχετικές εκτιμήσεις υπάρχουν διαθέσιμες σε βάσεις με δεδομένα και εκτιμήσεις που έχουν αναπτύξει ερευνητές της Παγκόσμιας Τράπεζας (van der Weide et al., 2021).

Ειδικότερα, ως αποτέλεσμα της ταχείας επέκτασης της ανώτερης δευτεροβάθμιας και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η Ελλάδα παρουσιάζει σχετικά υψηλό ποσοστό απόλυτης διαγενεακής κινητικότητας στην εκπαίδευση εντός της ΕΕ (Γράφημα 4.12). Συγκεκριμένα, η πιθανότητα τα παιδιά που γεννήθηκαν τη δεκαετία του 1980 στην Ελλάδα να έχουν υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης από το υψηλότερο επίπεδο των γονιών τους ανέρχεται στο 68,7%. Με βάση αυτόν τον δείκτη, η Ελλάδα κατατάσσεται 6^η ανάμεσα σε 25 χώρες της ΕΕ με διαθέσιμα στοιχεία.

Η επίδοση της χώρας είναι λιγότερο ευνοϊκή όσον αφορά τον δείκτη διαγενεακής διατήρησης, ο οποίος μετρά τη σχετική διαγενεακή κινητικότητα με βάση την εκτιμώμενη επίδραση ενός επιπλέον έτους σχολικής φοίτησης των γονέων στα έτη σχολικής φοίτησης των παιδιών τους. Για τα άτομα που γεννήθηκαν τη δεκαετία του 1980 στην Ελλάδα, ένα επιπλέον έτος σχολικής φοίτησης του γονέα που έχει περισσότερα έτη εκπαίδευσης προσθέτει κατά μέσο όρο 0,32 έτη σχολικής φοίτησης στο παιδί. Υψηλότερη τιμή του δείκτη υποδηλώνει εντονότερη διαγενεακή διατήρηση του προβαδίσματος πρόσβασης σε εκπαίδευση και χαμηλότερη κινητικότητα. Με βάση αυτόν τον δείκτη, η Ελλάδα κατατάσσεται 9^η στην ΕΕ σε όρους κινητικότητας (17^η σε όρους διαγενεακής διατήρησης).

Οι παραπάνω σχετικά θετικές επιδόσεις επηρεάζονται έντονα από την εκπαιδευτική επέκταση που παρατηρήθηκε στην Ελλάδα τις τελευταίες δυο δεκαετίες του περασμένου αιώνα (1980-2000). Ωστόσο, η καλύτερη εκπαίδευση των νεότερων γενεών σε σύγκριση με τους γονείς τους δεν μεταφράζεται απαραίτητα σε κινητικότητα μεταξύ των κοινωνικών στρωμάτων.

Γράφημα 4.12: Διαγενεακή κινητικότητα στην εκπαίδευση, Ελλάδα και άλλες χώρες της ΕΕ, 2023

Πηγή: GDIM (Global Database on Intergenerational Mobility), 2023. Δεν υπάρχουν στοιχεία στη βάση για το Λουξεμβούργο και τη Μάλτα.

Ειδικότερα, η πιθανότητα ένα παιδί με γονείς από το κατώτερο μισό της κατανομής του μορφωτικού επιπέδου να μετακινηθεί στο ανώτερο τεταρτημόριο για τα άτομα που γεννήθηκαν τη δεκαετία του 1980 περιορίζεται στο 12,0% στην Ελλάδα, ενώ η πιθανότητα ενός παιδιού με γονείς από το ανώτερο τεταρτημόριο να μετακινηθεί στο κατώτερο μισό εκτιμάται στο 18,6%. Με βάση αυτούς τους δύο δείκτες σχετικής κινητικότητας, η Ελλάδα κατατάσσεται στην 3^η χειρότερη και την 5^η χειρότερη θέση αντίστοιχα στην ΕΕ.

Αρκετές μελέτες, χρησιμοποιώντας διαφορετικά δεδομένα και προσεγγίσεις, παρέχουν περαιτέρω ενδείξεις ότι η μετάδοση του κοινωνικού πλεονεκτήματος ή μειονεκτήματος στην εκπαίδευση είναι μάλλον επίμονη στην Ελλάδα. Το προβάδισμα των μαθητών με υψηλότερο κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο στις επιδόσεις των εξετάσεων του προγράμματος PISA του ΟΟΣΑ διατηρείται περίπου σταθερό στα κύματα της έρευνας από το 2000 έως το 2018. Σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες μέλη του ΟΟΣΑ, αυτό το προβάδισμα τείνει να είναι υψηλότερο. Ωστόσο, στην Ελλάδα είναι αρκετά εντονότερη η αρνητική επίδραση που έχει το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο στις φιλοδοξίες των 15-χρονων μαθητών να εργαστούν σε υψηλά αμειβόμενα επαγγέλματα (διευθυντές, μηχανικοί, αρχιτέκτονες, σχεδιαστές, δικηγόροι, δικαστές, γιατροί, οδοντίατροι, κτηνίατροι ή άλλοι σχετικοί επαγγελματίες - Danchev et al., 2023).

Επιπρόσθετα, τα άτομα που προέρχονται από οικογένειες επαγγελματιών έχουν σημαντικά υψηλότερα ποσοστά πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Θάνος, 2011; Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1996). Έχει διαπιστωθεί ότι παιδιά από ανώτερα στρώματα φοιτούν με αυξημένη συχνότητα σε σχολές με υψηλή ζήτηση (όπως η Ιατρική, η Νομική και η Μηχανική). Ως αποτέλεσμα, διατηρείται υψηλότερο ποσοστό ενδογενούς αναπαραγωγής σε σύγκριση με άλλες σχολές και επαγγέλματα (Maloutas, 2015; Panayotopoulos, 2000; IOBE, 2019). Αντίθετα, οι θέσεις σε σχολές με χαμηλότερες προοπτικές σταδιοδρομίας καλύπτονται κυρίως από φοιτητές από τα κατώτερα στρώματα, γεγονός που καθιστά πιο δύσκολο για αυτούς να βελτιώσουν τη σχετική κοινωνική τους θέση, παρά την απόλυτη βελτίωση σε σύγκριση με τα εκπαιδευτικά επιτεύγματα των γονιών τους.

4.6 Συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής

Η εκπαίδευση αποτελεί βασικό παράγοντα προσδιορισμού των ανισοτήτων μακροπρόθεσμα, καθώς συνδέεται άμεσα με το εισόδημα και το επίπεδο των δεξιοτήτων που αποκτούν οι εργαζόμενοι. Στις τελευταίες δεκαετίες, η αυξημένη πρόσβαση σε υψηλότερα εκπαιδευτικά επίπεδα έχει συμβάλει στον περιορισμό ορισμένων πτυχών ανισότητας, ιδίως μέσω της αύξησης της συμμετοχής των γυναικών στην εκπαίδευση και, κατά επέκταση, στην αγορά εργασίας. Παρά την πρόοδο αυτή, διαρθρωτικά προβλήματα συνεχίζουν να περιορίζουν την ισότητα των ευκαιριών στην εκπαίδευση.

Η κοινωνική κινητικότητα παραμένει ελλιπής. Ενώ οι νέες γενεές στην Ελλάδα τείνουν να έχουν υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης σε σύγκριση με τους γονείς τους, τα παιδιά από χαμηλότερο κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο έχουν συστηματικά μικρότερες πιθανότητες (σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες) να φτάσουν στα υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης εντός της δικής τους γενεάς. Παράλληλα, παρά το γεγονός ότι έως την ηλικία των 15 ετών οι διαφορές στις δεξιότητες ανάμεσα στα παιδιά διαφόρων κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων είναι παρόμοιες με αυτές που παρατηρούνται σε

άλλες ευρωπαϊκές χώρες, παρατηρούνται σημαντικά υψηλότερες διαφορές στις φιλοδοξίες για εργασία σε υψηλά αμειβόμενα επαγγέλματα, αντικατοπτρίζοντας τις ανισότητες πρόσβασης σε πόρους, υποστήριξη, κίνητρα και δυνατότητες επαγγελματικής εξέλιξης μετά την ολοκλήρωση των σπουδών.

Οι ανισότητες πρόσβασης σε σχολές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με υψηλή ζήτηση (όπως νομικές, ιατρικές και σχολές μηχανικής) διατηρούνται, περιορίζοντας τις ευκαιρίες για κοινωνική άνοδο. Προς αυτή την κατεύθυνση, η παραπαιδεία ως απαραίτητο μέσο προετοιμασίας για επιτυχή ολοκλήρωση των Πανελλαδικών εξετάσεων που προσδιορίζουν την πρόσβαση στις σχολές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ενισχύει τις ανισότητες, καθώς προσφέρει πλεονεκτήματα σε όσους έχουν την οικονομική δυνατότητα να την αξιοποιήσουν πληρέστερα.

Επιπρόσθετα, ο υψηλός αριθμός φοιτητών που δεν ολοκληρώνουν τις πανεπιστημιακές σπουδές τους υποβαθμίζει την ποιότητα της εκπαίδευσης και ενισχύει την αστοχία στην απόκτηση των απαραίτητων δεξιοτήτων για την αγορά εργασίας, περιορίζοντας εν τέλει και τη λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος ως μοχλό κοινωνικής κινητικότητας. Τέλος, η επαγγελματική εκπαίδευση, η οποία θα μπορούσε να αποτελέσει καλή διέξοδο για την επαγγελματική και εισοδηματική αποκατάσταση παιδιών με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο και περιορισμένο ενδιαφέρον για ακαδημαϊκές σπουδές, υπολειτουργεί διαχρονικά στην Ελλάδα. Επομένως, ενώ η εκπαίδευση έχει τη δυνατότητα να λειτουργήσει ως μηχανισμός κοινωνικής κινητικότητας, στην Ελλάδα φαίνεται πως αναπαράγει σε μεγάλο βαθμό τις υπάρχουσες ανισότητες, λόγω δομικών ελλείψεων και ανισομερούς κατανομής των εκπαιδευτικών ευκαιριών.

Σε επίπεδο πολιτικής, η διεθνής έρευνα συγκλίνει σε παρεμβάσεις που στοχεύουν σε μικρότερες ηλικίες και σε δομικούς παράγοντες. Ο Heckman (2006), αξιοποιώντας το πλαίσιο της «τεχνολογίας διαμόρφωσης δεξιοτήτων», υποστηρίζει ότι οι επενδύσεις στην πρώιμη παιδική ηλικία έχουν ιδιαίτερα υψηλές κοινωνικές αποδόσεις, ειδικά για παιδιά μειονεκτούντων οικογενειών (Heckman, 2006; Cunha & Heckman, 2007). Οι Chetty και Hendren (2018) δείχνουν με δεδομένα μεγάλης κλίμακας ότι η γειτονιά και η διάρκεια έκθεσης σε καλύτερα περιβάλλοντα σχετίζονται αιτιωδώς με μελλοντικές προοπτικές (Chetty & Hendren, 2018), υπογραμμίζοντας τη σημασία σχολικής ποιότητας και κοινωνικής σύνθεσης. Ο ΟΟΣΑ, μέσω συγκριτικών δεικτών, επισημαίνει ότι η καθολική, ποιοτική και δωρεάν προσχολική αγωγή, η εξισωτική κατανομή πόρων και η υψηλή ποιότητα εκπαιδευτικών συνδέονται με μεγαλύτερη εκπαιδευτική ισότητα (OECD 2018, 2023a, 2023b και 2025).

Επομένως, η πρόσβαση σε καλής ποιότητας προσχολική εκπαίδευση πρέπει να αποτελέσει προτεραιότητα, ιδίως για παιδιά από ευάλωτα κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Η προσχολική αγωγή συμβάλλει καταλυτικά στη μείωση του μαθησιακού χάσματος πριν την εγγραφή στο δημοτικό, εξομαλύνοντας τις διαφορές που προκύπτουν από το οικογενειακό περιβάλλον. Για αυτό τον σκοπό, κρίσιμη είναι η αύξηση των δημόσιων επενδύσεων σε υποδομές, εκπαιδευτικό προσωπικό και εκπαιδευτικό υλικό, καθώς και η εφαρμογή στοχευμένων προγραμμάτων για την υποστήριξη της προσχολικής εκπαίδευσης παιδιών από οικογένειες χαμηλού εισοδήματος (όπως για παράδειγμα δωρεάν μεταφορά).

Επιπλέον, απαιτούνται δράσεις για την αναδιάρθρωση της δημόσιας υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Ειδικά λαμβάνοντας υπόψη τις προκλήσεις που δημιουργεί η δημογραφική κρίση (IOBE, 2018b), αναδεικνύεται ως αναγκαία η αναδιάρθρωση του δικτύου των δημόσιων σχολείων, ώστε οι διαθέσιμοι πόροι να αξιοποιούνται αποδοτικότερα, βελτιώνοντας και τη μακροχρόνια επίδραση στην κοινωνική κινητικότητα. Συνεισφορά σε αυτό τον στόχο μπορεί να έχει και η βελτιωμένη πρόσβαση στα ιδιωτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Οι μαθητές των ιδιωτικών σχολείων τείνουν να έχουν καλύτερες εκπαιδευτικές επιδόσεις, αλλά η πρόσβαση σε αυτά από άτομα που προέρχονται από χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα είναι σαφώς περιορισμένη.

Κρίσιμο ρόλο στην επαγγελματική αποκατάσταση και την κοινωνική κινητικότητα έχουν η δευτεροβάθμια και μεταδευτεροβάθμια επαγγελματική εκπαίδευση, η οποία παραμένει υποβαθμισμένη. Για την αναβάθμισή της, αναγκαία είναι η εφαρμογή μέτρων για στενότερη συνεργασία με τοπικές επιχειρήσεις με προγράμματα μαθητείας, καθώς και η ενίσχυση των υποδομών με σύγχρονα εργαστήρια και εξοπλισμό, ώστε αυτά τα σχολεία να γίνουν συνειδητή επιλογή για όλους τους μαθητές που προτιμούν να εισέλθουν στην αγορά εργασίας νωρίτερα. Καλύτερη διασύνδεση με την αγορά εργασίας απαιτείται και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η κατάργηση των TEI δεν φαίνεται να έχει βελτιώσει αυτή τη διασύνδεση, ενώ ο τεχνολογικός τομέας της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης παραμένει υποβαθμισμένος. Τέλος, απαραίτητη είναι και η περαιτέρω χρήση ψηφιακών εργαλείων και συστημάτων. Η σύγχρονη τεχνολογία προσφέρει νέες δυνατότητες για βελτίωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας, αλλά μπορεί να εντείνει τις κοινωνικές ανισότητες μέσα από χάσμα στην απόκτηση των απαραίτητων ψηφιακών δεξιοτήτων.

5 Υγεία

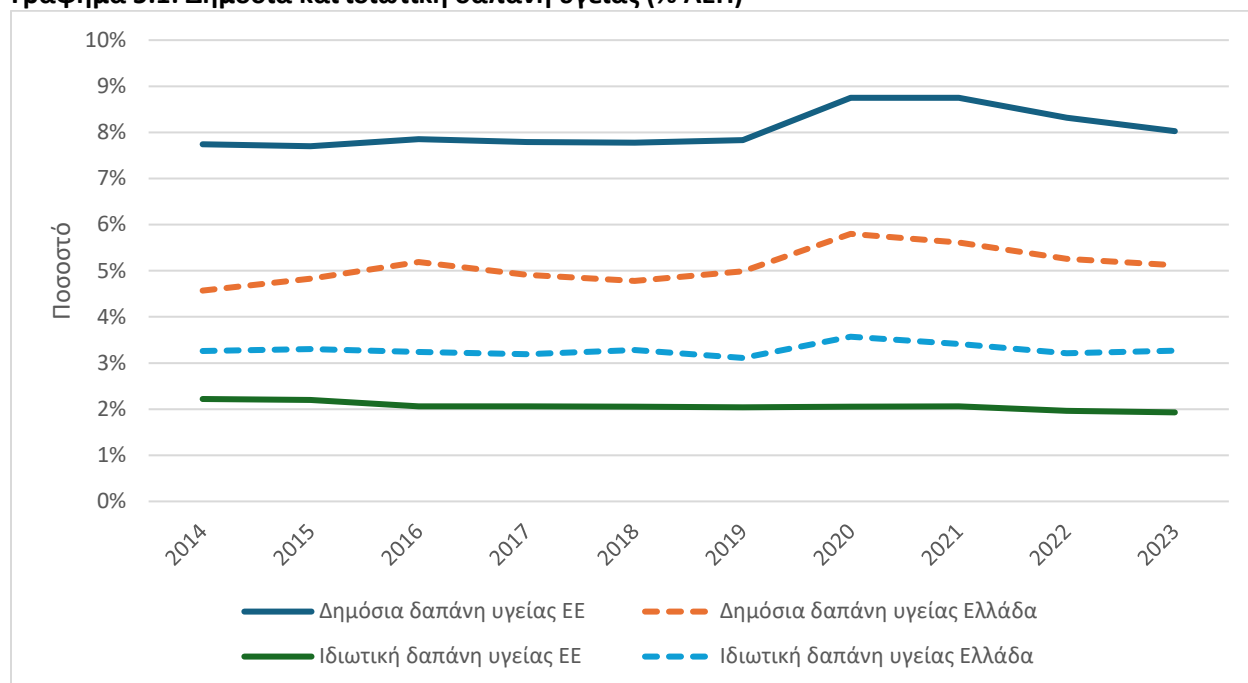
Η υγεία αποτελεί μία από τις σημαντικότερες διαστάσεις της ανθρώπινης ευημερίας και ταυτόχρονα έναν από τους τομείς όπου οι κοινωνικές ανισότητες εκδηλώνονται με ιδιαίτερη ένταση. Σε αντίθεση με άλλα αγαθά, η υγεία δεν επηρεάζεται μόνο το επίπεδο διαβίωσης των ατόμων, αλλά καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη δυνατότητά τους να συμμετέχουν στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή. Όπως έχει υποστηρίξει ο Sen (1999, 2004), η υγεία συνιστά θεμελιώδη ανθρώπινη υπηρεσία, χωρίς την οποία το άτομο αδυνατεί να αναπτύξει πλήρως τις δυνατότητές του και να ασκήσει ουσιαστικά τις επιλογές του. Υπό αυτή την έννοια, η υγεία δεν αποτελεί απλώς έναν ακόμη δείκτη ευημερίας, αλλά προϋπόθεση για την άσκηση πολλών άλλων δικαιωμάτων και δυνατοτήτων.

Η διεθνής βιβλιογραφία για δεκαετίες εστίαζε κυρίως στην ανισότητα στην κατάσταση υγείας μεταξύ ατόμων ή ομάδων: οι ανισότητες στην υγεία συχνά ορίζονται ως συστηματικές διαφορές στην κατάσταση της υγείας μεταξύ κοινωνικών ομάδων, οι οποίες είναι σε σημαντικό βαθμό αποτρέψιμες, κοινωνικά παραγόμενες και συνεπώς άδικες (Whitehead, 1992; Whitehead & Dahlgren, 2007). Οι ανισότητες στην υγεία συνιστούν επομένως μια μορφή «διπλής αδικίας»: αφενός αντανακλούν προϋπάρχουσες κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες και αφετέρου συμβάλλουν στην αναπαραγωγή τους, καθώς η κακή υγεία περιορίζει τις εκπαιδευτικές, εργασιακές και κοινωνικές ευκαιρίες των ατόμων.

Όμως η σχέση μεταξύ ανισότητας και υγείας επεκτείνεται και στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης. Ακολουθώντας μια κλασική διάκριση της βιβλιογραφίας (O'Donnell et al., 2008), μπορούν να διακριθούν τρεις αλληλένδετες μορφές ανισότητας. Πρώτον, ανισότητες στην κατάσταση της υγείας οι οποίες αφορούν διαφορές στη θνησιμότητα, τη νοσηρότητα, το προσδόκιμο ζωής, τα υγιή έτη ζωής ή την αυτοαξιολογούμενη υγεία. Δεύτερον, ανισότητες στην πρόσβαση και στη χρήση υπηρεσιών υγείας, οι οποίες αφορούν διαφορές στην πιθανότητα λήψης κατάλληλης και έγκαιρης φροντίδας. Τρίτον, ανισότητες στη χρηματοδότηση των υπηρεσιών υγείας, οι οποίες σχετίζονται με τον τρόπο κατανομής του οικονομικού βάρους των δαπανών υγείας μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Οι τρεις αυτές διαστάσεις συνδέονται στενά μεταξύ τους, καθώς περιορισμένη πρόσβαση ή υψηλή οικονομική επιβάρυνση μπορούν να οδηγήσουν σε χειρότερα αποτελέσματα υγείας, ενώ η κακή υγεία με τη σειρά της μπορεί να επιδεινώσει τη θέση των ατόμων στην αγορά εργασίας και την κοινωνική τους κατάσταση.

Οι ανισότητες στην υγεία αποτελούν επίσης χαρακτηριστικό παράδειγμα διασταυρούμενων ανισοτήτων. Το επίπεδο υγείας και η πρόσβαση σε υπηρεσίες δεν επηρεάζονται μόνο από το εισόδημα, αλλά και από παράγοντες όπως το φύλο, η ηλικία, η εκπαίδευση, η γεωγραφική περιοχή κατοικίας, η αναπηρία, η προέλευση και η οικογενειακή κατάσταση. Οι παράγοντες αυτοί συχνά αλληλοεπιδρούν, δημιουργώντας σωρευτικά μειονεκτήματα για ορισμένες ομάδες του πληθυσμού. Ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι ανισότητες που αφορούν τα άτομα με αναπηρία, τους ηλικιωμένους, αλλά και τα άτομα με μεταναστευτικό υπόβαθρο, ομάδες που συχνά αντιμετωπίζουν πολλαπλά και αλληλοενισχυόμενα εμπόδια στην κατάσταση υγείας, στην πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας αλλά και στο επίπεδο πληρωμών για αυτές.

Στην Ελλάδα, η ανάλυση των ανισοτήτων στην υγεία αποκτά ιδιαίτερη σημασία λόγω ορισμένων διαχρονικών χαρακτηριστικών του συστήματος υγείας. Παρά τα σχετικά ευνοϊκά συνολικά αποτελέσματα υγείας και το παραδοσιακά υψηλό προσδόκιμο ζωής, το ελληνικό σύστημα χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό εξάρτησης από ιδιωτικές πληρωμές των νοικοκυριών, ένα υποανάπτυκτο σύστημα πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας και έντονο νοσοκομειοκεντρικό προσανατολισμό. Οι αδυναμίες αυτές εντάθηκαν κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, όταν η σημαντική συμπίεση της δημόσιας δαπάνης υγείας συνοδεύτηκε από αύξηση των μη καλυπτόμενων αναγκών υγείας, ιδιαίτερα μεταξύ των οικονομικά ασθενέστερων ομάδων (Kalavrezou & Jin, 2021). Παρότι σημαντικά βήματα πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια προς την κατεύθυνση της καθολικής κάλυψης, η Ελλάδα εξακολουθεί να καταγράφει ένα σχετικά χαμηλό ποσοστό δημόσιας χρηματοδότησης για το σύστημα υγείας (Γράφημα 5.1) με αρκετές στρεβλώσεις ως προς την κατανομή του ως προς τους επιμέρους υπο-τομείς δαπάνης (π.χ. πολύ υψηλή φαρμακευτική δαπάνη, πολύ χαμηλή δαπάνη για την πρόληψη), αλλά και ένα από τα υψηλότερα επίπεδα ιδιωτικών δαπανών υγείας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, γεγονός που δημιουργεί πρόσθετους κινδύνους ανισότητας στην πρόσβαση και τη χρηματοδότηση της φροντίδας.

Γράφημα 5.1: Δημόσια και ιδιωτική δαπάνη υγείας (% ΑΕΠ)

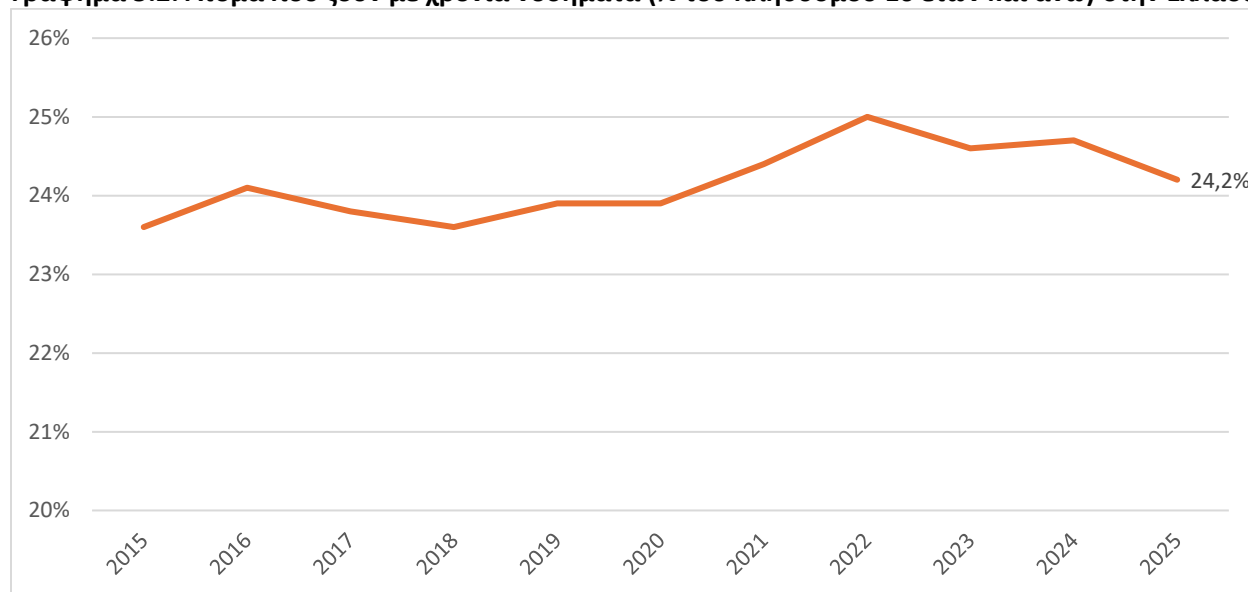
Πηγή: Eurostat.

Οι προκλήσεις αυτές αποκτούν νέα διάσταση υπό το πρίσμα της δημογραφικής και επιδημιολογικής μετάβασης. Η αύξηση του προσδόκιμου ζωής και η γήρανση του πληθυσμού μετατοπίζουν σταδιακά το βάρος της νοσηρότητας προς τα χρόνια και εκφυλιστικά νοσήματα, αυξάνοντας τη σημασία της πρόληψης, της πρωτοβάθμιας φροντίδας, της διαχείρισης χρόνιων παθήσεων, συμπεριλαμβανόμενες της άνοιας (Kalavrezou et al., 2025a). Ως εκ τούτου, η μελέτη των ανισοτήτων στην υγεία δεν περιορίζεται πλέον μόνο στην πρόσβαση σε ιατρικές υπηρεσίες, αλλά επεκτείνεται στην ικανότητα των ατόμων να διατηρούν καλή υγεία και λειτουργική αυτονομία καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους.

5.1 Ανισότητες στην κατάσταση υγείας

Η κατάσταση της υγείας δεν κατανέμεται ομοιόμορφα στον πληθυσμό, αλλά ακολουθεί σε μεγάλο βαθμό τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες που παρατηρούνται και σε άλλους τομείς της ζωής. Η διεθνής βιβλιογραφία έχει τεκμηριώσει ότι άτομα με χαμηλότερο εισόδημα, χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο, δυσμενέστερες συνθήκες εργασίας και στέγασης ή περιορισμένη πρόσβαση σε κοινωνικούς πόρους εμφανίζουν κατά μέσο όρο χειρότερα αποτελέσματα υγείας (Mackenbach et al., 2008; Marmot, 2005; WHO, 2008). Οι ανισότητες αυτές δεν αντανakλούν μόνο διαφορές στη χρήση υπηρεσιών υγείας αλλά και τις ευρύτερες κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες οι άνθρωποι γεννιούνται, μεγαλώνουν, εργάζονται και γερνούν.

Στην Ελλάδα, οι εξελίξεις των τελευταίων δύο δεκαετιών παρουσιάζουν μια σύνθετη εικόνα. Από τη μία πλευρά, το προσδόκιμο ζωής παραμένει υψηλότερο από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από την άλλη πλευρά, παρατηρείται σταδιακή επιδείνωση ορισμένων δεικτών υγείας του πληθυσμού, όπως η συχνότητα των χρόνιων νοσημάτων (Γράφημα 5.2).

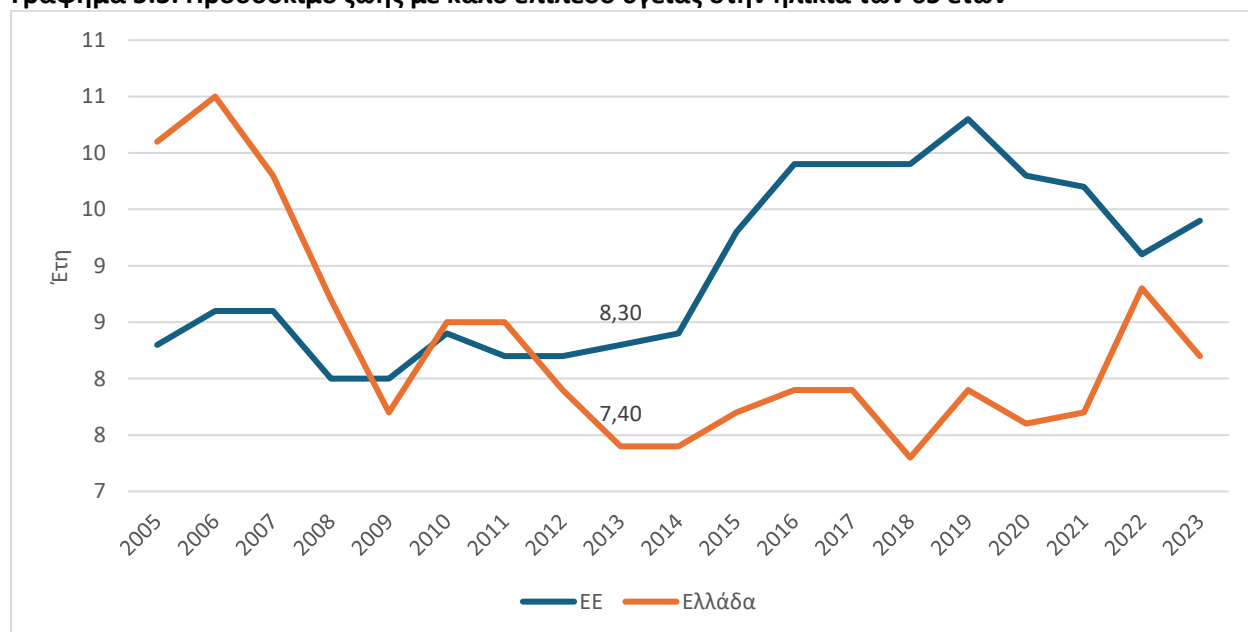
Γράφημα 5.2: Άτομα που ζουν με χρόνια νοσήματα (% του πληθυσμού 16 ετών και άνω) στην Ελλάδα

Πηγή: Eurostat.

Η εικόνα αυτή αντανακλά ευρύτερες δημογραφικές και επιδημιολογικές εξελίξεις που παρατηρούνται σε όλες τις ανεπτυγμένες χώρες. Η σημαντική αύξηση του προσδόκιμου ζωής κατά τις τελευταίες δεκαετίες συνοδεύτηκε από τη μετάβαση από τα λοιμώδη νοσήματα προς τα χρόνια και εκφυλιστικά νοσήματα (κυρίως καρδιαγγειακά νοσήματα και νεοπλασματικές ασθένειες) ως κυρίαρχες αιτίες νοσηρότητας και θνησιμότητας, σύμφωνα με τη θεωρία της επιδημιολογικής μετάβασης (Omran, 1971; Olshansky & Ault, 1986). Ως αποτέλεσμα, η κύρια πρόκληση για τα συστήματα υγείας δεν είναι πλέον μόνο η μείωση της πρόωρης θνησιμότητας αλλά η διατήρηση της καλής υγείας, της λειτουργικότητας και της ποιότητας ζωής σε μεγαλύτερες ηλικίες.

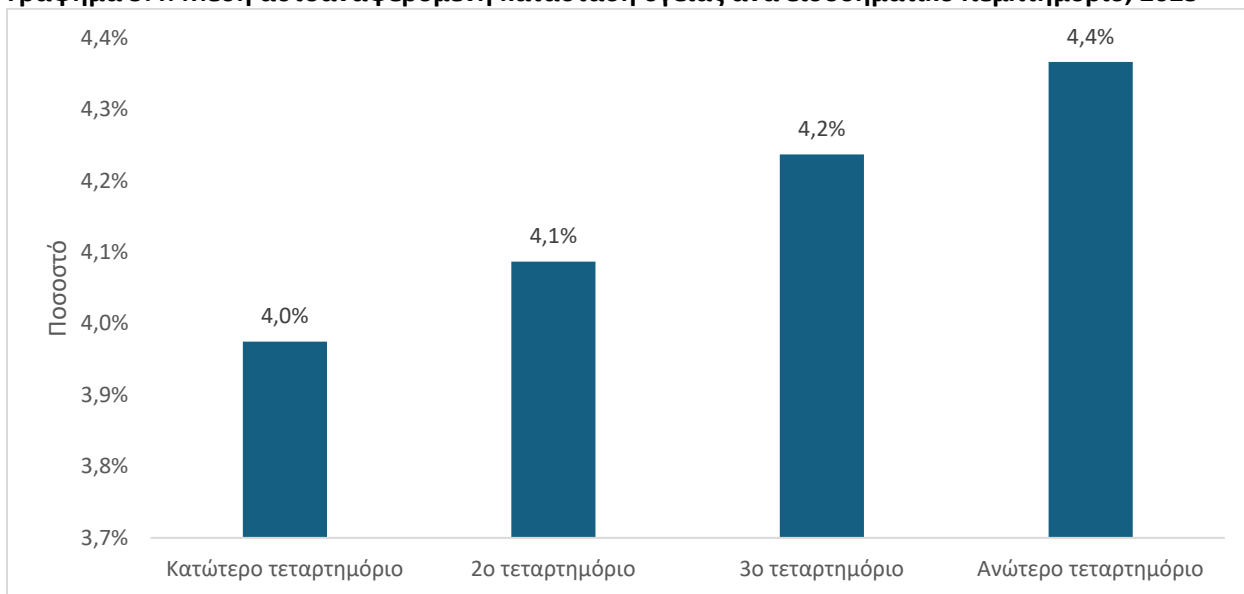
Η διάκριση αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία στην ελληνική περίπτωση. Παρότι το συνολικό προσδόκιμο ζωής παραμένει σχετικά υψηλό, η Ελλάδα πλέον υπολείπεται του ευρωπαϊκού μέσου όρου ως προς τα υγιή έτη ζωής μετά την ηλικία των 65 ετών (Γράφημα 5.3), γεγονός που υποδηλώνει ότι ένα σημαντικό μέρος της επιπλέον επιβίωσης συνοδεύεται από προβλήματα υγείας, λειτουργικούς περιορισμούς ή ανάγκες φροντίδας. Το εύρημα αυτό αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία υπό το πρίσμα της ταχείας γήρανσης του ελληνικού πληθυσμού και της αναμενόμενης αύξησης των αναγκών για μακροχρόνια φροντίδα κατά τις επόμενες δεκαετίες.

Γράφημα 5.3: Προσδόκιμο ζωής με καλό επίπεδο υγείας στην ηλικία των 65 ετών

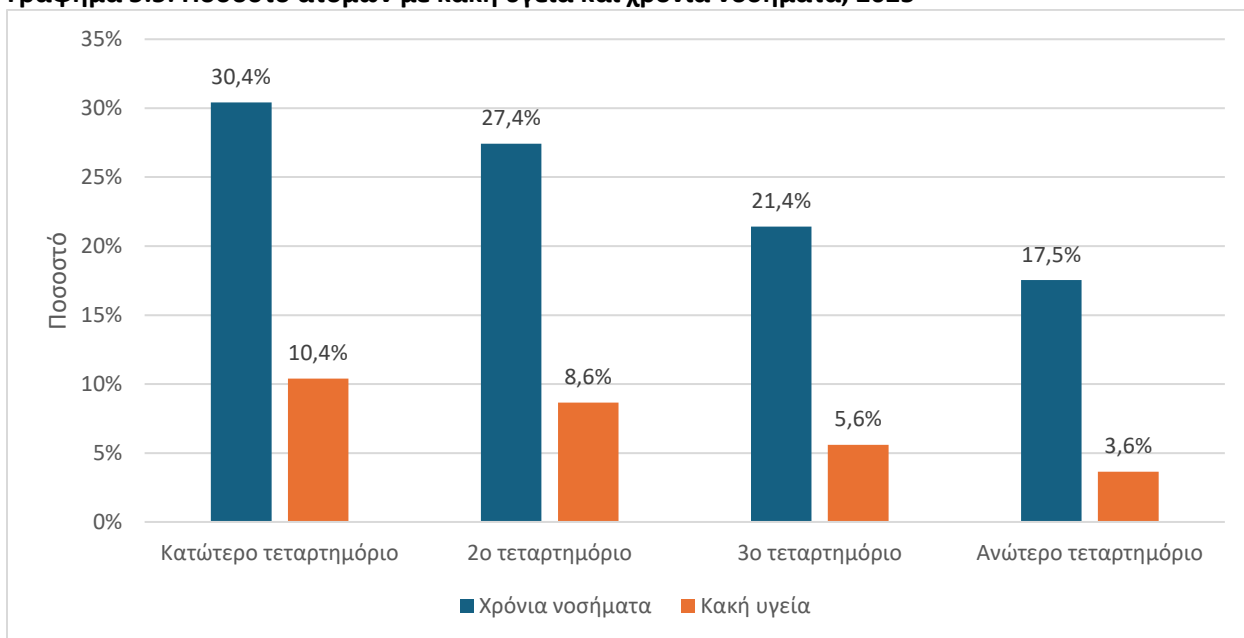
Πηγή: Eurostat.

Οι ανισότητες στην υγεία εμφανίζουν έντονη κοινωνικοοικονομική διάσταση. Τα στοιχεία της EU-SILC δείχνουν ότι τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα εμφανίζουν συστηματικά χειρότερη αυτο-αξιολογούμενη υγεία και μεγαλύτερη συχνότητα χρόνιων νοσημάτων. Το Γράφημα 5.4 αποτυπώνει τη σχέση μεταξύ εισοδηματικού τεταρτημορίου και αυτό-αξιολογούμενης κατάστασης υγείας, αναδεικνύοντας ένα σαφές γραμμικό πρότυπο: η μέση τιμή αυξάνεται από 4,0 στο κατώτερο τεταρτημόριο σε 4,1 στο δεύτερο, 4,2 στο τρίτο και 4,4 στο ανώτερο. Το εύρος αυτό, αν και φαινομενικά περιορισμένο στην κλίμακα μέτρησης, υποδηλώνει μια συστηματική διαφοροποίηση της υποκειμενικής υγείας κατά μήκος της εισοδηματικής κατανομής, καθώς η κάθε βαθμίδα εισοδήματος αντιστοιχεί σε μετρήσιμα καλύτερη αντίληψη της προσωπικής υγείας.

Γράφημα 5.4: Μέση αυτοαναφερόμενη κατάσταση υγείας ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο, 2025

Πηγή: Eurostat EU SILC. Υπολογισμοί IOBE. Αυτοαναφερόμενη κατάσταση υγείας: 5 = πολύ καλή, 1 = πολύ κακή

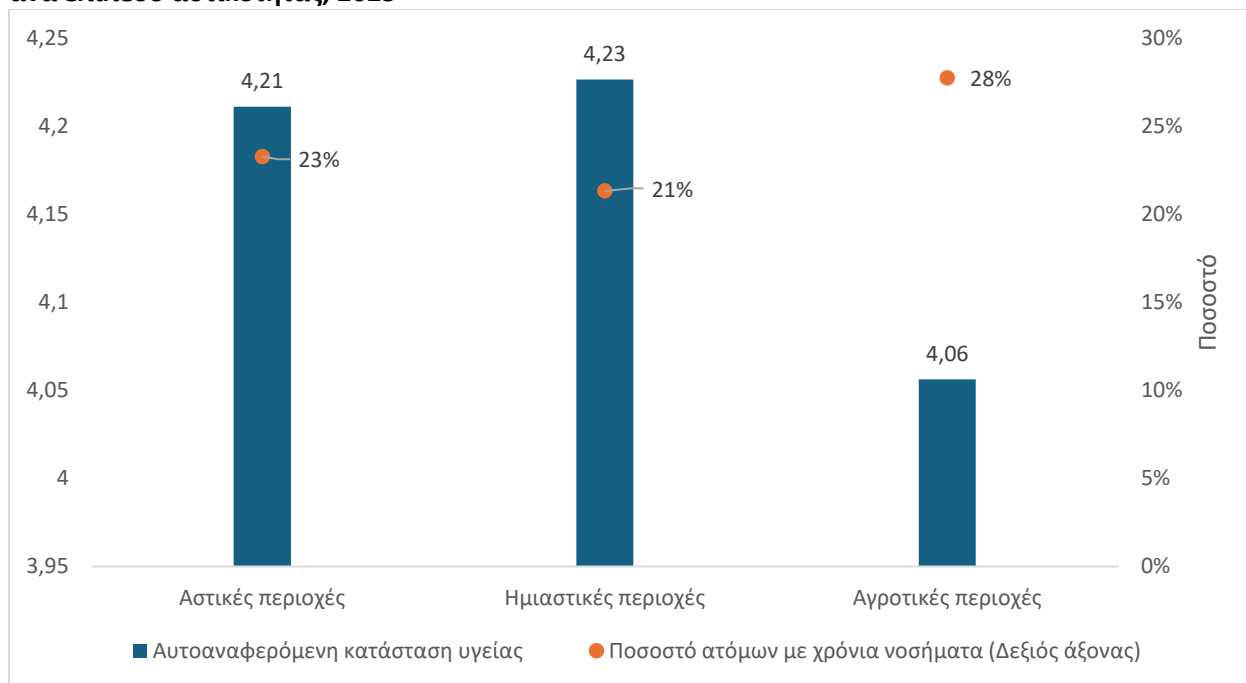
Η διάσταση αυτή εντείνεται σημαντικά όταν η ανάλυση επεκτείνεται στα ποσοστά των ατόμων με κακή υγεία (Γράφημα 5.5). Στο κατώτερο τεταρτημόριο, το 10,4% αναφέρει κακή υγεία, ποσοστά που μειώνονται σταθερά καθώς ανεβαίνει κανείς στην εισοδηματική κατανομή, φτάνοντας στο ανώτερο τεταρτημόριο στο 3,6% αντίστοιχα.

Γράφημα 5.5: Ποσοστό ατόμων με κακή υγεία και χρόνια νοσήματα, 2025

Πηγή: Eurostat EU SILC. Υπολογισμοί IOBE. Κακή υγεία ορίζεται όταν η μεταβλητή Γενική Υγεία της EU SILC (PH010) ισούται με 4.

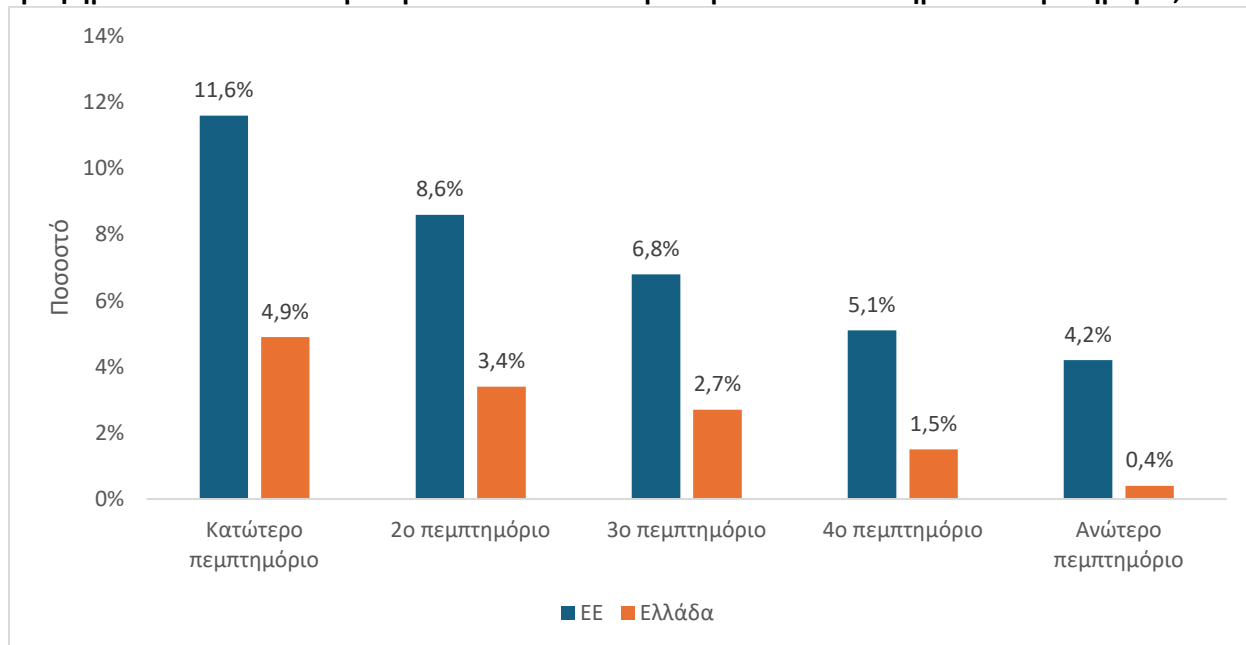
Οι ανισότητες αυτές παρουσιάζουν και σημαντική γεωγραφική διάσταση. Οι κάτοικοι αγροτικών περιοχών εμφανίζουν κατά μέσο όρο δυσμενέστερους δείκτες υγείας και υψηλότερα ποσοστά χρόνιων νοσημάτων σε σύγκριση με τους κατοίκους αστικών και ημιαστικών περιοχών (Γράφημα 5.6). Οι διαφορές αυτές πιθανόν συνδέονται με τη χαμηλότερη διαθεσιμότητα υπηρεσιών υγείας και τις μεγαλύτερες αποστάσεις από παρόχους φροντίδας, ανάμεσα σε άλλους παράγοντες.

Γράφημα 5.6: Μέση αυτοαναφερόμενη κατάσταση υγείας, και ποσοστό ατόμων με χρόνια νοσήματα ανά επίπεδο αστικότητας, 2025

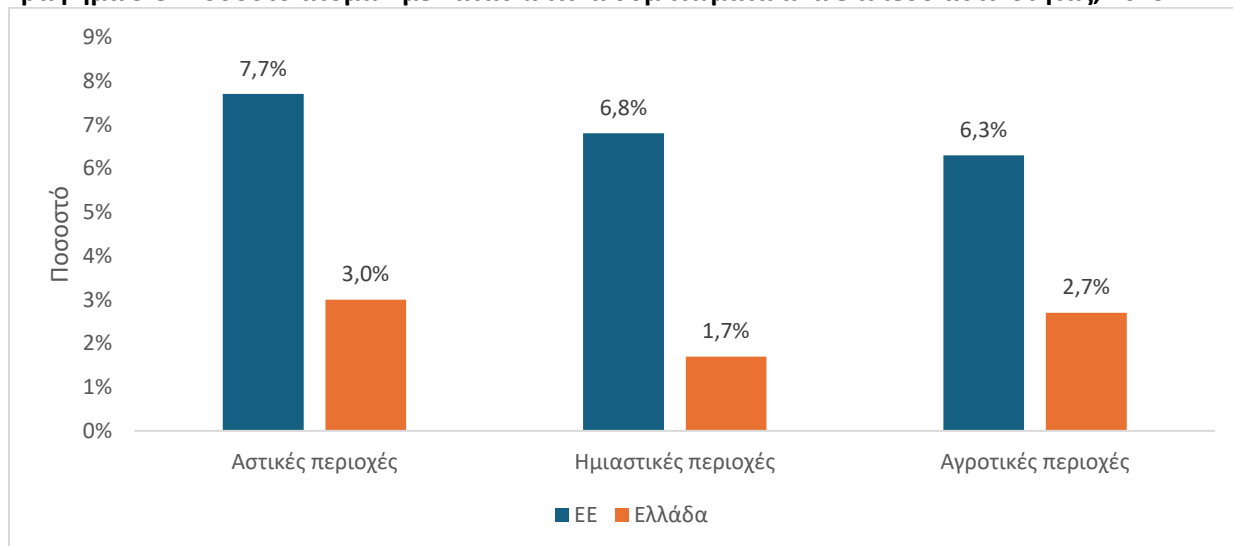
Πηγή: Eurostat EU SILC. Υπολογισμοί IOBE. Αυτοαναφερόμενη κατάσταση υγείας: 5 = πολύ καλή, 1 = πολύ κακή

Τέλος, ιδιαίτερη αναφορά χρίζει στην ψυχική υγεία, η οποία αποτελεί ολοένα σημαντικότερη διάσταση των κοινωνικών ανισοτήτων στην υγεία. Οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες που παρατηρούνται στη σωματική υγεία αναπαράγονται σε σημαντικό βαθμό και στα καταθλιπτικά συμπτώματα (Γράφημα 5.7), με τα χαμηλότερα εισοδηματικά και μορφωτικά στρώματα να εμφανίζουν συστηματικά υψηλότερα επίπεδα ψυχικής επιβάρυνσης. Παράλληλα, η Ελλάδα εξακολουθεί να καταγράφει χαμηλότερα επίπεδα καταθλιπτικών συμπτωμάτων σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ, γεγονός που ενδέχεται να συνδέεται τόσο με πολιτισμικούς παράγοντες όσο και με διαφορές στην καταγραφή και δήλωση προβλημάτων ψυχικής υγείας.

Γράφημα 5.7: Ποσοστό ατόμων με καταθλιπτικά συμπτώματα ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο, 2019

Πηγή: Eurostat, European Health Interview Survey (EHIS).

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι διαφοροποιήσεις ανάλογα με τον βαθμό αστικοποίησης (Γράφημα 5.8). Σε αντίθεση με αρκετούς δείκτες σωματικής υγείας, οι αγροτικές περιοχές εμφανίζουν σε ορισμένες περιπτώσεις χαμηλότερα επίπεδα καταθλιπτικών συμπτωμάτων σε σχέση με τις αστικές περιοχές. Η διαφορά αυτή πιθανόν συνδέεται με παράγοντες όπως τα υψηλότερα επίπεδα άγχους, κοινωνικής πίεσης και ψυχοκοινωνικής επιβάρυνσης που συχνά χαρακτηρίζουν το αστικό περιβάλλον (Godfrey & Julien, 2005; Leon, 2008).

Γράφημα 5.8: Ποσοστό ατόμων με καταθλιπτικά συμπτώματα ανά επίπεδο αστικότητας, 2019

Πηγή: Eurostat, European Health Interview Survey (EHIS).

Οι έμφυλες διαστάσεις της ψυχικής υγείας είναι εξίσου σημαντικές. Οι γυναίκες εμφανίζουν συστηματικά υψηλότερα ποσοστά δήλωσης καταθλιπτικών και αγχωδών συμπτωμάτων, εύρημα που καταγράφεται σταθερά στη διεθνή βιβλιογραφία και συνδέεται τόσο με κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες όσο και με έμφυλες διαφορές στην αναγνώριση και δήλωση προβλημάτων ψυχικής υγείας (Karger, 2014; Otten et al., 2021). Αντίθετα, οι άνδρες εμφανίζουν σημαντικά υψηλότερα ποσοστά αυτοκτονιών στις περισσότερες χώρες του ΟΟΣΑ, παρότι συχνά δηλώνουν χαμηλότερα επίπεδα ψυχικής δυσφορίας στις έρευνες (Karger, 2014). Η αντίφαση αυτή έχει συνδεθεί με την υποαναφορά συμπτωμάτων, τη χαμηλότερη αναζήτηση βοήθειας και την επίδραση κοινωνικών προτύπων που αποθαρρύνουν την έκφραση ψυχικής ευαλωτότητας από τους άνδρες (Shi et al., 2021).

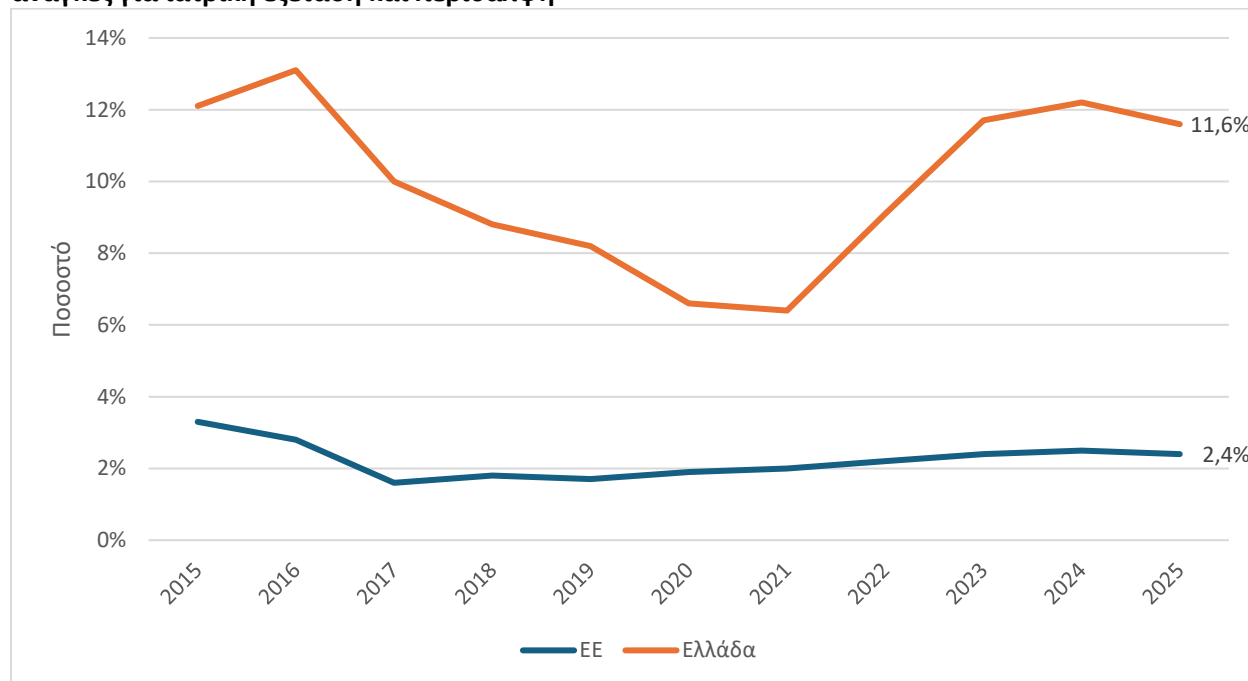
Τέλος, ιδιαίτερη σημασία αποκτούν οι ανισότητες που συνδέονται με την αναπηρία και τις λειτουργικές δυσκολίες. Η παρουσία χρόνιων προβλημάτων υγείας ή περιορισμών στην καθημερινή ζωή συνδέεται όχι μόνο με χειρότερα αποτελέσματα υγείας αλλά και με χαμηλότερη συμμετοχή στην αγορά εργασίας, αυξημένο κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

5.2 Ανισότητες στην πρόσβαση και τη χρηματοδότηση των υπηρεσιών υγείας

Παρότι η Ελλάδα διαθέτει σύστημα καθολικής κάλυψης, η πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας δεν αποδεικνύεται ισότιμη για όλες τις κοινωνικοοικονομικές ομάδες. Μεταξύ άλλων, οι διαφορές στο εισόδημα, την εκπαίδευση, τον τόπο κατοικίας, την ηλικία και άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά επηρεάζουν σημαντικά τη δυνατότητα των ατόμων να λαμβάνουν έγκαιρη και κατάλληλη φροντίδα όταν τη χρειάζονται.

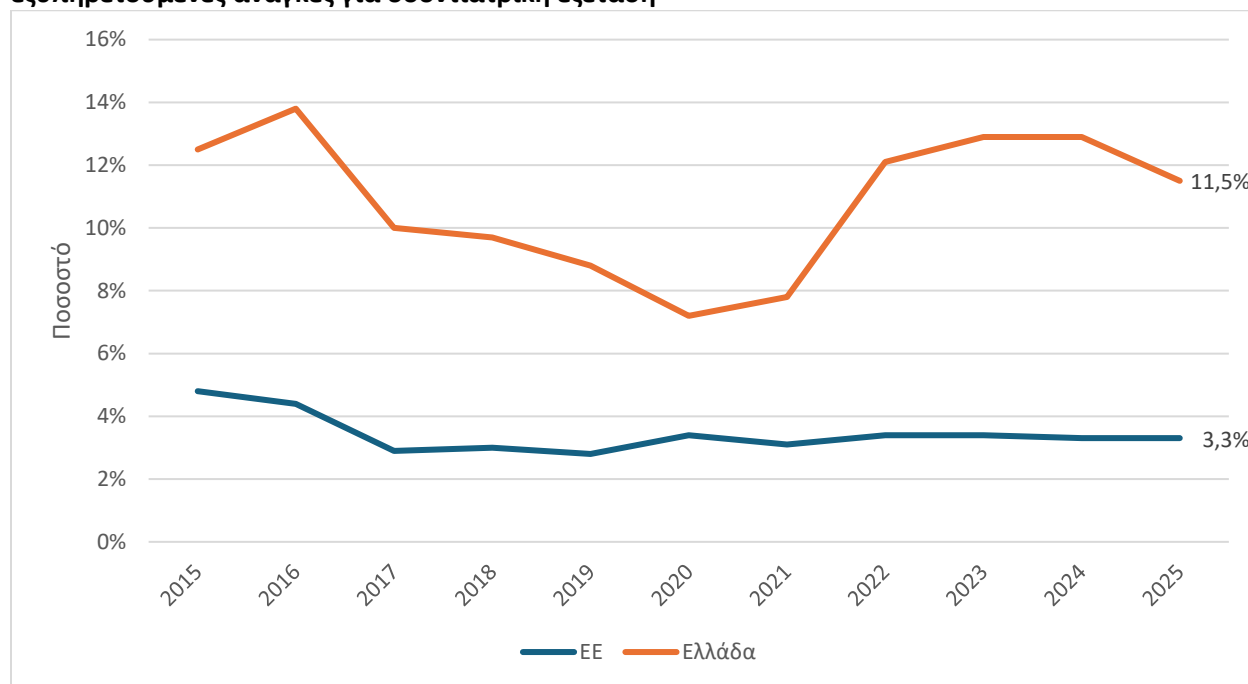
Η πλέον χαρακτηριστική ένδειξη των προβλημάτων πρόσβασης είναι οι αυτό-αναφερόμενες μη εξυπηρετούμενες ανάγκες για ιατρική και οδοντιατρική περίθαλψη. Οι μη εξυπηρετούμενες ανάγκες αυξήθηκαν δραματικά κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, αντανακλώνοντας τόσο τη μείωση των δημόσιων δαπανών υγείας όσο και τη σημαντική επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης των νοικοκυριών. Από τα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας και έως την πανδημία παρατηρείται σημαντική αποκλιμάκωση των σχετικών δεικτών, χωρίς ωστόσο να επιτευχθεί πλήρης σύγκλιση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκ νέου αύξηση των μη εξυπηρετούμενων αναγκών τα τελευταία χρόνια, μετά την πανδημία COVID-19, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι δυσκολίες πρόσβασης δεν αποτελούν μόνο κατάλοιπο της οικονομικής κρίσης αλλά επηρεάζονται και από νεότερες πιέσεις στο σύστημα υγείας, όπως οι συσσωρευμένες ανάγκες φροντίδας, οι ελλείψεις προσωπικού, οι αυξημένοι χρόνοι αναμονής και η άνοδος του κόστους διαβίωσης (Γράφημα 5.9 και Γράφημα 5.10).

Γράφημα 5.9: Ποσοστό του πληθυσμού 16 ετών και άνω με αυτοαναφερόμενες μη εξυπηρετούμενες ανάγκες για ιατρική εξέταση και περίθαλψη

Πηγή: Eurostat.

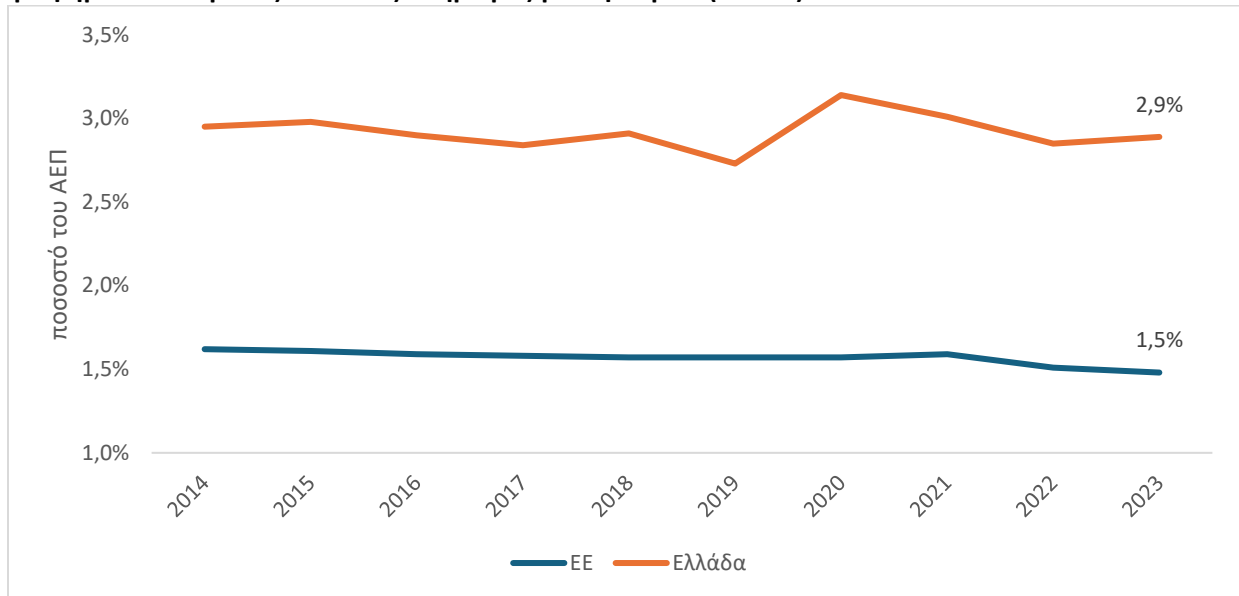
Γράφημα 5.10: Ποσοστό του πληθυσμού 16 ετών και άνω με αυτοαναφερόμενες μη εξυπηρετούμενες ανάγκες για οδοντιατρική εξέταση

Πηγή: Eurostat.

Οι επίμονα υψηλές μη εξυπηρετούμενες ανάγκες συνδέονται με σειρά διαρθρωτικών αδυναμιών. Η Ελλάδα εξακολουθεί να καταγράφει από τα υψηλότερα επίπεδα άμεσων ιδιωτικών πληρωμών για υπηρεσίες υγείας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, μεταφέροντας σημαντικό μέρος του κόστους στα νοικοκυριά (Γράφημα 5.11). Παράλληλα, η περιορισμένη ανάπτυξη της πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας, η άνιση γεωγραφική κατανομή προσωπικού και υπηρεσιών, η υπερβολική εξάρτηση από τη νοσοκομειακή περίθαλψη και η χαμηλή έμφαση στην πρόληψη δημιουργούν πρόσθετα εμπόδια στην έγκαιρη και αποτελεσματική πρόσβαση των πολιτών στις υπηρεσίες υγείας.

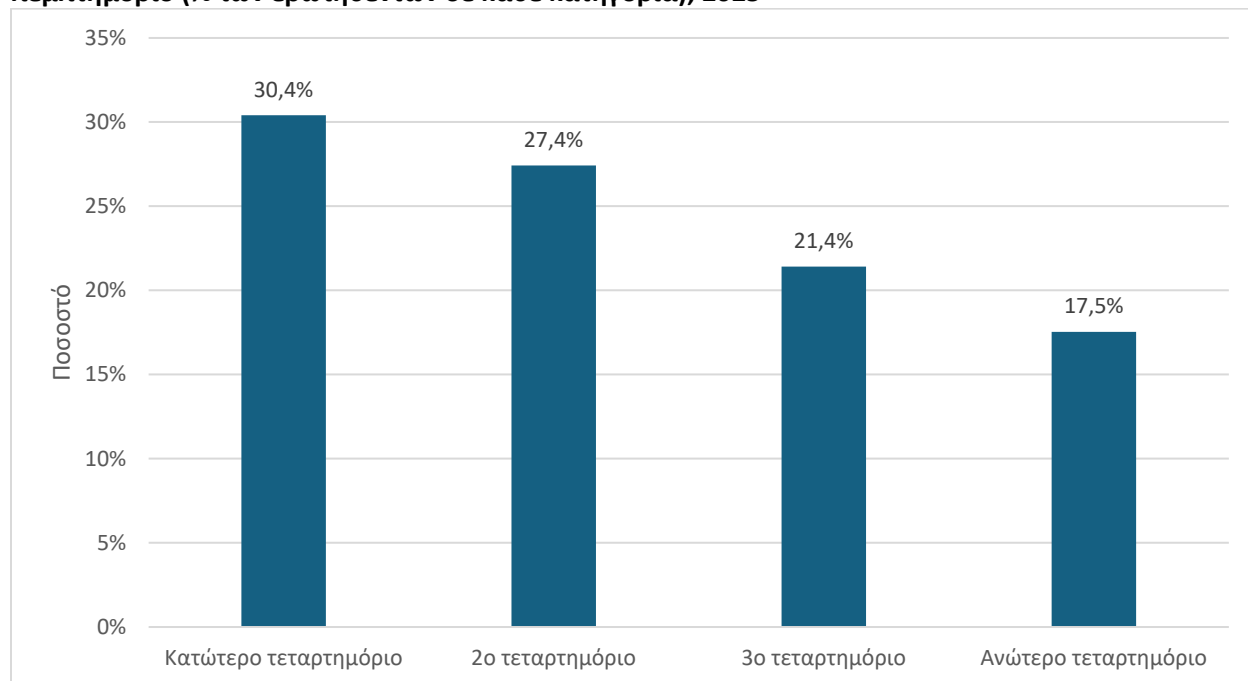
Γράφημα 5.11: Άμεσες ιδιωτικές πληρωμές για την υγεία (% ΑΕΠ)

Πηγή: Eurostat.

Περαιτέρω, οι ανισότητες πρόσβασης εμφανίζουν ιδιαίτερα έντονη εισοδηματική διαβάθμιση. Τα νοικοκυριά των χαμηλότερων εισοδηματικών στρωμάτων καταγράφουν πολλαπλάσια ποσοστά μη εξυπηρετούμενων αναγκών σε σχέση με τα υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια (Γράφημα 5.12). Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι, παρά την ύπαρξη δημόσιου συστήματος υγείας, η οικονομική δυνατότητα εξακολουθεί να επηρεάζει σημαντικά την πραγματική πρόσβαση στις υπηρεσίες. Η ανάγκη καταβολής ιδιωτικών πληρωμών, οι συμμετοχές στη φαρμακευτική δαπάνη, οι χρόνοι αναμονής και η προσφυγή στον ιδιωτικό τομέα για την κάλυψη αναγκών που δεν μπορούν να εξυπηρετηθούν εγκαίρως από το δημόσιο σύστημα δημιουργούν εμπόδια που πλήττουν δυσανάλογα τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα.

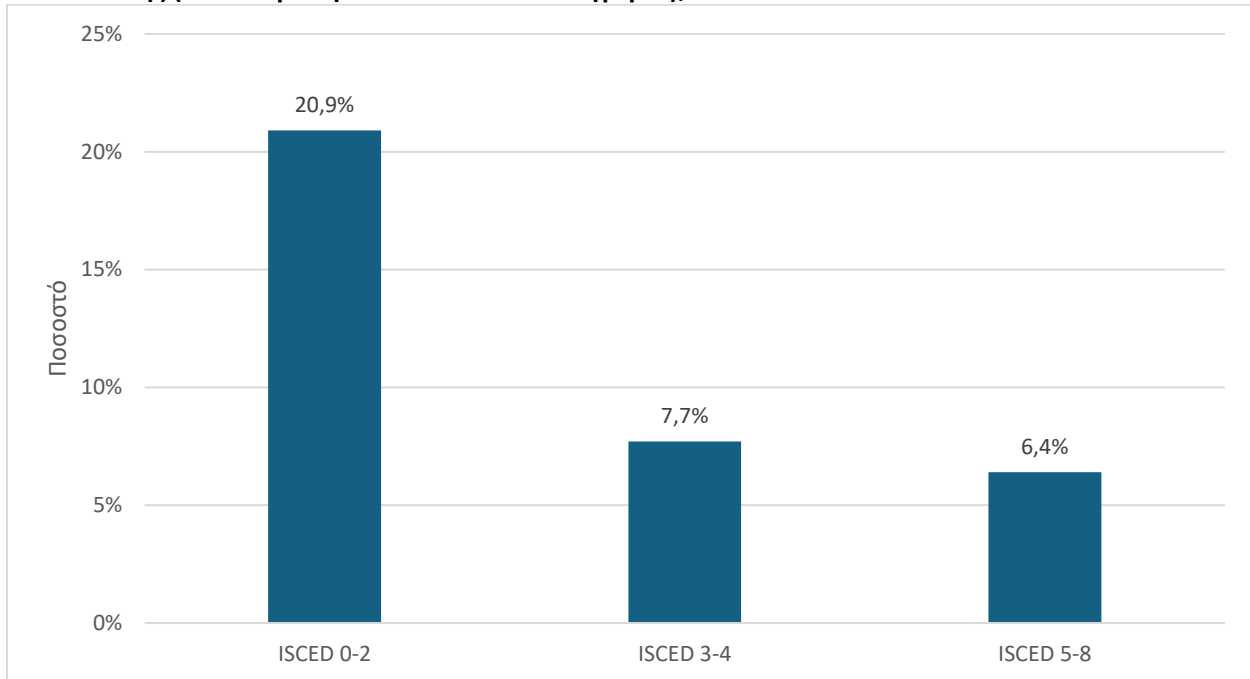
Γράφημα 5.12: Μη εξυπηρετούμενες ανάγκες ιατρικής εξέτασης και περίθαλψης ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο (% των ερωτηθέντων σε κάθε κατηγορία), 2025

Πηγή: Eurostat EU SILC.

Σημαντικές διαφοροποιήσεις παρατηρούνται και ως προς το μορφωτικό επίπεδο. Τα άτομα με χαμηλότερη εκπαίδευση εμφανίζουν πολύ υψηλότερα ποσοστά μη εξυπηρετούμενων αναγκών σε σχέση με τα άτομα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Γράφημα 5.13). Η σχέση αυτή δεν αντανακλά μόνο διαφορές στο εισόδημα αλλά και ευρύτερες διαφορές στον υγειονομικό αλφαριθμητισμό, στην ικανότητα πλοήγησης στο σύστημα υγείας, στην πρόσβαση σε πληροφορίες και στη δυνατότητα αξιοποίησης των διαθέσιμων υπηρεσιών. Η εκπαίδευση λειτουργεί επομένως ως ένας από τους βασικούς κοινωνικούς προσδιοριστές τόσο της υγείας όσο και της πρόσβασης σε φροντίδα.

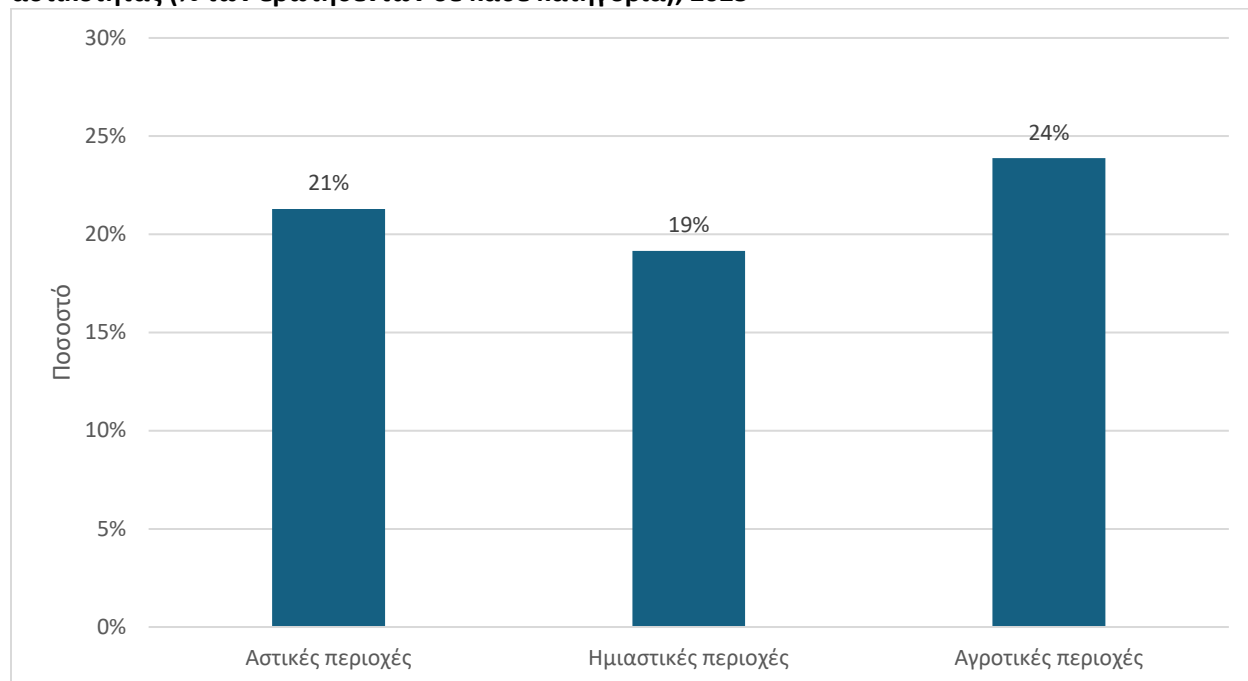
Γράφημα 5.13: Μη εξυπηρετούμενες ανάγκες ιατρικής εξέτασης και περίθαλψης ανά επίπεδο εκπαίδευσης (% των ερωτηθέντων σε κάθε κατηγορία), 2025

Πηγή: Eurostat EU SILC.

Παράλληλα, οι γεωγραφικές ανισότητες εξακολουθούν να αποτελούν σημαντική πρόκληση. Τα στοιχεία δείχνουν ότι οι κάτοικοι αγροτικών περιοχών αντιμετωπίζουν σημαντικά υψηλότερα ποσοστά μη εξυπηρετούμενων αναγκών σε σχέση με τους κατοίκους ημιαστικών περιοχών, ενώ οι αστικές περιοχές καταλαμβάνουν ενδιάμεση θέση (Γράφημα 5.14). Οι διαφορές αυτές δεν αντανακλούν μόνο τη φυσική απόσταση από τις υπηρεσίες υγείας αλλά και τη χρόνια άνιση κατανομή προσωπικού, υποδομών και εξειδικευμένων υπηρεσιών μεταξύ των διαφορετικών περιοχών της χώρας. Οι νησιωτικές και ορεινές περιοχές και η συγκέντρωση εξειδικευμένων υπηρεσιών στα μεγάλα αστικά κέντρα εξακολουθούν να δημιουργούν σημαντικά εμπόδια πρόσβασης σε υγειονομικές υπηρεσίες για σημαντικό μέρος του πληθυσμού.

Γράφημα 5.14: Μη εξυπηρετούμενες ανάγκες ιατρικής εξέτασης και περίθαλψης ανά επίπεδο αστικότητας (% των ερωτηθέντων σε κάθε κατηγορία), 2025

Πηγή: Eurostat EU SILC.

5.3 Συμπεράσματα

Οι ανισότητες στην πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας λειτουργούν ως ένας από τους βασικούς μηχανισμούς μέσω των οποίων οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες μετατρέπονται σε ανισότητες στην κατάσταση της υγείας. Όταν συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού αντιμετωπίζουν μεγαλύτερα εμπόδια στην πρόληψη, την έγκαιρη διάγνωση ή τη θεραπεία, οι διαφορές στα αποτελέσματα υγείας τείνουν να διευρύνονται διαχρονικά. Η μείωση των μη εξυπηρετούμενων αναγκών και η διασφάλιση ουσιαστικά καθολικής πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας αποτελούν συνεπώς βασική προϋπόθεση για τον περιορισμό των ευρύτερων κοινωνικών ανισοτήτων.

Τα ευρήματα του κεφαλαίου αναδεικνύουν μια αντίφαση που χαρακτηρίζει διαχρονικά την ελληνική περίπτωση. Παρά το σχετικά υψηλό προσδόκιμο ζωής, η Ελλάδα εξακολουθεί να εμφανίζει σημαντικές κοινωνικές ανισότητες τόσο στην κατάσταση της υγείας όσο και στην πρόσβαση στις υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης. Οι διαφορές αυτές αποτυπώνονται συστηματικά ανά εισοδηματική ομάδα, μορφωτικό επίπεδο και γεωγραφική περιοχή, ενώ ενισχύονται περαιτέρω από έμφυλες, ηλικιακές και άλλες διασταυρούμενες ανισότητες.

Ιδιαίτερα ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι η βελτίωση που καταγράφηκε μετά το τέλος της οικονομικής κρίσης δεν συνοδεύτηκε από πλήρη εξάλειψη των προβλημάτων και των ανισοτήτων πρόσβασης. Αντίθετα, η εκ νέου αύξηση των μη εξυπηρετούμενων αναγκών μετά την πανδημία υποδηλώνει ότι οι

ανισότητες αυτές δεν αποτελούν παροδικό φαινόμενο αλλά αντανακλούν βαθύτερες διαρθρωτικές αδυναμίες του συστήματος υγείας. Η υψηλή εξάρτηση από ιδιωτικές πληρωμές, η υπό-ανεπτυγμένη πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας, οι γεωγραφικές ανισότητες στην κατανομή προσωπικού και υποδομών και η περιορισμένη έμφαση στην πρόληψη εξακολουθούν να δημιουργούν εμπόδια που πλήττουν δυσανάλογα τα πιο ευάλωτα τμήματα του πληθυσμού.

Οι προκλήσεις αυτές αποκτούν ακόμη μεγαλύτερη σημασία υπό το πρίσμα της δημογραφικής και επιδημιολογικής μετάβασης. Η γήρανση του πληθυσμού, η αυξανόμενη συχνότητα χρόνιων νοσημάτων και η αναμενόμενη αύξηση των αναγκών φροντίδας μετατοπίζουν το κέντρο βάρους της υγειονομικής πολιτικής από την αντιμετώπιση οξέων περιστατικών προς τη μακροχρόνια διαχείριση της υγείας, την πρόληψη, την έγκαιρη διάγνωση και τη διατήρηση της λειτουργικότητας των ατόμων σε μεγαλύτερες ηλικίες. Ένα σύστημα που βασίζεται δυσανάλογα στη νοσοκομειακή περίθαλψη και στις ιδιωτικές πληρωμές δυσκολεύεται να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στις νέες αυτές ανάγκες.

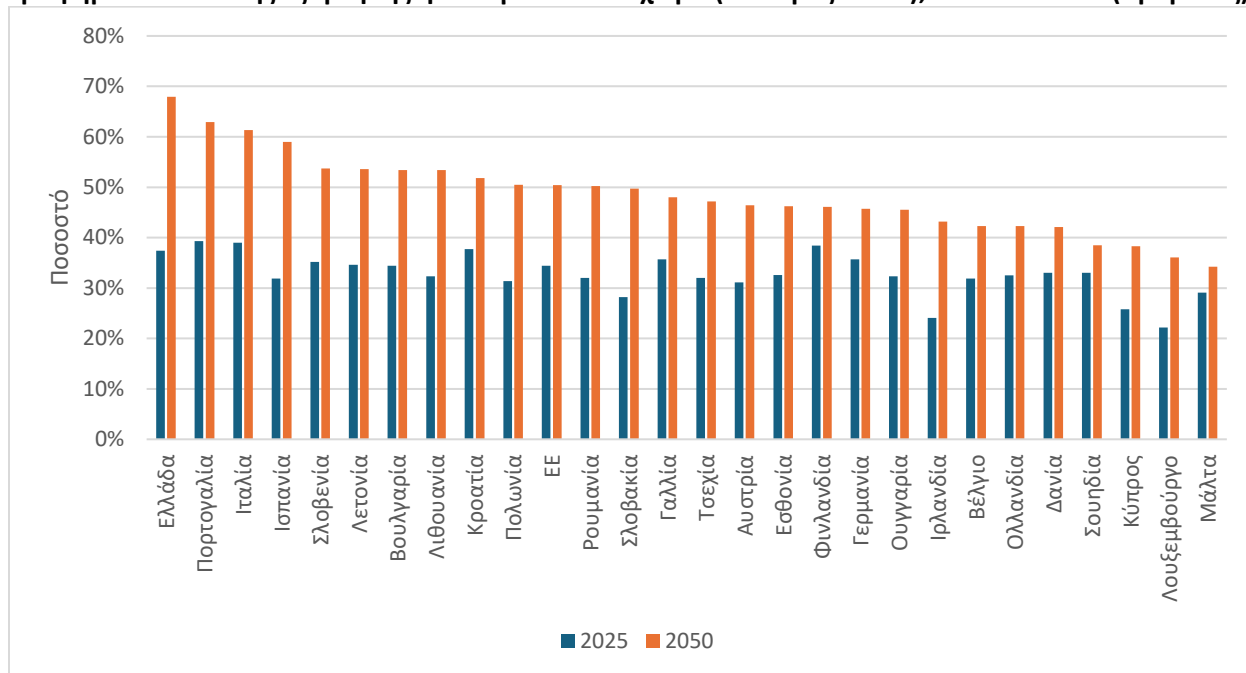
Υπό αυτή την έννοια, η μείωση των ανισοτήτων στην υγεία δεν μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της αύξησης των δημοσίων δαπανών, αλλά απαιτεί αναπροσανατολισμό του συστήματος προς ισχυρότερη πρωτοβάθμια φροντίδα, μεγαλύτερη έμφαση στην πρόληψη και την προαγωγή της υγείας, περιορισμό της οικονομικής επιβάρυνσης των νοικοκυριών και βελτίωση της γεωγραφικής ισότητας στην παροχή υπηρεσιών. Σε μια χώρα που γερνάει ταχύτερα από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, η αντιμετώπιση των ανισοτήτων στην υγεία δεν αποτελεί μόνο ζήτημα κοινωνικής δικαιοσύνης, αλλά και κρίσιμη προϋπόθεση για τη βιωσιμότητα του ίδιου του συστήματος υγείας και τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής τις επόμενες δεκαετίες.

6 Μακροχρόνια φροντίδα

Η μακροχρόνια φροντίδα ορίζεται ως το σύνολο υπηρεσιών και υποστήριξης που απευθύνονται σε άτομα τα οποία, λόγω σωματικής ή/και ψυχικής ευαλωτότητας ή αναπηρίας, εξαρτώνται για παρατεταμένο χρονικό διάστημα από βοήθεια για δραστηριότητες της καθημερινής ζωής ή/και χρειάζονται συνεχή φροντίδα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021). Αν και η μακροχρόνια φροντίδα συνδέεται κατά κανόνα με τη φροντίδα ηλικιωμένων ατόμων, δυνητικοί αποδέκτες της μπορεί να είναι άτομα κάθε ηλικίας, συμπεριλαμβανομένων ατόμων με αναπηρία ή χρόνιες παθήσεις. Η παροχή μακροχρόνιας φροντίδας διακρίνεται συνήθως σε τυπική φροντίδα, η οποία παρέχεται από επαγγελματίες και οργανωμένες δομές στο πλαίσιο δημόσιων ή ιδιωτικών συστημάτων, και σε άτυπη φροντίδα, η οποία προσφέρεται κυρίως από μέλη της οικογένειας ή του στενού κοινωνικού περιβάλλοντος, συνήθως χωρίς τυπική αμοιβή ή θεσμική αναγνώριση.

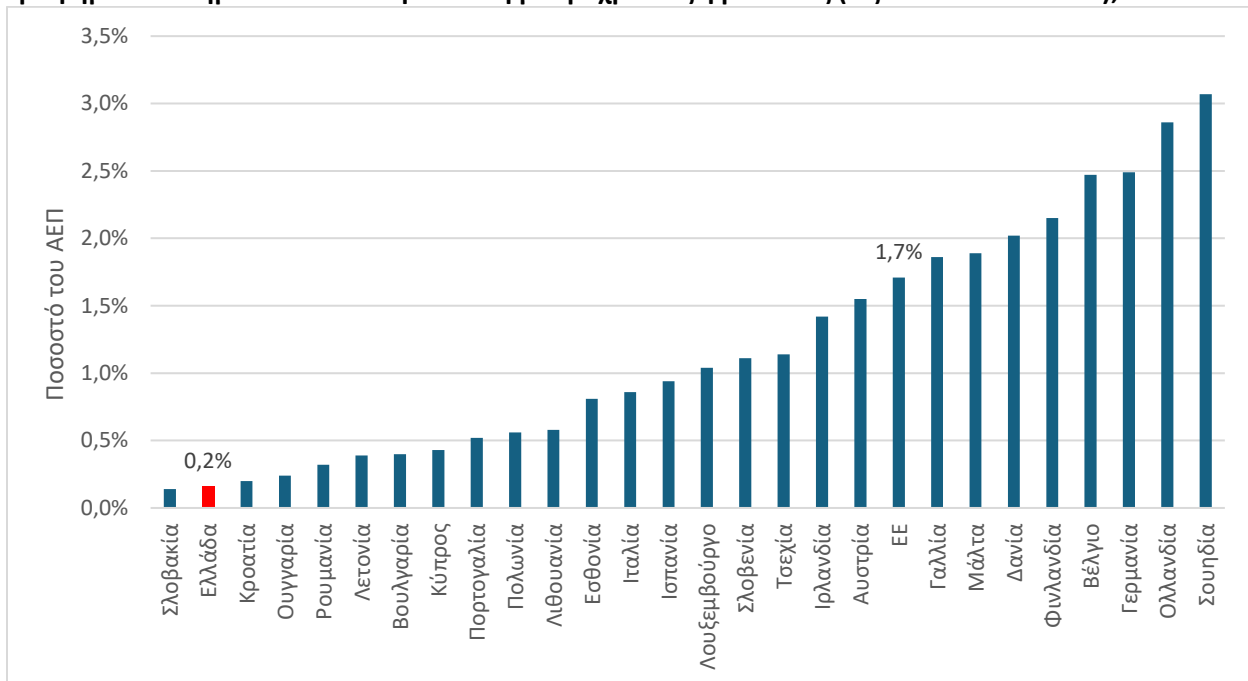
Αν και η δημόσια συζήτηση για τη μακροχρόνια φροντίδα επικεντρώνεται συχνά στους ηλικιωμένους, σημαντικό μέρος των αναγκών αφορά άτομα με αναπηρία σε νεότερες ηλικίες. Οι προκλήσεις πρόσβασης σε υπηρεσίες υποστήριξης, προσωπικής βοήθειας και κοινοτικής φροντίδας αναδεικνύουν τη στενή σύνδεση μεταξύ πολιτικών αναπηρίας και μακροχρόνιας φροντίδας.

Η μακροχρόνια φροντίδα αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη σημασία στο πλαίσιο της δημογραφικής γήρανσης, η οποία συνιστά μία από τις σημαντικότερες διαρθρωτικές προκλήσεις για την Ελλάδα. Η χώρα συγκαταλέγεται μεταξύ εκείνων με τη ταχύτερη αύξηση του ποσοστού των ηλικιωμένων στην Ευρώπη, με τον λόγο εξάρτησης ηλικιωμένων να παρουσιάζει έντονη ανοδική τάση (Γράφημα 6.1). Σύμφωνα με όλες τις διαθέσιμες δημογραφικές προβολές, το μερίδιο του πληθυσμού μεγαλύτερης ηλικίας αναμένεται να αυξηθεί περαιτέρω τις επόμενες δεκαετίες, ενισχύοντας τη ζήτηση για υπηρεσίες μακροχρόνιας φροντίδας. Επιπλέον, σύμφωνα με επιδημιολογικά στοιχεία σε επίπεδο πληθυσμού, η άνοδος του συνολικού προσδόκιμου ζωής δεν συνοδεύεται από αντίστοιχη αύξηση του προσδόκιμου υγιούς ζωής, γεγονός που συνεπάγεται μεγαλύτερη διάρκεια ζωής με λειτουργικούς περιορισμούς και, κατ' επέκταση, αυξημένες ανάγκες φροντίδας.

Γράφημα 6.1: Δείκτης εξάρτησης ηλικιωμένων ανά χώρα (65+ προς 15-64), 2025 και 2050 (προβολές)

Πηγή: Eurostat.

Παράλληλα με τις δημογραφικές εξελίξεις, οι μεταβολές στα πρότυπα οικογενειακής συγκρότησης και τεκνοποίησης αναμένεται να αναδιαμορφώσουν ουσιαστικά τη διαθεσιμότητα της άτυπης φροντίδας στις νεότερες γενιές. Η μείωση της γονιμότητας και η αύξηση των μονοπρόσωπων νοικοκυριών περιορίζουν το δυναμικό των οικογενειακών φροντιστών, σε ένα σύστημα όπου η άτυπη φροντίδα έχει, ως τώρα, διαδραματίσει παραδοσιακά κεντρικό ρόλο. Ωστόσο, παρά τις εντεινόμενες πιέσεις τόσο από τη ζήτηση όσο και από την πλευρά της προσφοράς φροντίδας, οι δημόσιες δαπάνες για τη μακροχρόνια φροντίδα στην Ελλάδα παραμένουν σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα σε σύγκριση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, γεγονός που αναδεικνύει ένα σημαντικό χάσμα μεταξύ αναγκών και θεσμικής ανταπόκρισης (Γράφημα 6.2).

Γράφημα 6.2: Δημόσια συνολική δαπάνη μακροχρόνιας φροντίδας (ως ποσοστό του ΑΕΠ), 2023

Πηγή: Eurostat.

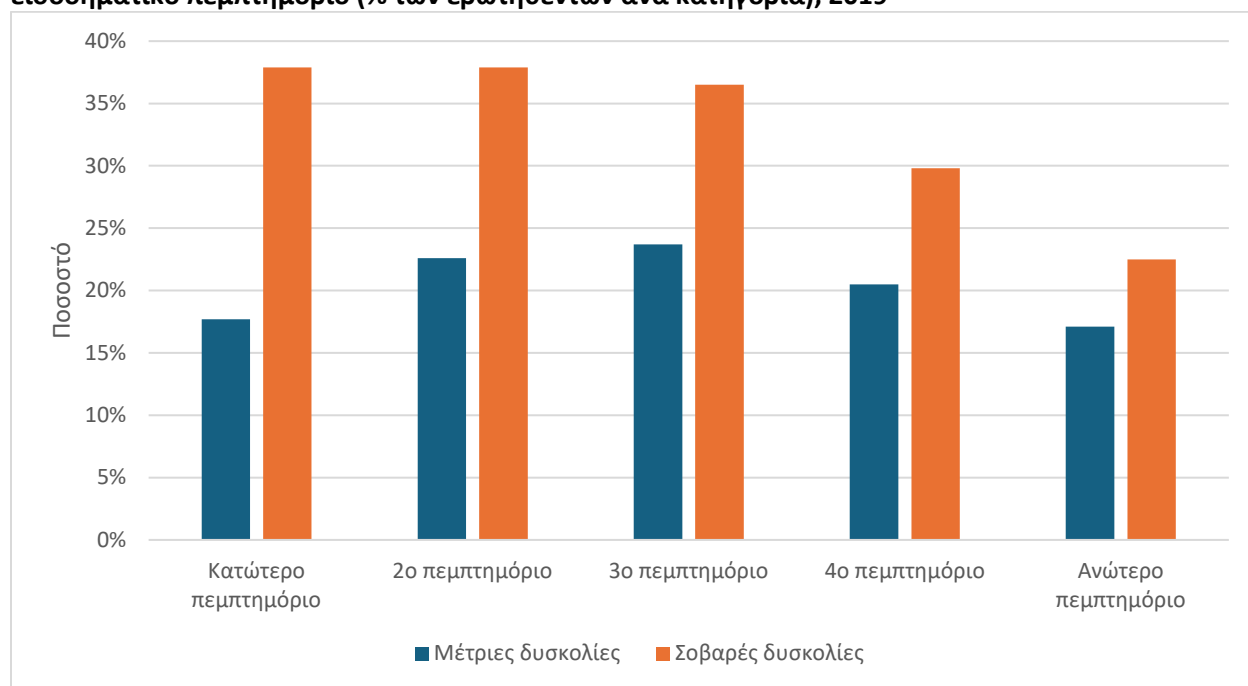
Στο πλαίσιο αυτό, η εξέταση των ανισοτήτων στη μακροχρόνια φροντίδα καθίσταται κρίσιμη, δεδομένου ότι πρόκειται για έναν τομέα όπου στην Ελλάδα παρατηρούνται σημαντικά κενά ως προς το επίπεδο δημόσιας χρηματοδότησης, την επάρκεια των παρεχόμενων υπηρεσιών και τη θεσμική ετοιμότητα παροχής τους. Οι ανισότητες στη μακροχρόνια φροντίδα μπορούν να οριστούν με τρόπους ανάλογους με εκείνους που χρησιμοποιούνται στη βιβλιογραφία για τις ανισότητες στην υγεία όπως αναφέρουμε και προηγουμένως, οι οποίες επικεντρώνονται τυπικά σε τρεις βασικές διαστάσεις: ανισότητες στην πρόσβαση ή χρήση υπηρεσιών, ανισότητες στις πληρωμές από τους χρήστες, και ανισότητες στο ίδιο το επίπεδο υγείας (O'Donnell et al., 2008). Στο πλαίσιο της μακροχρόνιας φροντίδας, οι περισσότερες από αυτές τις διαστάσεις παραμένουν εξίσου σημαντικές: για παράδειγμα, οι ανισότητες μπορούν να αξιολογηθούν ως προς τη συχνότητα εμφάνισης αναγκών φροντίδας, την πρόσβαση ή χρήση υπηρεσιών φροντίδας και το βάρος των άμεσων πληρωμών από τα νοικοκυριά, διασπασμένες κατά κοινωνικο-οικονομική κατηγορία, φύλο, μεταναστευτικό υπόβαθρο ή άλλους παράγοντες (Kalavrezou et al., 2025a).

6.1 Ανισότητες στη συχνότητα εμφάνισης αναγκών για φροντίδα

Σε επίπεδο μεγέθους του φαινομένου, το ήμισυ του πληθυσμού ηλικίας 65 ετών και άνω στην Ελλάδα αναφέρει μέτριες ή σοβαρές δυσκολίες σε δραστηριότητες προσωπικής φροντίδας ή οικιακές δραστηριότητες, γεγονός που καταδεικνύει την ευρεία έκταση των αναγκών μακροχρόνιας φροντίδας. Όσον αφορά στην κατανομή των αναγκών αυτών, παρατηρείται σαφής εισοδηματική διαβάθμιση, με τα χαμηλότερα εισοδηματικά πεμπτημόρια να εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα τέτοιων δυσκολιών στον πληθυσμό ηλικίας 65 ετών και άνω. Το εύρημα αυτό συνάδει με αντίστοιχα στοιχεία σε ευρωπαϊκό

επίπεδο, σύμφωνα με τα οποία οι αυτοαναφερόμενες ανάγκες για μακροχρόνια φροντίδα μειώνονται καθώς αυξάνεται το εισόδημα. Η παρατηρούμενη αυτή σχέση ενδέχεται να επηρεάζεται και από αντίστροφη αιτιότητα, η οποία είναι συχνά εντονότερη στο πλαίσιο της μακροχρόνιας φροντίδας σε σύγκριση με την υγεία, καθώς αυξημένες ανάγκες φροντίδας μπορούν να οδηγήσουν σε μείωση του εισοδήματος κατά τη διάρκεια του κύκλου ζωής ή σε αυξημένη οικονομική επιβάρυνση, ιδίως όταν απαιτείται προσφυγή σε τυπικές υπηρεσίες φροντίδας (Γράφημα 6.3).

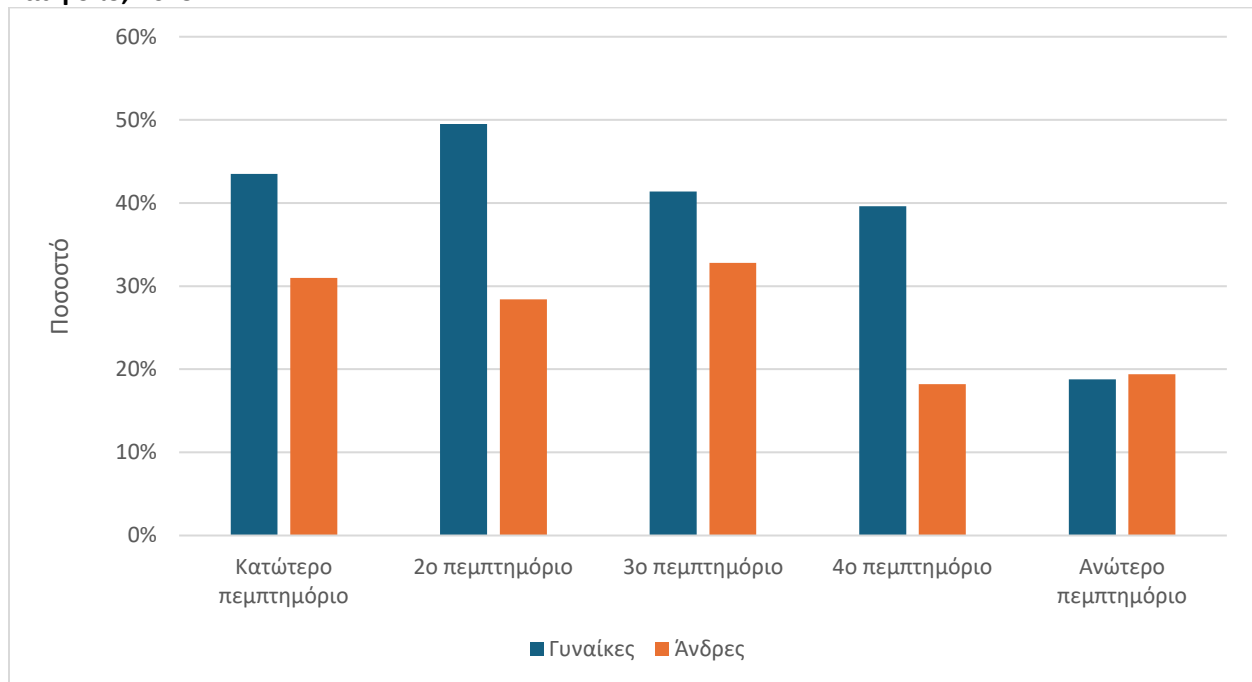
Γράφημα 6.3: Δυσκολίες σε δραστηριότητες προσωπικής φροντίδας ή οικιακές δραστηριότητες, ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο (% των ερωτηθέντων ανά κατηγορία), 2019

Πηγή: Eurostat, European Health Interview Survey (EHIS), συγκεντρωτικά δεδομένα.

Οι ανάγκες μακροχρόνιας φροντίδας επηρεάζονται από την ταυτόχρονη δράση πολλαπλών παραγόντων, καθώς το εισόδημα και το φύλο λειτουργούν αθροιστικά, εντείνοντας τις ανισότητες σε συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού. Στις ηλικίες 65-74 ετών, παρατηρείται σαφής εισοδηματική διαβάθμιση στις ανάγκες φροντίδας και για τα δύο φύλα, με τα χαμηλότερα εισοδηματικά πεμπτημόρια να εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά μέτριων ή σοβαρών δυσκολιών. Παράλληλα, οι γυναίκες εμφανίζουν συστηματικά υψηλότερα ποσοστά δυσκολιών σε σύγκριση με τους άνδρες σε όλα τα εισοδηματικά πεμπτημόρια, γεγονός που υποδηλώνει την ύπαρξη έμφυλων ανισοτήτων ήδη από τα πρώτα στάδια της τρίτης ηλικίας. Επιπλέον, η εισοδηματική διαβάθμιση εμφανίζεται εντονότερη στις γυναίκες σε σύγκριση με τους άνδρες, υποδηλώνοντας ότι οι κοινωνικο-οικονομικές ανισότητες στις ανάγκες φροντίδας είναι πιο έντονες εντός του γυναικείου πληθυσμού. Ο συνδυασμός χαμηλού εισοδήματος και γυναικείου φύλου αναδεικνύεται ως παράγοντας αυξημένης ευαλωτότητας στις ανάγκες μακροχρόνιας φροντίδας.

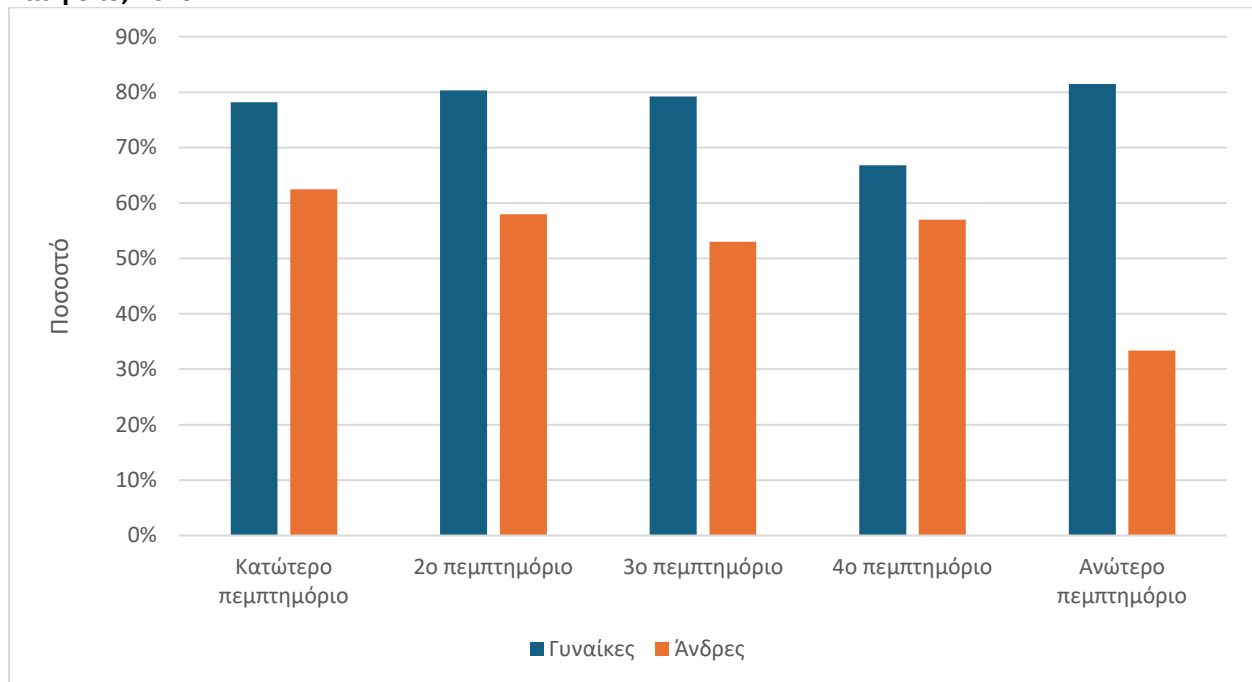
Γράφημα 6.4: Ποσοστό πληθυσμού ηλικίας 65-75 ετών με μέτριες ή σοβαρές δυσκολίες σε δραστηριότητες προσωπικής φροντίδας ή οικιακές δραστηριότητες, ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο και φύλο, 2019

Πηγή: Eurostat, European Health Interview Survey (EHIS), συγκεντρωτικά δεδομένα.

Στις ηλικίες 75 ετών και άνω, οι ανάγκες μακροχρόνιας φροντίδας εμφανίζονται ιδιαίτερα αυξημένες και για τα δύο φύλα, με πολύ υψηλά ποσοστά μέτριων ή σοβαρών δυσκολιών σε όλα τα εισοδηματικά πεμπτημόρια (Γράφημα 6.5). Ωστόσο, η εισοδηματική διαβάθμιση διαφοροποιείται αισθητά μεταξύ ανδρών και γυναικών. Ειδικότερα, στις γυναίκες τα ποσοστά δυσκολιών παραμένουν εξαιρετικά υψηλά ανεξαρτήτως εισοδήματος, υποδηλώνοντας περιορισμένη διαφοροποίηση ανά εισοδηματικό επίπεδο, ενώ στους άνδρες παρατηρείται εντονότερη εισοδηματική διαφοροποίηση, με σημαντικά χαμηλότερα ποσοστά στα υψηλότερα εισοδηματικά πεμπτημόρια. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι στις πολύ μεγάλες ηλικίες το φύλο λειτουργεί ως καθοριστικός παράγοντας ευαλωτότητας, ιδίως για τις γυναίκες. Σε σύγκριση με τις ηλικίες 65-74 ετών, όπου οι ανισότητες διαμορφώνονται κυρίως μέσω της διασταυρούμενης επίδρασης εισοδήματος και φύλου, στις ηλικίες 75 ετών και άνω παρατηρείται συσσώρευση ευαλωτότητας, καθώς οι ανάγκες φροντίδας στις γυναίκες παραμένουν υψηλές ανεξαρτήτως εισοδήματος, περιορίζοντας τον ρόλο του εισοδήματος ως προστατευτικού παράγοντα.

Γράφημα 6.5: Ποσοστό πληθυσμού ηλικίας 75 ετών και άνω με μέτριες ή σοβαρές δυσκολίες σε δραστηριότητες προσωπικής φροντίδας ή οικιακές δραστηριότητες, ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο και φύλο, 2019

Πηγή: Eurostat, European Health Interview Survey (EHIS), συγκεντρωτικά δεδομένα.

6.2 Ανισότητες στη χρήση υπηρεσιών μακροχρόνιας φροντίδας

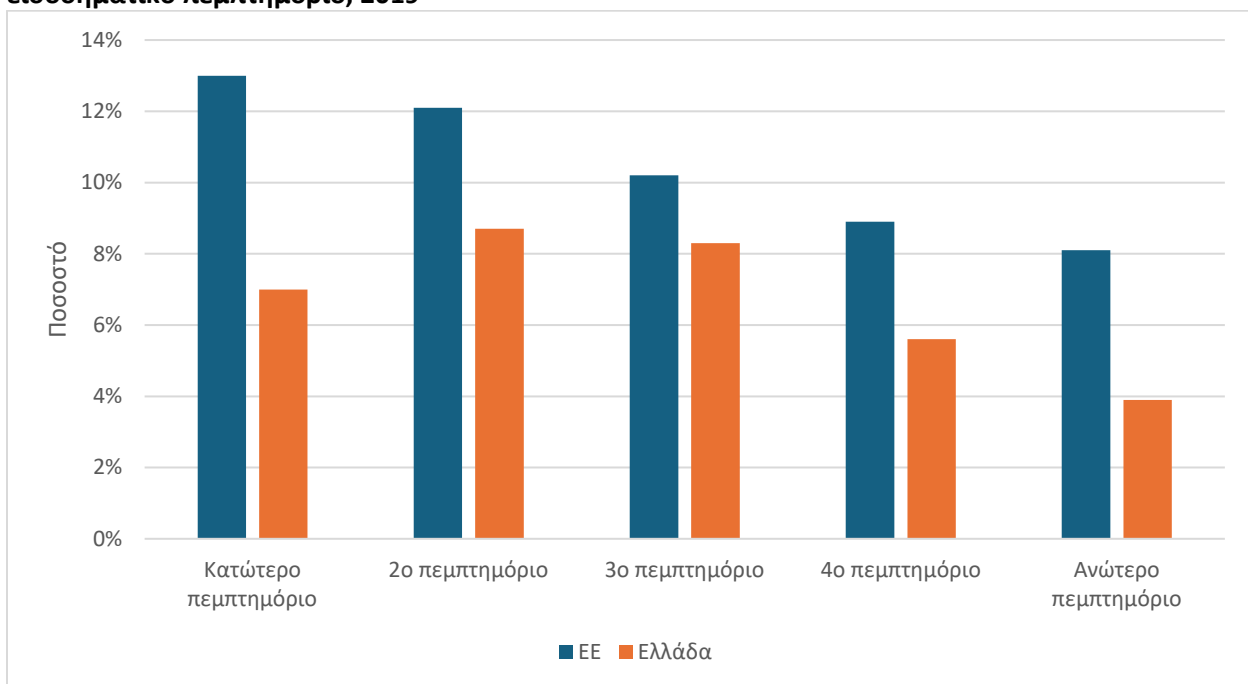
Πέραν των ανισοτήτων στις ανάγκες φροντίδας, ιδιαίτερη σημασία έχει η εξέταση των ανισοτήτων στη χρήση σε υπηρεσίες μακροχρόνιας φροντίδας. Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι οι βασικές έρευνες πληθυσμού όπως η Ευρωπαϊκή Έρευνα Υγείας (European Health Interview Survey-EHIS) ή η Έρευνα για την Υγεία, τη Γήρανση και τη Συνταξιοδότηση στην Ευρώπη (Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe - SHARE) καλύπτουν αποκλειστικά άτομα που διαμένουν σε ιδιωτικά νοικοκυριά, εξαιρώντας όσους διαμένουν σε ιδρυματικές δομές, γεγονός που συνιστά σημαντικό περιορισμό στο πλαίσιο της μακροχρόνιας φροντίδας.

Παρά τον περιορισμό αυτό, η χρήση υπηρεσιών κατ' οίκον φροντίδας παραμένει ιδιαίτερα ενδεικτικός δείκτης πρόσβασης, ιδίως υπό το πρίσμα της διαχρονικής μετατόπισης από την ιδρυματική φροντίδα προς την κατ' οίκον υποστήριξη που καταγράφεται σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες με περισσότερο ανεπτυγμένα συστήματα μακροχρόνιας φροντίδας συγκριτικά με την Ελλάδα. Συνολικά, η έμφαση στην κατ' οίκον φροντίδα συνδέεται άμεσα με το κυρίαρχο ευρωπαϊκό πλαίσιο πολιτικής για τη μακροχρόνια φροντίδα (αλλά και για την αναπηρία γενικότερα), το οποίο προτάσσει την παραμονή των ηλικιωμένων στο οικείο περιβάλλον τους (ageing in place) ως προτιμητέο και κοινωνικά επιθυμητό μοντέλο φροντίδας.

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα δεδομένα, η χρήση υπηρεσιών κατ' οίκον φροντίδας στην Ελλάδα παραμένει χαμηλότερη σε σύγκριση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα, το 2019 το 7,3% του πληθυσμού ηλικίας 65 ετών και άνω στην Ελλάδα δήλωσε χρήση υπηρεσιών κατ' οίκον φροντίδας, έναντι

10,5% στην ΕΕ (Γράφημα 6.6). Παράλληλα, ενώ σε ευρωπαϊκό επίπεδο παρατηρείται σαφής εισοδηματική διαβάθμιση στη χρήση των υπηρεσιών αυτών, με υψηλότερα ποσοστά στα χαμηλότερα εισοδηματικά πεμπτημόρια, στην Ελλάδα τα ποσοστά χρήσης παραμένουν σχετικά χαμηλά σε όλα τα εισοδηματικά επίπεδα, υποδηλώνοντας περιορισμένη πρόσβαση σε τυπικές υπηρεσίες κατ' οίκον φροντίδας σε όλο το εύρος της εισοδηματικής κατανομής. Η παρατηρούμενη φθίνουσα χρήση των υπηρεσιών αυτών καθώς αυξάνεται το εισόδημα αντανακλά τα προηγούμενα ευρήματα, σύμφωνα με τα οποία τα υψηλότερα εισοδηματικά στρώματα εμφανίζουν χαμηλότερες ανάγκες φροντίδας. Το συνολικά χαμηλό επίπεδο χρήσης υπηρεσιών κατ' οίκον φροντίδας στην Ελλάδα συνδέεται και με το χαμηλό επίπεδο δημόσιας χρηματοδότησης και παροχής αντίστοιχων υπηρεσιών, καθώς και με την αυξημένη εξάρτηση από άτυπες μορφές φροντίδας.

Γράφημα 6.6: Αυτοαναφερόμενη χρήση υπηρεσιών κατ' οίκον φροντίδας (% των ερωτηθέντων) ανα εισοδηματικό πεμπτημόριο, 2019

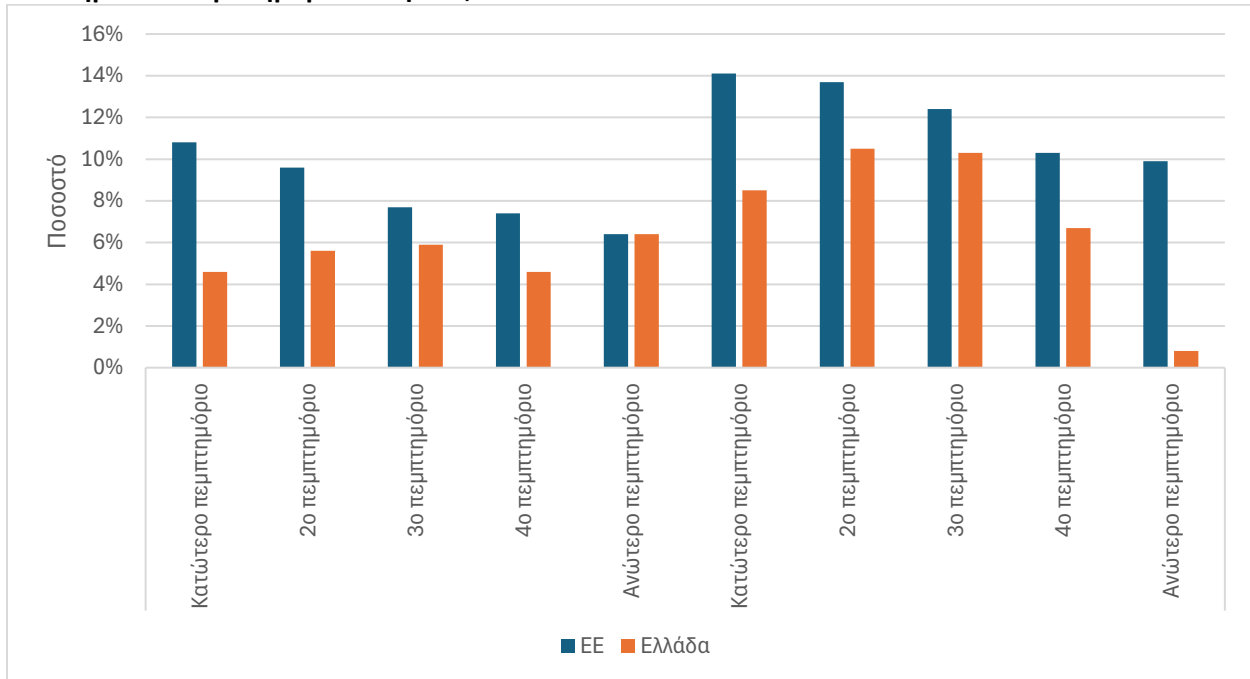

Πηγή: Eurostat, European Health Interview Survey (EHIS), συγκεντρωτικά δεδομένα.

Περαιτέρω διαφοροποιήσεις στη χρήση υπηρεσιών κατ' οίκον φροντίδας παρατηρούνται και ως προς το φύλο (Γράφημα 6.7). Σε γενικές γραμμές, οι γυναίκες ηλικίας 65 ετών και άνω δηλώνουν συχνότερα χρήση υπηρεσιών κατ' οίκον φροντίδας σε σύγκριση με τους άνδρες, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Όμως, στην Ελλάδα τα ποσοστά παραμένουν χαμηλά σε όλα τα εισοδηματικά πεμπτημόρια σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, με πιο περιορισμένη χρήση ακόμη και στα υψηλότερα εισοδηματικά επίπεδα, ιδίως μεταξύ των γυναικών. Τα ευρήματα αυτά αντανακλούν κυρίως δομικούς περιορισμούς στην προσφορά και τη θεσμική οργάνωση της μακροχρόνιας φροντίδας ή ακόμη

και κοινωνικές προτιμήσεις οι οποίες μετατοπίζουν το βάρος της φροντίδας προς άτυπες μορφές υποστήριξης.

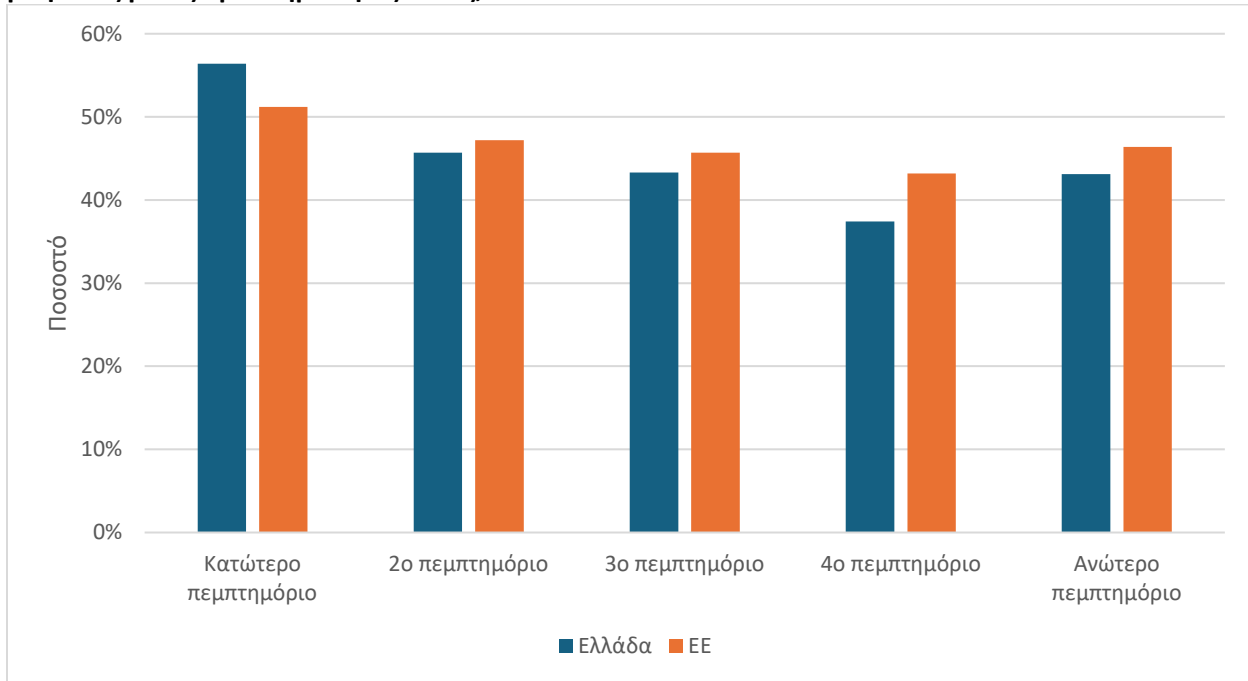
Γράφημα 6.7: Αυτοαναφερόμενη χρήση υπηρεσιών κατ' οίκον φροντίδας (% των ερωτηθέντων) ανα εισοδηματικό πεμπτημόριο και φύλο, 2019

Πηγή: Eurostat, European Health Interview Survey (EHIS), συγκεντρωτικά δεδομένα.

Τα στοιχεία για τις μη εξυπηρετούμενες ανάγκες φροντίδας ενισχύουν περαιτέρω την εικόνα των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων στη μακροχρόνια φροντίδα. Μεταξύ των ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω με σοβαρές λειτουργικές δυσκολίες, περίπου το 43% στην Ελλάδα δηλώνει έλλειψη βοήθειας, ποσοστό συγκρίσιμο με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Γράφημα 6.8). Ωστόσο, στην Ελλάδα παρατηρείται εντονότερη ανισότητα στις μη εξυπηρετούμενες ανάγκες φροντίδας, με το χαμηλότερο εισοδηματικό πεμπτημόριο να εμφανίζει σημαντικά υψηλότερα ποσοστά έλλειψης βοήθειας σε σύγκριση με τα ανώτερα πεμπτημόρια. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι οι ανισότητες στη μακροχρόνια φροντίδα στη χώρα δεν αφορούν μόνο τη χρήση υπηρεσιών, αλλά μεταφράζονται σε πραγματική αδυναμία κάλυψης βασικών αναγκών φροντίδας, ιδίως για τα οικονομικά πιο ευάλωτα άτομα. Η ανάλυση με βάση τον βαθμό αστικοποίησης δεν δείχνει σημαντικές διαφορές στα επίπεδα ανεκπλήρωτων αναγκών φροντίδας στην Ελλάδα. Όσον αφορά το φύλο, οι γυναίκες ηλικίας 65 ετών και άνω με σοβαρές λειτουργικές δυσκολίες εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά έλλειψης βοήθειας σε σχέση με τους άνδρες (47,7% έναντι 44,2%).

Γράφημα 6.8: Ποσοστό (% των ερωτηθέντων) ηλικίας 65 ετών και άνω με σοβαρές δυσκολίες σε δραστηριότητες προσωπικής φροντίδας ή οικιακές δραστηριότητες που αναφέρει την έλλειψη βοήθειας με τις δραστηριότητες αυτές, 2019

Πηγή: Eurostat, European Health Interview Survey (EHIS), συγκεντρωτικά δεδομένα. Σημείωση: Το ανώτερο εισοδηματικό πεμπτημόριο δεν περιλαμβάνεται στην ανάλυση λόγω χαμηλής αξιοπιστίας των διαθέσιμων στοιχείων.

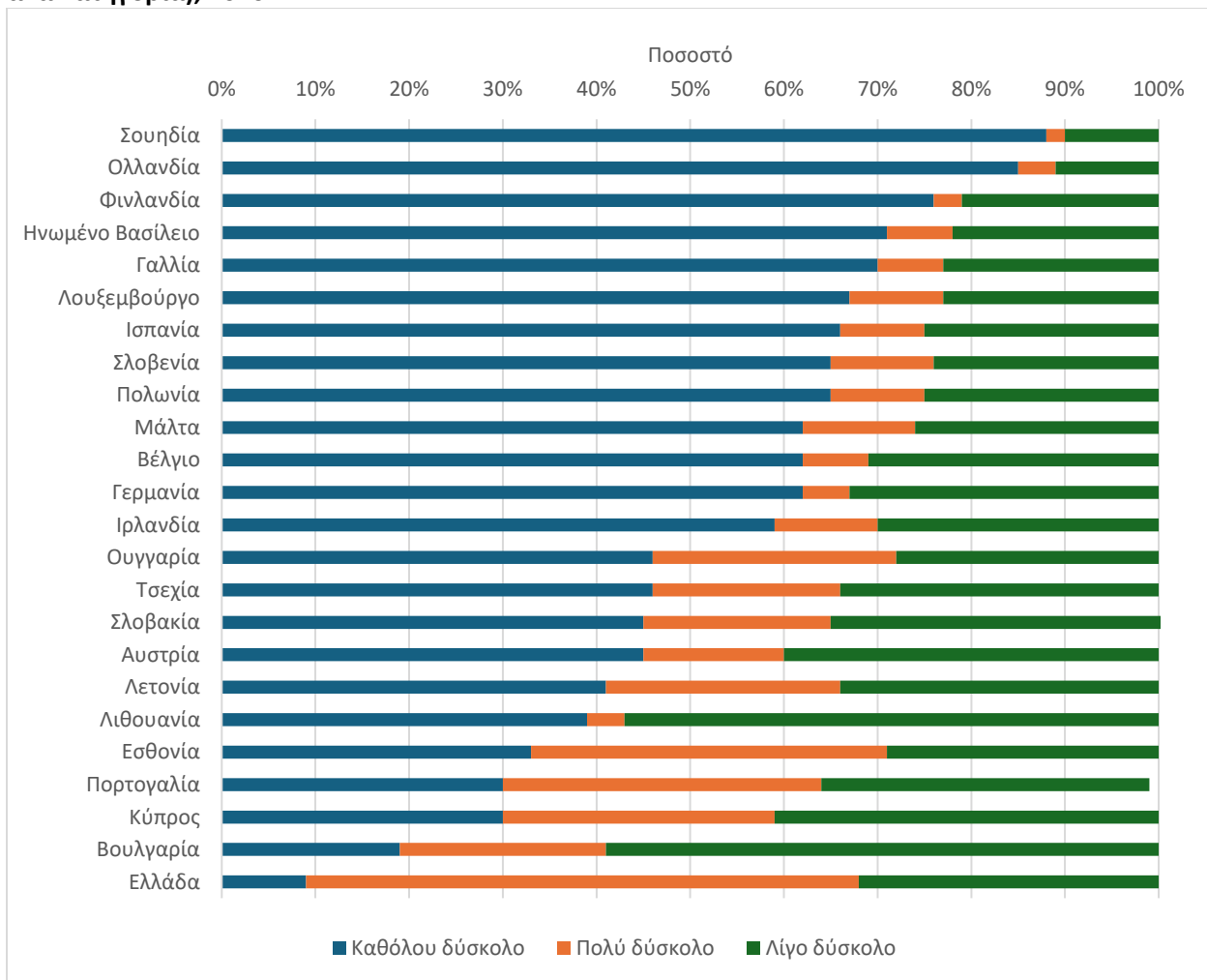
6.3 Ανισότητα στη χρηματοδότηση των υπηρεσιών μακροχρόνιας φροντίδας

Παράλληλα, υπάρχουν σημαντικοί περιορισμοί στα διαθέσιμα δεδομένα, ιδιαίτερα όσον αφορά τις άμεσες πληρωμές για υπηρεσίες μακροχρόνιας φροντίδας στην Ελλάδα. Οι κύριες πηγές μικροδεδομένων όπως η Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών δεν περιλαμβάνουν ειδικούς κωδικούς για τις δαπάνες μακροχρόνιας φροντίδας, γεγονός που δυσχεραίνει την απευθείας μέτρηση του χρηματοδοτικού βάρους που αντιμετωπίζουν τα νοικοκυριά. Ωστόσο, από διεθνείς εκθέσεις και συγκρίσεις είναι σαφές ότι η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από υψηλή συμμετοχή άμεσων πληρωμών στο σύνολο των ιδιωτικών δαπανών για φροντίδα και υγεία. Σε γενικότερο πλαίσιο, στις χώρες ΟΟΣΑ οι άμεσες πληρωμές για υπηρεσίες μακροχρόνιας φροντίδας μπορούν να υπερβαίνουν το 50 % του μέσου εισοδήματος για άτομα με σοβαρές ανάγκες φροντίδας όταν η δημόσια υποστήριξη είναι περιορισμένη (ΟΟΣΑ, 2024). Αυτή η υψηλή εξάρτηση από άμεσες πληρωμές συνδέεται στενά με το γεγονός ότι η δημόσια δαπάνη για μακροχρόνια φροντίδα στην Ελλάδα παραμένει σε χαμηλότατα επίπεδα, με αποτέλεσμα μεγάλο μέρος του κόστους να καλύπτεται άμεσα από τα ίδια τα νοικοκυριά.

Πράγματι, όσον αφορά την οικονομική προσβασιμότητα των υπηρεσιών μακροχρόνιας φροντίδας, η Ελλάδα καταγράφει ιδιαίτερα δυσμενή εικόνα σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία

της Ευρωπαϊκής Έρευνας για την Ποιότητα Ζωής (European Quality of Life Survey), ένα υψηλό ποσοστό των ερωτώμενων στην Ελλάδα δηλώνει ότι η κάλυψη του κόστους μακροχρόνιας φροντίδας είναι πολύ δύσκολη, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό όσων αναφέρουν ότι το κόστος δεν αποτελεί δυσκολία είναι το χαμηλότερο στην Ευρώπη (Γράφημα 6.9). Σε συνδυασμό με την χαμηλή δημόσια χρηματοδότηση, το εύρημα αυτό υποδηλώνει υψηλή εξάρτηση από άμεσες πληρωμές των νοικοκυριών. Η επικράτηση των άμεσων πληρωμών σε συστήματα υγείας ή φροντίδας συνδέονται παραδοσιακά με έντονες ανισότητες στην οικονομική προσβασιμότητα και χρηματοδότηση των υπηρεσιών αυτών.

Γράφημα 6.9: Δυσκολία κάλυψης του κόστους μακροχρόνιας φροντίδας: Πόσο δύσκολη είναι η οικονομική πρόσβαση σε υπηρεσίες μακροχρόνιας φροντίδας στη χώρα σας (% των ερωτώμενων ανά κατηγορία), 2016

Πηγή: European Quality of Life Survey (EQLS), 2016 (δεδομένα από το διαδραστικό εργαλείο EQLS). Σημείωση: Μη διαθέσιμα στοιχεία για τη Δανία, την Κροατία, την Ιταλία και τη Ρουμανία.

6.4 Έμφυλες και κοινωνικοοικονομικές ανισότητες στην άτυπη φροντίδα

Πέραν των ανισοτήτων που αφορούν τα άτομα που λαμβάνουν μακροχρόνια φροντίδα, μια επιπλέον, και συχνά λιγότερο ορατή, διάσταση ανισότητας αφορά τα άτομα που παρέχουν άτυπη φροντίδα. Ως

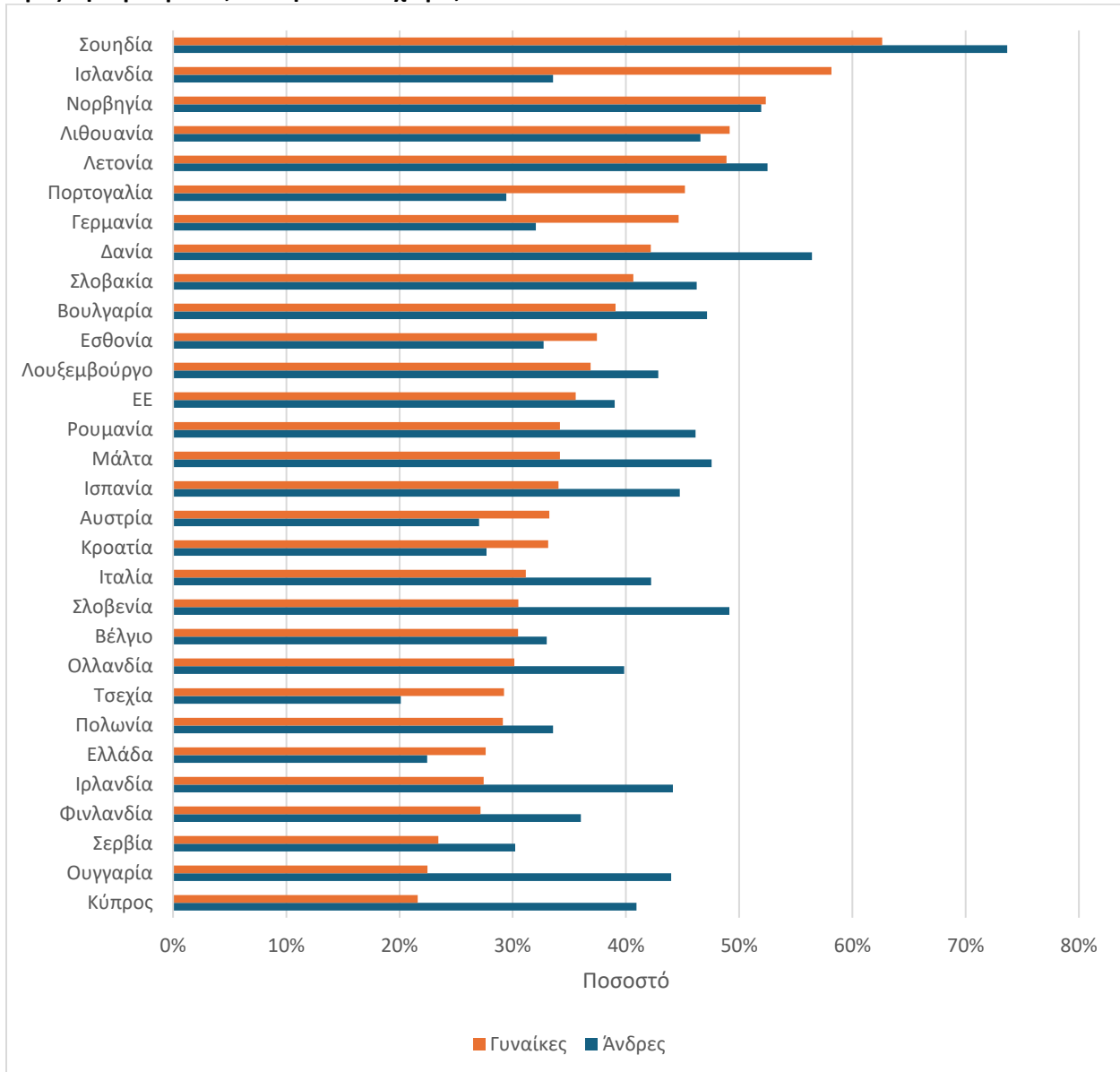
άτυποι φροντιστές νοούνται κυρίως μέλη της οικογένειας ή φίλοι που προσφέρουν μη αμειβόμενη φροντίδα σε άτομα με αντίστοιχες ανάγκες. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, τα συστήματα μακροχρόνιας φροντίδας βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στη συμβολή τους, καθώς εκτιμάται ότι περίπου το 80% της συνολικής μακροχρόνιας φροντίδας παρέχεται άτυπα (Hoffmann & Rodrigues, 2010).

Οι άτυποι φροντιστές αποτελούν μια ετερογενή ομάδα, που περιλαμβάνει άτομα διαφορετικών ηλικιών και κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών· ωστόσο, η παροχή άτυπης φροντίδας βαρύνει δυσανάλογα τις γυναίκες, καθώς και άτομα με χαμηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης και εισοδήματος (Brandt et al., 2023). Παρότι η φροντίδα μπορεί να έχει θετικές πτυχές, ιδίως σε συναισθηματικό επίπεδο, συχνά συνεπάγεται σημαντική επιβάρυνση, ιδιαίτερα όταν οι ανάγκες φροντίδας είναι αυξημένες ή διαρκούν για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Η επιβάρυνση αυτή μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες στην σωματική και ψυχική υγεία, στη συμμετοχή στην αγορά εργασίας και στη μακροπρόθεσμη οικονομική ασφάλεια των φροντιστών, εντείνοντας έτσι τις κοινωνικές και έμφυλες ανισότητες (Bauer & Sousa-Poza, 2015; Brandt et al., 2023).

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, περίπου το 60% της άτυπης φροντίδας παρέχεται από γυναίκες, έναντι 40% από άνδρες, με αντίστοιχα ποσοστά να καταγράφονται και στην Ελλάδα (Kalavrezou et al., 2025a). Η έμφυλη ανισότητα καθίσταται ακόμη πιο έντονη όταν εξετάζεται η ένταση της παρεχόμενης φροντίδας: σε ευρωπαϊκό επίπεδο, περισσότερα από τα δύο τρίτα (άνω του 66%) των ατόμων που παρέχουν τουλάχιστον 20 ώρες φροντίδας την εβδομάδα είναι γυναίκες. Συνεπώς, πέραν της συχνότερης συμμετοχής τους στην άτυπη φροντίδα, οι γυναίκες επωμίζονται και βαρύτερο φορτίο φροντίδας, γεγονός που εντείνει τις έμφυλες ανισότητες στον χρόνο, στην υγεία και στη συμμετοχή στην αγορά εργασίας.

Στην Ελλάδα, τα ποσοστά απασχόλησης των γυναικών που παρέχουν τουλάχιστον 20 ώρες άτυπης φροντίδας την εβδομάδα είναι σημαντικά χαμηλότερα σε σύγκριση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (27,6% έναντι 35,6%). Ακόμη μεγαλύτερη είναι η απόκλιση για τους άνδρες φροντιστές, με το αντίστοιχο ποσοστό απασχόλησης στην Ελλάδα να διαμορφώνεται στο 22,4%, έναντι 39,0% στην ΕΕ (Kalavrezou et al., 2025a). Τα ευρήματα αυτά υποδηλώνουν ότι η παροχή άτυπης φροντίδας υψηλής έντασης συνδέεται στην Ελλάδα με ιδιαίτερα περιορισμένη συμμετοχή στην αγορά εργασίας, τόσο για τις γυναίκες όσο και για τους άνδρες. Σύμφωνα με την ίδια μελέτη, οι γυναίκες που παρέχουν άτυπη φροντίδα είναι επίσης πιο πιθανό να εργάζονται με καθεστώς μερικής απασχόλησης, ενώ καταγράφεται αρνητική συσχέτιση μεταξύ των ποσοστών απασχόλησης των γυναικών φροντιστριών και του Δείκτη Ισότητας των Φύλων στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ένα ακόμη ενδιαφέρον εύρημα της μελέτης είναι ότι, ενώ η χαμηλής έντασης άτυπη φροντίδα μπορεί να συνδέεται με καλύτερη φυσική και ψυχική κατάσταση των φροντιστών, σε περιπτώσεις υψηλής έντασης φροντίδας παρατηρείται σημαντική επιδείνωση των δεικτών υγείας.

Γράφημα 6.10: Ποσοστά απασχόλησης ατόμων που παρέχουν άτυπη φροντίδα για τουλάχιστον 20 ώρες την εβδομάδα, ανά φύλο και χώρα, 2019

Πηγή: Kalavrezou et al, 2025a. Υπολογισμοί των συγγραφέων βάσει μικροδεδομένων της Έρευνας Υγείας με Συνεντεύξεις σε Ευρωπαϊκό Επίπεδο (EHIS), κύμα 3 (2019), σταθμισμένη ανάλυση.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί η έντονη κοινωνική προσδοκία για ενίσχυση της μακροχρόνιας φροντίδας στην Ελλάδα. Σύμφωνα με στοιχεία του Ειδικού Ευρωβαρόμετρου, η Ελλάδα συγκαταλέγεται μεταξύ των χωρών με το υψηλότερο ποσοστό πολιτών που θεωρούν ότι οι δημόσιες παροχές μακροχρόνιας φροντίδας θα πρέπει να αυξηθούν (Special Eurobarometer 529). Τα καταγεγραμμένα χάσματα στη μακροχρόνια φροντίδα (στις ανάγκες, στην πρόσβαση, στην οικονομική επιβάρυνση και στο βάρος της άτυπης φροντίδας) δεν αποτελούν μόνο αναλυτικό συμπέρασμα, αλλά και ευρέως αναγνωρισμένο

κοινωνικό αίτημα, ενισχύοντας την ανάγκη για μια πιο συνεκτική και επαρκώς χρηματοδοτούμενη πολιτική μακροχρόνιας φροντίδας στη χώρα.

6.5 Συμπεράσματα

Η μακροχρόνια φροντίδα δεν αποτελεί πλέον ένα περιφερειακό ζήτημα κοινωνικής πολιτικής, αλλά έναν από τους κεντρικούς άξονες προσαρμογής των ευρωπαϊκών κοινωνικών κρατών στη δημογραφική γήρανση. Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, η συζήτηση έχει ήδη μετατοπιστεί από το ερώτημα της βασικής κάλυψης αναγκών προς πιο σύνθετες παρεμβάσεις που αφορούν την αποϊδρυματοποίηση από κλειστές δομές φροντίδας, την ανάπτυξη κοινοτικών υπηρεσιών φροντίδας, την αναγνώριση και ουσιαστική υποστήριξη των άτυπων φροντιστών και τη δημιουργία συνθηκών που επιτρέπουν στους ανθρώπους να παραμένουν όσο το δυνατόν περισσότερο στο οικείο περιβάλλον τους (Kalavrezou, 2025b). Αντίθετα, η Ελλάδα εξακολουθεί να αντιμετωπίζει βασικά και σημαντικά κενά τόσο ως προς τη χρηματοδότηση όσο και ως προς τη θεσμική οργάνωση του συστήματος μακροχρόνιας φροντίδας.

Η ανάγκη αυτή καθίσταται ακόμη πιο επιτακτική υπό το πρίσμα των δημογραφικών και κοινωνικών μεταβολών των επόμενων δεκαετιών. Η αύξηση του αριθμού των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας, η άνοδος των μονοπρόσωπων νοικοκυριών, η μείωση του αριθμού των παιδιών ανά οικογένεια και η μεγαλύτερη γεωγραφική κινητικότητα των νεότερων γενεών αναμένεται να περιορίσουν τη διαθεσιμότητα της άτυπης οικογενειακής φροντίδας, στην οποία στηρίζεται μέχρι σήμερα το ελληνικό μοντέλο. Παράλληλα, η αποτελεσματική υποστήριξη της γήρανσης στον τόπο κατοικίας προϋποθέτει επενδύσεις όχι μόνο σε υπηρεσίες φροντίδας αλλά και σε ευρύτερες δημόσιες υποδομές, όπως προσβάσιμη κατοικία, τοπικές υπηρεσίες υγείας, μεταφορές και υποστηρικτικές υπηρεσίες στην κοινότητα. Υπό αυτή την έννοια, η μακροχρόνια φροντίδα συνδέεται άμεσα με ευρύτερες πολιτικές για την υγεία, τη στέγαση, την κοινωνική προστασία και την τοπική ανάπτυξη.

Τέλος, η ανάλυση αναδεικνύει σημαντικά κενά στα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία. Ιδιαίτερα περιορισμένη παραμένει η δυνατότητα αποτίμησης των ιδιωτικών πληρωμών των νοικοκυριών για υπηρεσίες μακροχρόνιας φροντίδας, καθώς και του πραγματικού οικονομικού, χρονικού και ψυχοκοινωνικού κόστους που επωμίζονται οι άτυποι φροντιστές. Η ενίσχυση της συλλογής και διασύνδεσης δεδομένων για τη μακροχρόνια φροντίδα αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση τόσο για την ακριβέστερη αποτύπωση των ανισοτήτων όσο και για τον σχεδιασμό αποτελεσματικών δημόσιων πολιτικών που θα τις αμβλύνουν.

7 Στεγαστική ανισότητα

Η στέγαση δεν αποτελεί απλώς μια βασική καταναλωτική ανάγκη, αλλά έναν θεμελιώδη κοινωνικοοικονομικό θεσμό με άμεσες επιπτώσεις στη διάρθρωση των ευκαιριών ζωής και στην αναπαραγωγή των ανισοτήτων, καθώς η ποιότητα, η τοποθεσία και η οικονομική προσιτότητά της καθορίζουν την πρόσβαση σε υποδομές, αγορές εργασίας, δημόσιες υπηρεσίες και κοινωνικά δίκτυα. Στη διεθνή βιβλιογραφία (Arundel, 2017; Bentley et al., 2025; Ioannides & Ngai, 2025), η στέγαση κατατάσσεται μαζί με την οικονομική σταθερότητα, την εκπαίδευση και την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας στους κρίσιμους κοινωνικούς προσδιοριστές της υγείας, με αποτέλεσμα τα νοικοκυριά με υψηλότερους πόρους να επιλέγουν κατοικία σε περιοχές με καλύτερες υποδομές και ευκαιρίες, ενώ εκείνα με χαμηλότερο εισόδημα να παραμένουν συχνά εγκλωβισμένα σε υποβαθμισμένες γειτονιές, αναπαράγοντας υπάρχουσες ανισότητες και μορφές κοινωνικού αποκλεισμού. Πέραν αυτού, η στέγαση αποτελεί το κυριότερο μέσο συσσώρευσης και μεταβίβασης πλούτου για τα περισσότερα νοικοκυριά, με αποτέλεσμα η άνιση πρόσβαση στην ιδιοκατοίκηση και η άνιση κατανομή του στεγαστικού πλούτου να διαμορφώνουν μακροχρόνιες αποκλίσεις στο επίπεδο ευημερίας και κοινωνικής κινητικότητας που δεν εξαντλούνται σε βραχυχρόνιες διαφορές στις συνθήκες διαβίωσης.

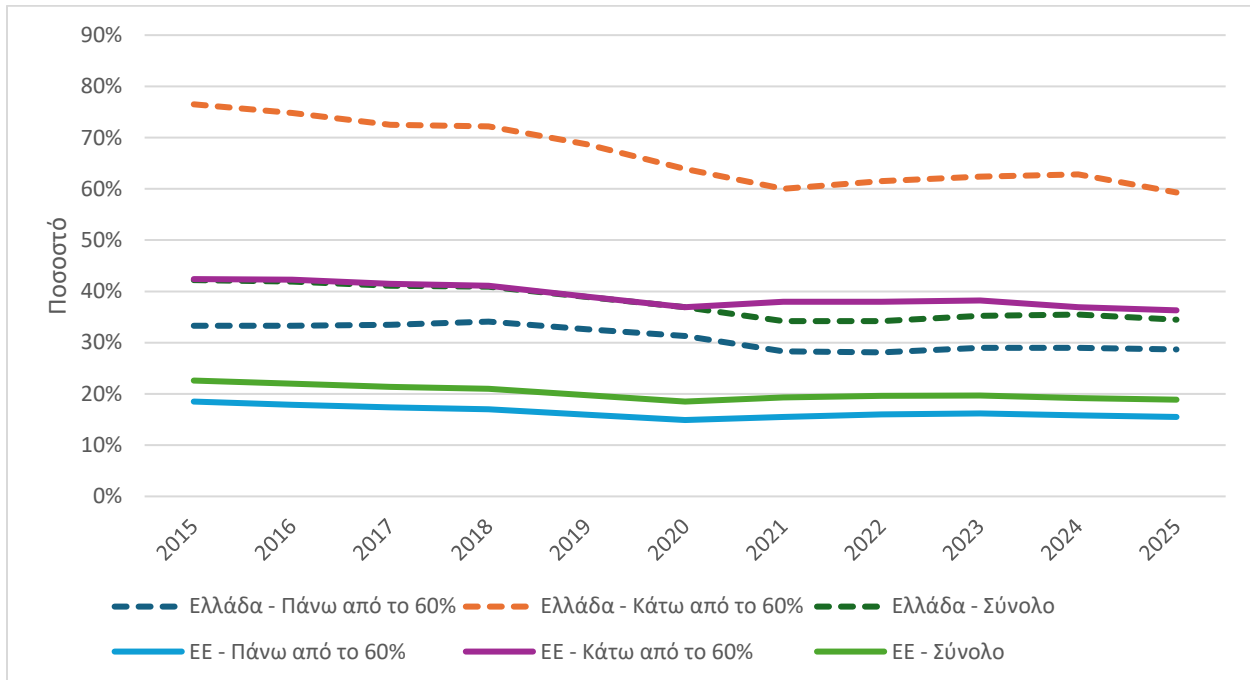
7.1 Στεγαστική προσιτότητα

Η οικονομική προσιτότητα της στέγασης αποτελεί τον πιο άμεσο μηχανισμό μέσω του οποίου η στέγαση επηρεάζει την εισοδηματική ανισότητα, καθώς το στεγαστικό κόστος περιορίζει άμεσα το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών και τη δυνατότητα αποταμίευσης, ενώ έμμεσα διαμορφώνει επιλογές κατανάλωσης, υγείας, εκπαίδευσης και επενδύσεων σε ανθρώπινο κεφάλαιο. Η επιβάρυνση αυτή έχει έντονα άνισο χαρακτήρα, δεδομένου ότι τα νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος δαπανούν αναλογικά μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους για στέγαση, με αποτέλεσμα ακόμη και μικρές αυξήσεις στο κόστος να έχουν δυσανάλογες επιπτώσεις στην οικονομική τους ευημερία, περιορίζοντας τη δυνατότητα κάλυψης βασικών αναγκών όπως τρόφιμα, ενέργεια, υγειονομική περίθαλψη και εκπαίδευση. Παράλληλα, η ανελαστική φύση της ζήτησης κατοικίας επιτείνει περαιτέρω τη στεγαστική επιβάρυνση, σε αντίθεση με άλλες καταναλωτικές δαπάνες, τα νοικοκυριά αναγκάζονται να περιορίσουν άλλες βασικές δαπάνες ή να αυξήσουν τον δανεισμό τους όταν το κόστος στέγασης αυξάνεται, οδηγώντας σε σωρευτική οικονομική πίεση.

Στις συγκρίσεις μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ, η στεγαστική επιβάρυνση εμφανίζεται συστηματικά εντονότερη στην Ελλάδα, γεγονός συμβατό τόσο με τη χαμηλότερη εισοδηματική βάση των νοικοκυριών όσο και με τις ιδιαίτερες διακυμάνσεις κατά τη διάρκεια της κρίσης χρέους. Ο δείκτης στεγαστικού κόστους ως ποσοστό του εισοδήματος αποκαλύπτει μια έντονη και διαρκή ανισότητα μεταξύ εισοδηματικών ομάδων, όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα 7.1, τα νοικοκυριά κάτω από το 60% του διάμεσου εισοδήματος αφιέρωναν διαχρονικά δυσανάλογα μεγάλο μέρος του εισοδήματός τους στη στέγαση, φτάνοντας σε κορύφωση περίπου στο 77% γύρω στα 2014-2015, στο απόγειο της οικονομικής κρίσης, για να μειωθεί σταδιακά στο περίπου 60% έως το 2025, ποσοστό που παραμένει εξαιρετικά υψηλό. Αντίθετα, τα νοικοκυριά άνω του 60% του διάμεσου εισοδήματος δαπανούσαν μεταξύ 19% και 34% του

εισοδήματός τους για στέγαση την ίδια περίοδο, με αποτέλεσμα το χάσμα να κορυφώνεται στις περίπου 42 ποσοστιαίες μονάδες κατά τα χρόνια της κρίσης, αναδεικνύοντας πως τα χαμηλότερα εισοδήματα συρρικνώθηκαν απότομα κατά την κρίση, εκτινάσσοντας τον λόγο κόστους προς εισόδημα για τα φτωχότερα νοικοκυριά. Ακόμη και καθώς οι οικονομικές συνθήκες βελτιώθηκαν μετά το 2020, το χάσμα έχει μειωθεί μόνο οριακά, υποδηλώνοντας ότι το μειονέκτημα που αντιμετωπίζουν τα νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα έχει δομική φύση.

Γράφημα 7.1: Ποσοστό επιβάρυνσης του στεγαστικού κόστους στο διαθέσιμο εισόδημα σε Ελλάδα και ΕΕ

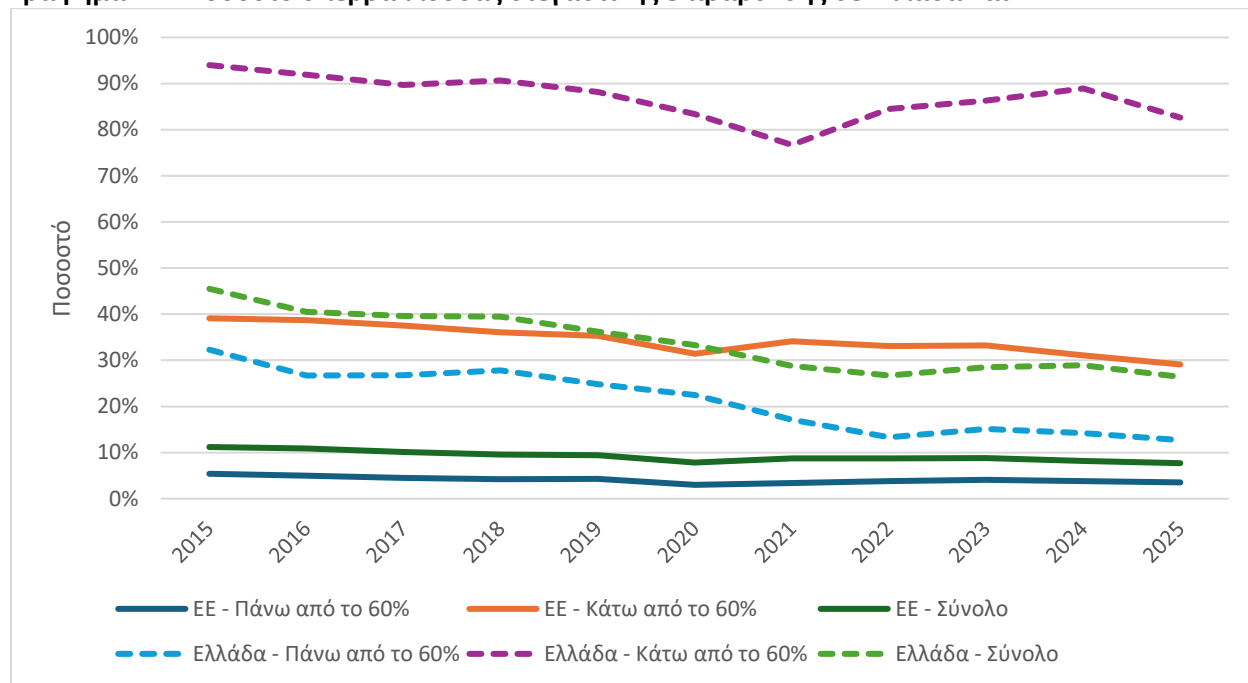

Πηγή: EU - SILC, Eurostat. Σημείωση: Το στεγαστικό κόστος ορίζεται ως το σύνολο των τρεχουσών δαπανών για στέγαση όπως πληρωμές ενοικίου, στεγαστικού δανείου, λογαριασμοί κοινωνικής ωφέλειας, δαπάνες για συντήρηση, και φόρους.

Συμπληρωματικός δείκτης στεγαστικής επιβάρυνσης είναι το ποσοστό υπερβάλλουσας στεγαστικής επιβάρυνσης, το οποίο ορίζεται ως ο αριθμός των ατόμων σε νοικοκυριά που δαπανούν πάνω από το 40% του εισοδήματός τους για στέγαση και αποτυπώνεται στο Γράφημα 7.2. Τα άτομα σε νοικοκυριά κάτω από το 60% του διάμεσου εισοδήματος εμφανίζουν ποσοστά υπερβολικής επιβάρυνσης που κυμαίνονται μεταξύ 68% και 93%, με κορύφωση γύρω στα 2013-2016, υποδηλώνοντας ότι σχεδόν 9 στα 10 φτωχά νοικοκυριά είχαν σημαντικές δυσκολίες στο ανταποκριθούν στο στεγαστικό τους κόστος εκείνη την περίοδο, ενώ αντίθετα τα νοικοκυριά άνω του 60% του διάμεσου εισοδήματος παρουσιάζουν ποσοστά της τάξης του 10-32%, κινούμενα σε πολύ χαμηλότερα επίπεδα. Σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ, τα χαμηλού εισοδήματος νοικοκυριά της ΕΕ εμφανίζουν ποσοστά υπερβολικής επιβάρυνσης γύρω στο 35-40%, περίπου στο μισό των αντίστοιχων ελληνικών ποσοστών, ενώ τα υψηλότερου εισοδήματος

νοικοκυριά της ΕΕ κυμαίνονται σταθερά κάτω από το 10%, θέτοντας την Ελλάδα μεταξύ των χωρών με τη δυσμενέστερη στεγαστική επιβάρυνση εντός της ΕΕ.

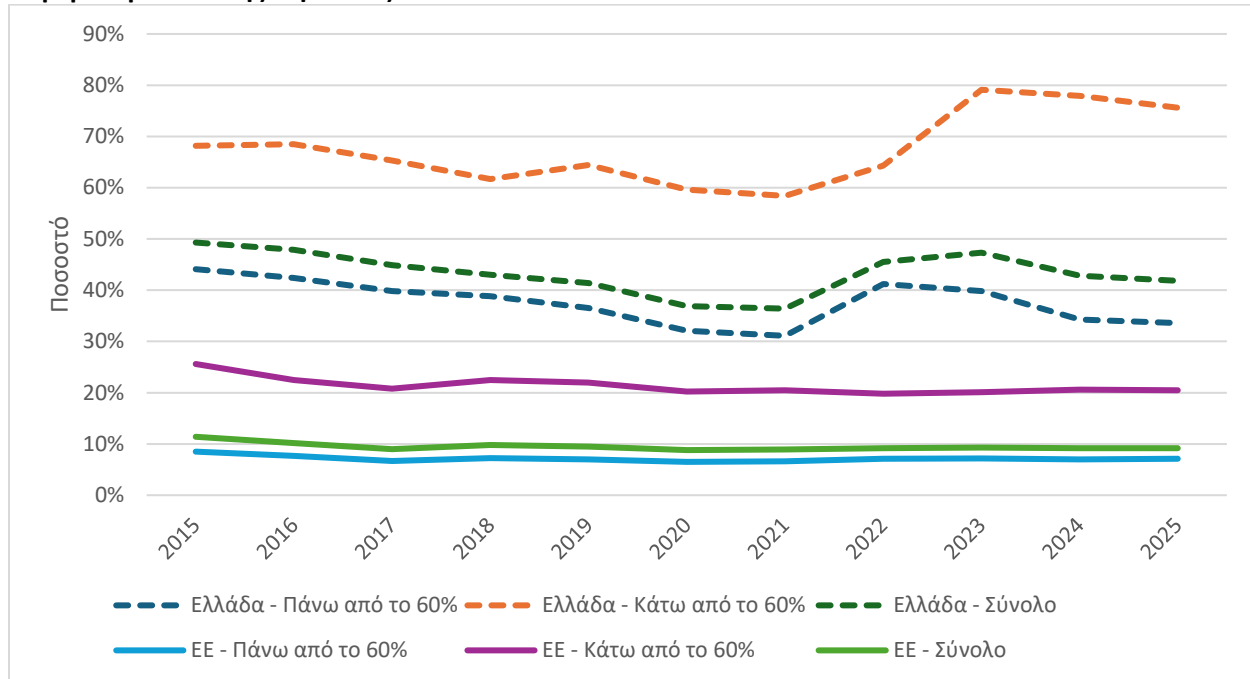
Γράφημα 7.2: Ποσοστό υπερβάλλουσας στεγαστικής επιβάρυνσης σε Ελλάδα και ΕΕ

Πηγή: EU - SILC, Eurostat. Σημείωση: Ο δείκτης υπερβάλλουσας στεγαστικής επιβάρυνσης (housing cost overburden rate) ορίζεται από τη Eurostat ως το ποσοστό του πληθυσμού που ζει σε νοικοκυριά όπου το συνολικό κόστος στέγασης, συμπεριλαμβανομένων των πληρωμών ενοικίου ή στεγαστικού δανείου, των λογαριασμών κοινής ωφέλειας και των δαπανών συντήρησης υπερβαίνει το 40% του συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος του νοικοκυριού.

Τα υψηλά ποσοστά επιβάρυνσης του κόστους στέγασης έχουν επιδράσεις και στις καθυστερήσεις πληρωμών ενυπόθηκων δανείων, ενοικίων και λογαριασμών κοινής ωφέλειας, όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα 7.3. Στην Ελλάδα, τα νοικοκυριά κάτω από το 60% του διάμεσου εισοδήματος εμφανίζουν ποσοστά καθυστερήσεων που κυμαίνονται μεταξύ 50% και 80% καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου, με έντονη ανοδική τάση από το 2020 και έπειτα, φτάνοντας περίπου στο 77-80% το 2024-2025. Η εξέλιξη αυτή συνδέεται άμεσα με την ενεργειακή κρίση και την αύξηση του κόστους διαβίωσης μετά το 2021, υποδηλώνοντας ότι σχεδόν 4 στα 5 νοικοκυριά κάτω από το όριο της φτώχειας αδυνατούν πλέον να ανταποκριθούν έγκαιρα στις στεγαστικές ή ενεργειακές τους υποχρεώσεις. Τα νοικοκυριά άνω του 60% του διάμεσου εισοδήματος βρίσκονται σε σαφώς χαμηλότερα επίπεδα, γύρω στο 30-45%, αν και με ανοδική τάση τα τελευταία χρόνια, υποδηλώνοντας ότι οι πιέσεις στεγαστικής αφερεγγυότητας έχουν πλέον διευρυνθεί πέρα από τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα. Σε σύγκριση με την ΕΕ, τα φτωχά νοικοκυριά της ΕΕ εμφανίζουν ποσοστά καθυστερήσεων γύρω στο 20-28%, ενώ τα υψηλότερου εισοδήματος νοικοκυριά παραμένουν σταθερά κάτω από το 10%, επίπεδα που απέχουν σημαντικά από την ελληνική πραγματικότητα.

Γράφημα 7.3: Ποσοστό νοικοκυριών με καθυστερήσεις στην πληρωμή υποθηκών, ενοικίων ή λογαριασμών κοινής ωφέλειας σε Ελλάδα και ΕΕ

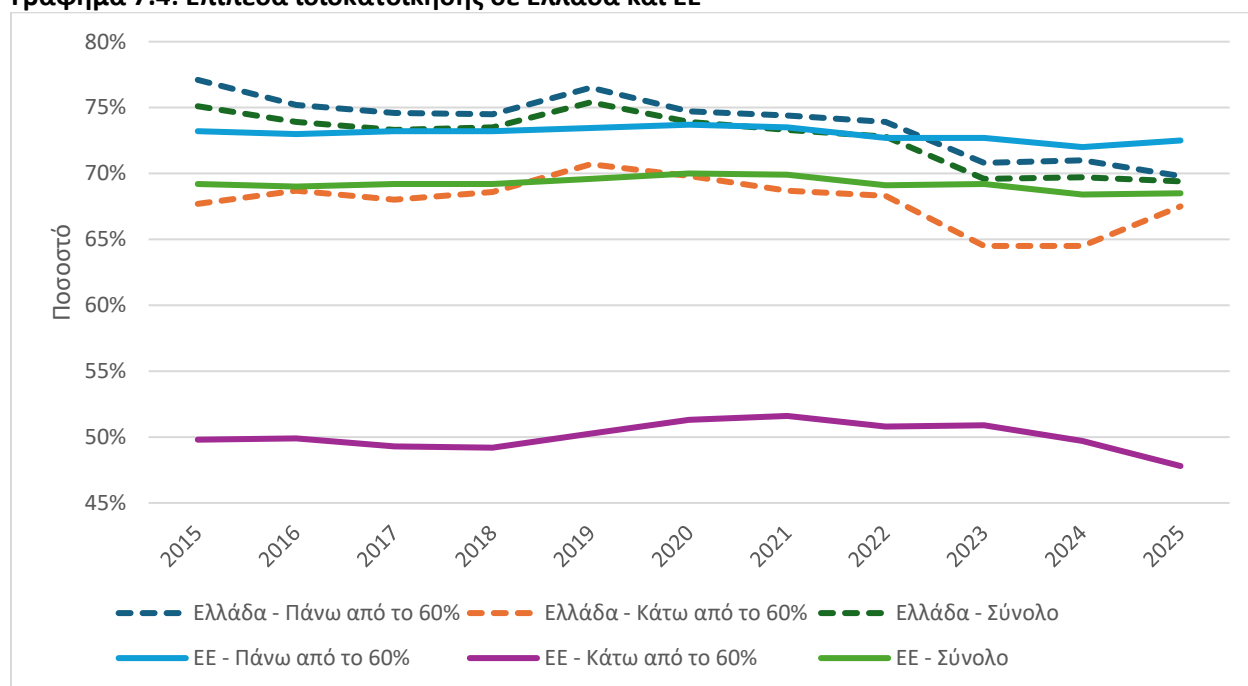
Πηγή: EU - SILC, Eurostat.

Το καθεστώς στέγασης αποτελεί κεντρικό παράγοντα διαμόρφωσης των ανισοτήτων πλούτου, καθώς η ιδιοκατοίκηση λειτουργεί ως βασικός μηχανισμός συσσώρευσης πλούτου, ενώ η ενοικίαση, ιδίως σε συνθήκες υψηλού κόστους και ανεπαρκούς θεσμικής προστασίας, περιορίζει τη δυνατότητα αποταμίευσης και μακροχρόνιας οικονομικής ασφάλειας. Τα νοικοκυριά με υψηλότερο εισόδημα έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα απόκτησης κατοικίας και επωφελούνται δυσανάλογα από την αύξηση των τιμών των ακινήτων, ενώ τα χαμηλότερου εισοδήματος νοικοκυριά αντιμετωπίζουν σημαντικά εμπόδια εισόδου στην αγορά κατοικίας, με αποτέλεσμα η άνοδος των τιμών των ακινήτων να ενισχύει τον πλούτο των ήδη ιδιοκτητών, διευρύνοντας τη διαγενεακή και κοινωνική ανισότητα πλούτου. Η διαγενεακή διάσταση είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς η γονεϊκή ιδιοκατοίκηση, οι μεταβιβάσεις πλούτου και οι κληρονομίες διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη δυνατότητα των νεότερων νοικοκυριών να αποκτήσουν κατοικία, ενώ η ενοικίαση σε ανεπαρκώς ρυθμιζόμενες αγορές συνδέεται συχνά με μεγαλύτερη οικονομική επιβάρυνση, στεγαστική επισφάλεια και μακροχρόνια ευαλωτότητα που εδραιώνει τη μειονεκτική θέση των ενοικιαστών.

Τα ποσοστά ιδιοκατοίκησης στην Ελλάδα παρουσιάζουν μια ενδιαφέρουσα εικόνα σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα 7.4. Τα νοικοκυριά άνω του 60% του διάμεσου εισοδήματος εμφανίζουν ποσοστά ιδιοκατοίκησης μεταξύ 74% και 79% καθ' όλη την περίοδο 2010-2025, με ήπια καθοδική τάση τα τελευταία χρόνια, ενώ και τα νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα διατηρούν σχετικά υψηλά ποσοστά ιδιοκατοίκησης, γύρω στο 67-71%, αν και με εμφανή και επιταχυνόμενη πτωτική

τάση από το 2022 και έπειτα, φτάνοντας περίπου στο 67% το 2025. Η τάση αυτή είναι ανησυχητική, καθώς υποδηλώνει ότι ένα αυξανόμενο μερίδιο νοικοκυριών με χαμηλό εισόδημα μετακινείται προς την ενοικίαση, ακριβώς η κατηγορία νοικοκυριών που αντιμετωπίζει τις μεγαλύτερες δυσκολίες προσιτότητας και εκτίθεται σε μεγαλύτερη αβεβαιότητα, καθώς οι μισθώσεις προσαρμόζονται ταχύτερα στις συνθήκες της αγοράς. Σε σύγκριση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, ενώ τα νοικοκυριά με υψηλότερο εισόδημα εμφανίζουν παρόμοια ποσοστά με την Ελλάδα, τα νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα στον ευρωπαϊκό μέσο όρο κυμαίνονται μόλις στο 50-53%, περίπου 17-20 ποσοστιαίες μονάδες κάτω από τα αντίστοιχα ελληνικά, υποδηλώνοντας ότι η Ελλάδα διατηρεί ένα σχετικά ευρύ απόθεμα ιδιόκτητης κατοικίας ακόμη και στα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα, κληροδότημα κατά πάσα πιθανότητα παλαιότερων γενεών που αποκτήθηκε σε περιόδους μεγαλύτερης οικονομικής ευμάρειας. Εάν η πτωτική τάση στα ποσοστά ιδιοκατοίκησης συνεχιστεί με τον ίδιο ρυθμό, το εν λόγω απόθεμα προστασίας ενδέχεται να διαβρωθεί σταδιακά, εκθέτοντας ολοένα και περισσότερα ευάλωτα νοικοκυριά στις αβεβαιότητες της αγοράς ενοικίασης.

Γράφημα 7.4: Επίπεδα ιδιοκατοίκησης σε Ελλάδα και ΕΕ

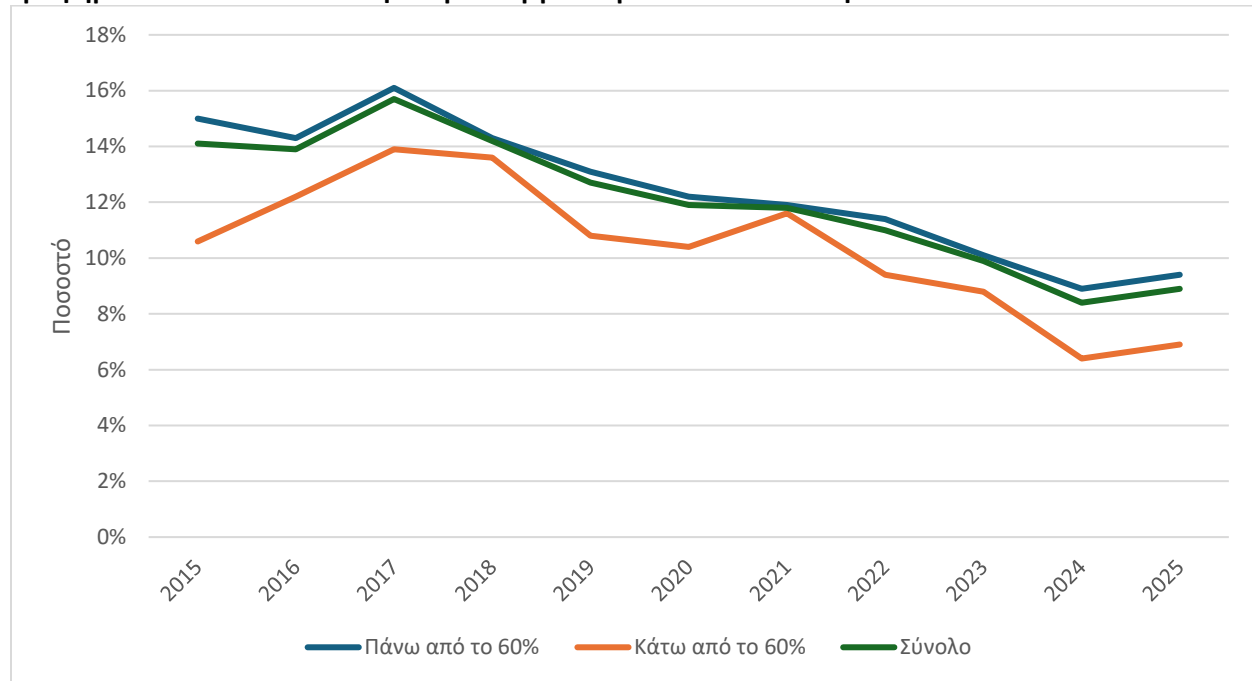

Πηγή: EU - SILC, Eurostat.

Στην συνέχεια, το Γράφημα 7.5 αποτυπώνει το ποσοστό των ιδιοκτητών με ενεργό στεγαστικό δάνειο, το οποίο στην Ελλάδα παρουσιάζει σταθερή και έντονη πτωτική τάση καθ' όλη την περίοδο 2010-2025 και για τις δύο εισοδηματικές ομάδες, καθώς τα νοικοκυριά άνω του 60% του διάμεσου εισοδήματος ξεκινούν από περίπου 19% το 2010 και καταλήγουν γύρω στο 9% το 2025, ενώ τα νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα κινούνται σε χαμηλότερα επίπεδα καθ' όλη την περίοδο, από περίπου 10% στο 7%, με αισθητά μεγαλύτερη διακύμανση. Η διαχρονική αυτή πτώση αντανακλά πιθανώς τον συνδυασμό της εξόφλησης παλαιότερων δανείων, της δυσκολίας πρόσβασης σε νέα χρηματοδότηση λόγω αυστηρότερων τραπεζικών κριτηρίων και της γενικότερης αποθάρρυνσης των νοικοκυριών από την ανάληψη

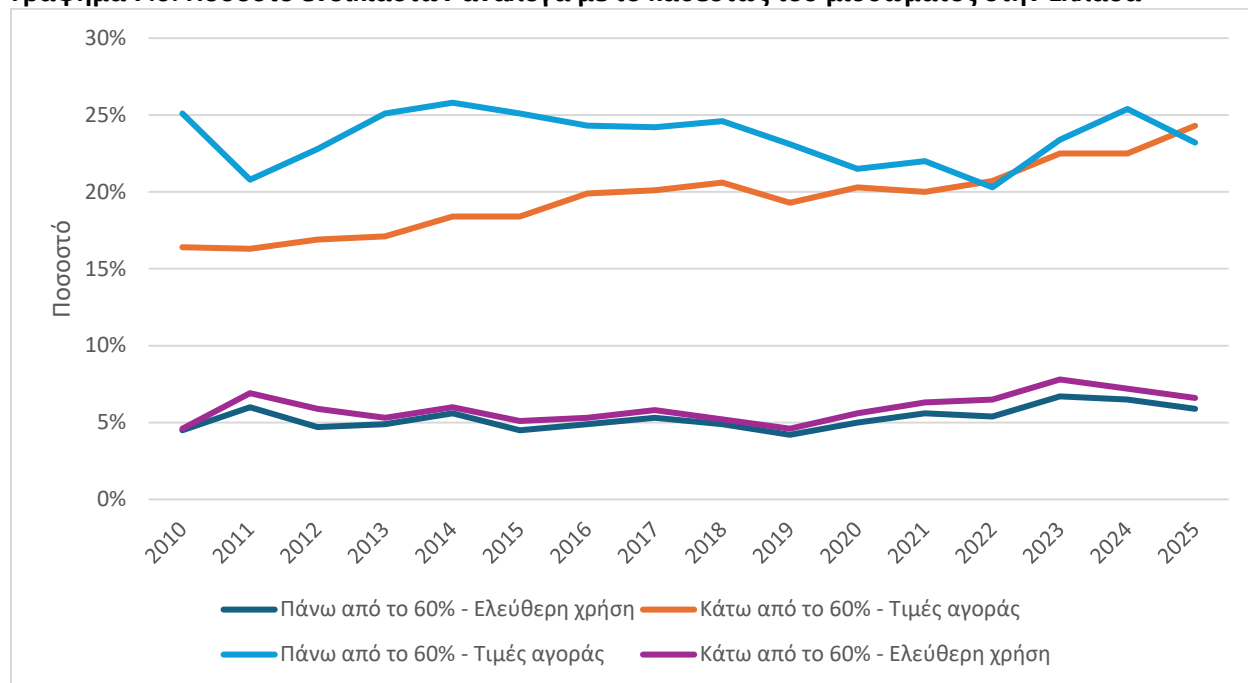
στεγαστικού χρέους σε ένα περιβάλλον παρατεταμένης οικονομικής αβεβαιότητας, ενώ το χαμηλότερο ποσοστό δανεισμού στα νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα υποδηλώνει δυσκολία πρόσβασης στην αγορά στεγαστικής πίστης που, σε συνδυασμό με την πτώση των ποσοστών ιδιοκατοίκησης, παραπέμπει σε μια ομάδα νοικοκυριών που δυσκολεύεται να αποκτήσει ιδιόκτητη κατοικία τόσο μέσω αγοράς όσο και μέσω δανεισμού.

Γράφημα 7.5: Ποσοστό ιδιοκτητών με ενεργό στεγαστικό δάνειο στην Ελλάδα

Πηγή: EU - SILC, Eurostat.

Ως προς τη σύνθεση των νοικοκυριών που ενοικιάζουν, το Γράφημα 7.6 αναδεικνύει μια σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ εισοδηματικών ομάδων, καθώς τα νοικοκυριά άνω του 60% του διάμεσου εισοδήματος ενοικιάζουν κατά κύριο λόγο σε τιμές αγοράς, με ποσοστά που κυμαίνονται μεταξύ 21% και 26%. Αξιοσημείωτη είναι η ανοδική τάση στις τιμές αγοράς και για τα φτωχά νοικοκυριά από το 2019 και έπειτα, που συμπίπτει με την έντονη άνοδο των ενοικίων στην ελληνική αγορά κατοικίας και υποδηλώνει πως βρίσκονται σε δυσμενέστερη θέση σχετικά με τα προηγούμενα έτη, εκτεθειμένα στις διακυμάνσεις μιας αγοράς ενοικίασης που τα τελευταία χρόνια κινείται έντονα ανοδικά.

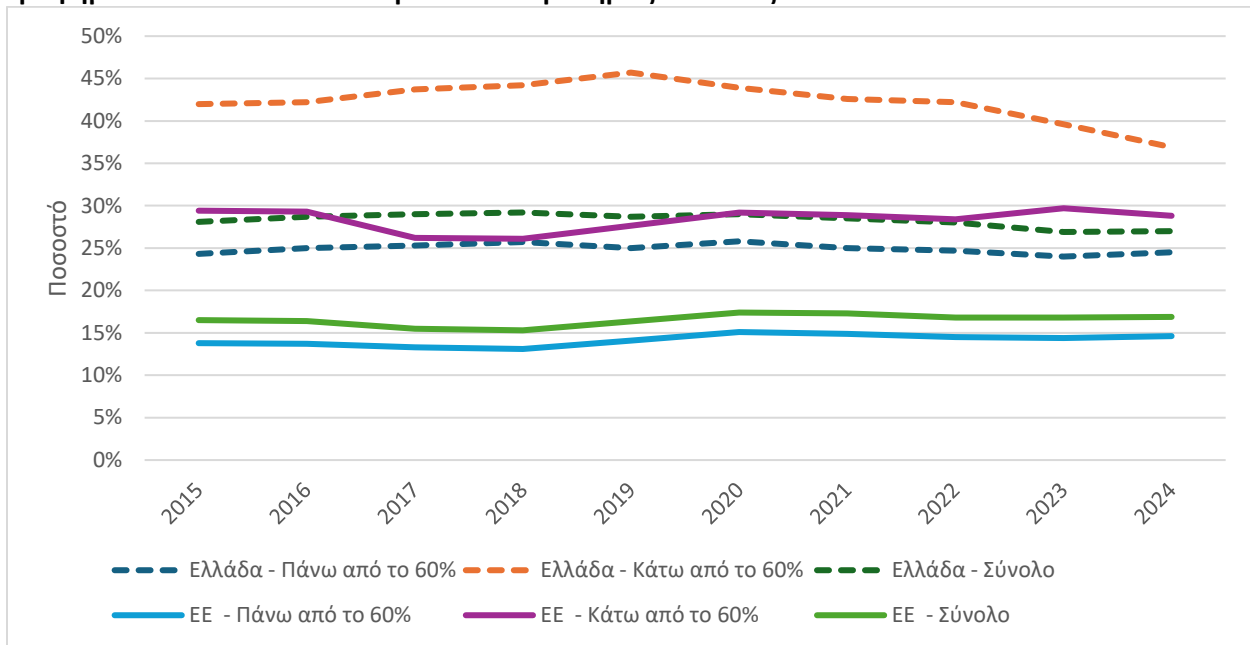
Γράφημα 7.6: Ποσοστό ενοικιαστών ανάλογα με το καθεστώς του μισθώματος στην Ελλάδα

Πηγή: EU - SILC, Eurostat.

7.2 Ποιότητα στέγασης

Πέραν της οικονομικής προσιτότητας, η ποιότητα της στέγασης αποτελεί κρίσιμο παράγοντα διαμόρφωσης ανισοτήτων στην υγεία, την εκπαίδευση και την απασχόληση, καθώς υποβαθμισμένες συνθήκες κατοικίας όπως υγρασία, μούχλα, κακή ποιότητα αέρα και ανεπαρκής θέρμανση ή ψύξη συνδέονται άμεσα με χρόνιες ασθένειες, προβλήματα ψυχικής υγείας και αυξημένους κινδύνους τραυματισμών (Brooks et al., 2025; World Health Organization, 2021), με τις επιπτώσεις αυτές να είναι ιδιαίτερα έντονες για παιδιά, ηλικιωμένους και νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος που συχνά διαμένουν σε παλαιότερες και λιγότερο συντηρημένες κατοικίες.

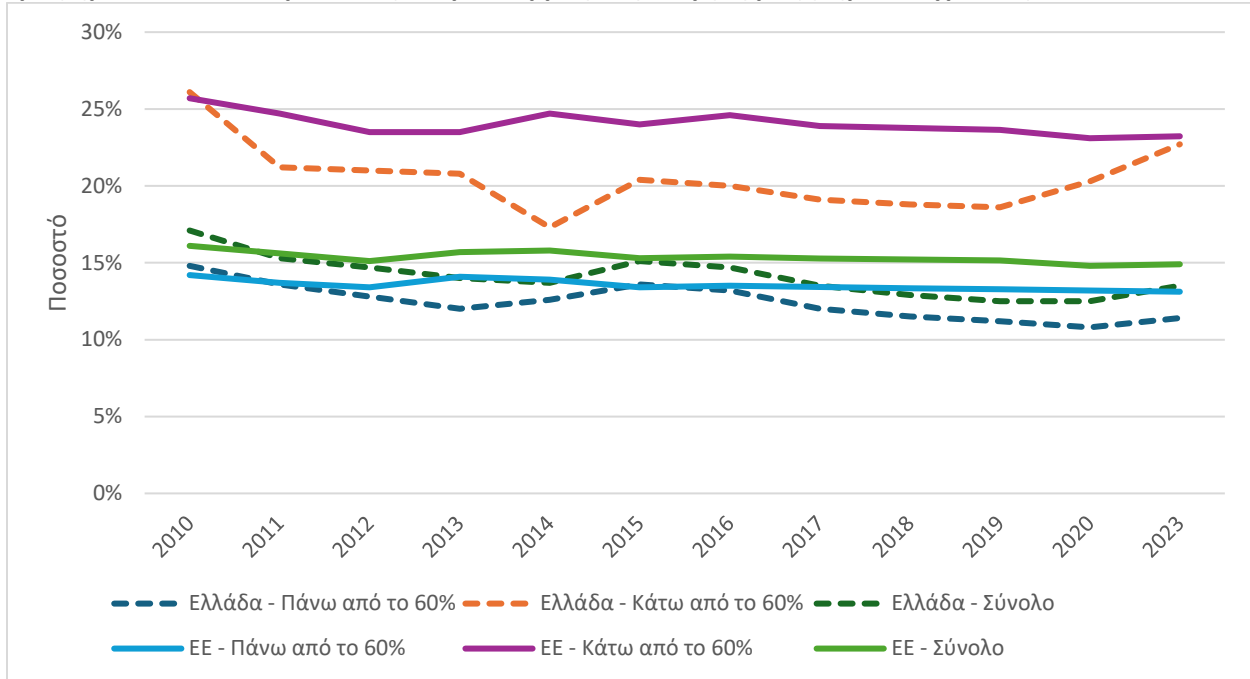
Ο δείκτης υπερπλήρωσης κατοικίας αναδεικνύει μια από τις πιο έντονες και διαρκείς ανισότητες μεταξύ εισοδηματικών ομάδων στην Ελλάδα, όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα 7.7. Τα νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα εμφανίζουν ποσοστά υπερπλήρωσης που κυμαίνονται μεταξύ 35% και 46% καθ' όλη την περίοδο 2010-2025, με κορύφωση γύρω στο 2018-2020, ενώ τα νοικοκυριά άνω του 60% του διάμεσου εισοδήματος διατηρούνται σταθερά γύρω στο 23-26%, με αποτέλεσμα το χάσμα των περίπου 15-20 ποσοστιαίων μονάδων να παραμένει σχετικά σταθερό στο χρόνο, υποδηλώνοντας ότι η υπερπλήρωση αποτελεί διαρθρωτικό χαρακτηριστικό της στεγαστικής κατάστασης των νοικοκυριών με χαμηλό εισόδημα και όχι συγκυριακό φαινόμενο. Σε σύγκριση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, τα νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα στην ΕΕ κυμαίνονται γύρω στο 29-30%, ενώ τα αντίστοιχα ελληνικά φτάνουν έως και το 46%, αναδεικνύοντας ότι η υπερπλήρωση δεν αποτελεί απλώς ζήτημα άνεσης ή επιλογών, αλλά συνδέεται άμεσα και με το εισοδηματικό προφίλ των νοικοκυριών.

Γράφημα 7.7: Ποσοστό νοικοκυριών σε υπερπλήρεις κατοικίες σε Ελλάδα και ΕΕ

Πηγή: EU - SILC, Eurostat. Σημείωση: Ένα νοικοκυριό θεωρείται ότι ζει σε υπερπλήρη κατοικία εάν το νοικοκυριό δεν διαθέτει ελάχιστο αριθμό δωματίων ίσο με: ένα δωμάτιο για το νοικοκυριό, ή ένα δωμάτιο ανά ζευγάρι στο νοικοκυριό, ή ένα δωμάτιο για κάθε άγαμο άτομο ηλικίας 18 ετών και άνω, ή ένα δωμάτιο ανά ζεύγος ανύπαντρων ατόμων του ίδιου φύλου ηλικίας μεταξύ 12 και 17 ετών, ή ένα δωμάτιο για κάθε ανύπαντρο άτομο ηλικίας μεταξύ 12 και 17 ετών που δεν περιλαμβάνεται στην προηγούμενη κατηγορία, ή ένα δωμάτιο.

Στο Γράφημα 7.8 αποτυπώνεται το ποσοστό νοικοκυριών που αντιμετωπίζουν προβλήματα διαρροής στέγης ή υγρασίας, το οποίο παρουσιάζει μια ιδιαίτερα ανησυχητική εξέλιξη για τα νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα στην Ελλάδα. Μετά από μια περίοδο σχετικής σταθεροποίησης γύρω στο 17-21% κατά τα έτη 2011-2019, τα ποσοστά εμφανίζουν έντονη ανοδική τάση από το 2020 και έπειτα, φτάνοντας στο 23% το 2023, υποδηλώνοντας ότι η προσωρινή βελτίωση που καταγράφηκε τα ενδιάμεσα χρόνια δεν αντανακλούσε διαρθρωτική αναβάθμιση του κτιριακού αποθέματος αλλά πιθανώς συγκυριακούς παράγοντες που αναστράφηκαν. Το χάσμα μεταξύ των δύο εισοδηματικών ομάδων αντανακλά έναν σαφή μηχανισμό ανισότητας, καθώς τα νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα έχουν περιορισμένες δυνατότητες συντήρησης και αναβάθμισης της κατοικίας τους, είτε λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων είτε καθώς ως ενοικιαστές δεν έχουν άμεσο έλεγχο επί της κατάστασης του ακινήτου, ενώ η βιβλιογραφία έχει τεκμηριώσει ότι η έκθεση σε συνθήκες υγρασίας και μούχλας συνδέεται με αναπνευστικά προβλήματα και επιπτώσεις στην ψυχική υγεία, επιβαρύνοντας δυσανάλογα τα νοικοκυριά που ήδη αντιμετωπίζουν οικονομικές πιέσεις.

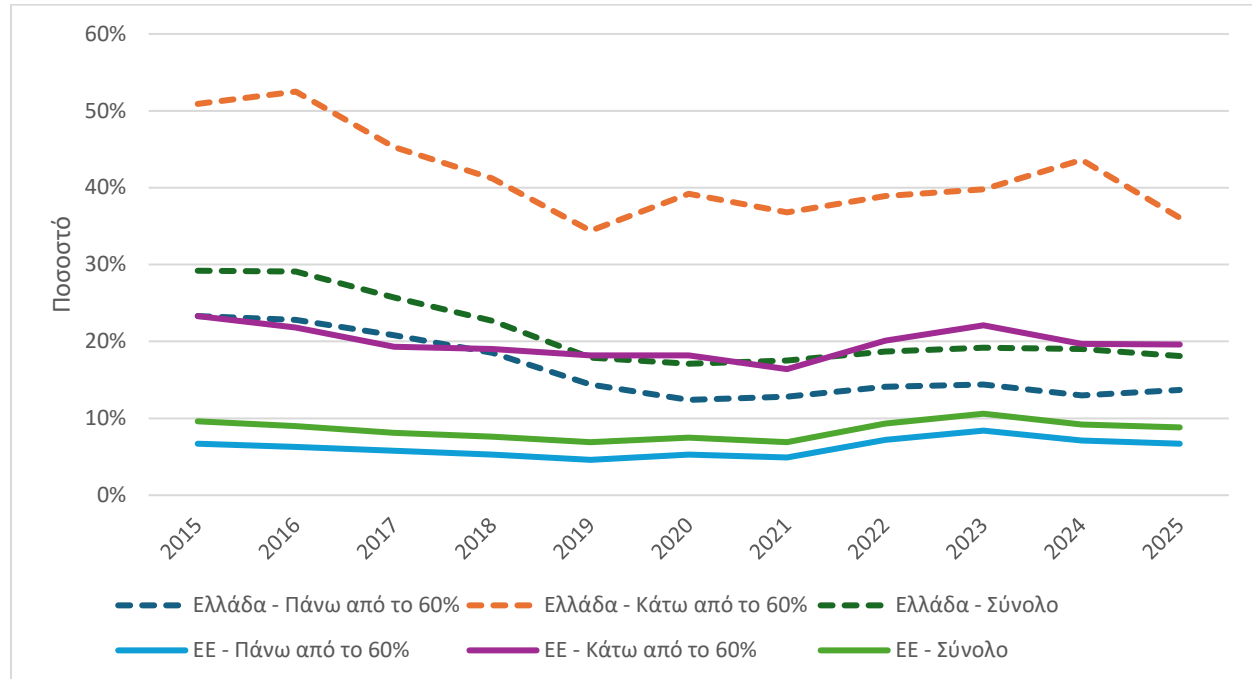
Γράφημα 7.8: Νοικοκυριά που ζουν με διαρροή στη στέγη, ή με ζητήματα υγρασίας σε Ελλάδα και ΕΕ

Πηγή: EU - SILC, Eurostat. Για τη συγκεκριμένη μεταβλητή δεν διατίθενται δεδομένα ύστερα από το 2023.

Ο δείκτης αδυναμίας επαρκούς θέρμανσης της κατοικίας αναδεικνύει ίσως την οξύτερη διάσταση της ποιοτικής υστέρησης στέγασης στην Ελλάδα, όπως αποτυπώνεται στο Γράφημα 7.9. Τα νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα εμφανίζουν ποσοστά που κυμαίνονται μεταξύ 35% και 53% κατά την περίοδο 2010-2016, με κορύφωση γύρω στα 2014-2016 στα χρόνια της βαθύτερης οικονομικής κρίσης, για να υποχωρήσουν στο 36-44% έως το 2025, επίπεδα που παραμένουν ωστόσο εξαιρετικά υψηλά. Τα νοικοκυριά άνω του 60% του διάμεσου εισοδήματος κινούνται σε πολύ χαμηλότερα επίπεδα, από περίπου 27% το 2014 υποχωρώντας στο 13% το 2025, καταδεικνύοντας μια σαφή βελτίωση που δεν αντικατοπτρίζεται με τον ίδιο τρόπο στα νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα, ενώ σε σύγκριση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο η απόκλιση είναι ιδιαίτερα μεγάλη, καθώς τα νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα στην ΕΕ κυμαίνονται γύρω στο 18-25%, με τα αντίστοιχα ελληνικά φτάνουν έως και το διπλάσιο στα χρόνια της κρίσης.

Γράφημα 7.9: Ποσοστό νοικοκυριών με αδυναμία να διατηρήσουν την κατοικία τους επαρκώς ζεστή σε Ελλάδα και ΕΕ

Πηγή: EU - SILC, Eurostat.

7.3 Συμπεράσματα

Τα νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος αντιμετωπίζουν ταυτόχρονα υψηλότερη οικονομική επιβάρυνση, χειρότερες συνθήκες διαβίωσης και περιορισμένες δυνατότητες συσσώρευσης πλούτου, με αποτέλεσμα η στεγαστική ανισότητα να μην απλώς αντανακλά τις ευρύτερες εισοδηματικές ανισότητες αλλά να τις εμβαθύνει διαχρονικά. Ιστορικά, η ελληνική στεγαστική πολιτική στηριζόταν σε μεγάλο βαθμό στην οικογενειακή αλληλεγγύη ως ανεπίσημο πλέγμα κοινωνικής προστασίας, ωστόσο το μοντέλο αυτό φαίνεται να εξαντλεί τα όριά του σε ένα περιβάλλον ραγδαία αυξανόμενων τιμών, περιορισμένης πρόσβασης σε χρηματοδότηση και φθίνουσας ιδιοκατοίκησης. Η αυξημένη στεγαστική επιβάρυνση περιορίζει το διαθέσιμο εισόδημα για άλλες βασικές ανάγκες, η κακή ποιότητα κατοικίας επιδεινώνει την υγεία και επηρεάζει την παραγωγικότητα, η υπερπλήρωση δυσχεραίνει τη μελέτη και την ανάπτυξη δεξιοτήτων, ενώ η μετατόπιση προς την ενοικίαση αποκλείει τα νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος από τη δυνατότητα συσσώρευσης πλούτου μέσω της ιδιοκτησίας, δεικνύοντας ανισότητες που μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά. Υπό αυτή την οπτική, η βελτίωση της προσιτότητας, της ποιότητας και της ασφάλειας της στέγασης αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη μείωση των ευρύτερων κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων και όχι απλώς έναν επιμέρους στόχο στεγαστικής πολιτικής.

Τα ευρήματα της ανάλυσης υποδεικνύουν τόσο τον επείγοντα χαρακτήρα της στεγαστικής πολιτικής στην Ελλάδα όσο και τις θεματικές της προτεραιότητες. Το εξαιρετικά υψηλό ποσοστό νοικοκυριών με χαμηλό εισόδημα που αδυνατούν να θερμάνουν επαρκώς την κατοικία τους αναδεικνύει την ενεργειακή φτώχεια

ως πρωτεύον ζήτημα που απαιτεί στοχευμένη παρέμβαση, τόσο μέσω προγραμμάτων επιδότησης ενεργειακής δαπάνης για ευάλωτα νοικοκυριά όσο και μέσω επενδύσεων στην ενεργειακή αναβάθμιση του κτιριακού αποθέματος, με έμφαση στη θερμομόνωση παλαιότερων κατοικιών στις οποίες διαμένουν κατά κύριο λόγο τα νοικοκυριά χαμηλότερου εισοδήματος. Το αυξανόμενο ποσοστό υγρασίας ή άλλων δομικών προβλημάτων υπογραμμίζει παράλληλα την ανάγκη προγραμμάτων χρηματοδοτικής υποστήριξης για την ανακαίνιση και συντήρηση κατοικιών, ιδίως για ενοικιαστές που δεν έχουν άμεσο έλεγχο επί του ακινήτου και για ιδιοκτήτες με χαμηλό εισόδημα που αδυνατούν να αντιμετωπίσουν το κόστος αναβάθμισης χωρίς θεσμική υποστήριξη.

Τέλος, η έντονη άνοδος των ενοικίων και η σταδιακή μετατόπιση ευάλωτων νοικοκυριών προς την ενοίκιαση σε τιμές αγοράς αντανakλούν ταυτόχρονα ανισορροπίες ζήτησης και διαρθρωτικές αδυναμίες στην πλευρά της προσφοράς, που δεν αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά με μεμονωμένες παρεμβάσεις. Πιο συγκεκριμένα, η κινητοποίηση του εκτεταμένου αδρανούς κτιριακού αποθέματος μέσω προγραμμάτων ανακαίνισης που συνδυάζουν ενεργειακή αναβάθμιση με κίνητρα μακροχρόνιας μίσθωσης προσφέρει μια από τις ελάχιστες παρεμβάσεις που μπορούν ταυτόχρονα να επεκτείνουν την αποτελεσματική προσφορά κατοικίας, να μειώσουν το επαχθές ενεργειακό κόστος των νοικοκυριών χαμηλού εισοδήματος και να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης. Παράλληλα, η επέκταση της κοινωνικής κατοικίας και η διεύρυνση της πρόσβασης στη στεγαστική πίστη για νέα και χαμηλού εισοδήματος νοικοκυριά αποτελούν αναγκαίες προϋποθέσεις, ώστε να αναχαιτιστεί η διάβρωση του αποθέματος ιδιόκτητης κατοικίας που λειτουργούσε ιστορικά ως ανεπίσημο δίκτυ κοινωνικής προστασίας. Η σύνδεση αυτών των παρεμβάσεων, πέραν της βελτίωσης της προσιτότητας, έχει άμεσες επιδράσεις και στην ανισότητα. Μέσω πολιτικών στέγασης, η βελτίωση της προσιτότητας δύναται να ελευθερώσει πόρους που καθορίζουν την πρόσβαση σε εκπαίδευση, υγεία, αποταμίευση και μετάβαση στην ιδιοκατοίκηση.

8 Συμπεράσματα

Η ανισότητα συνιστά ένα από τα πλέον σημαντικά και πολύπλοκα φαινόμενα κοινωνικό-οικονομικής ανάλυσης, καθώς έχει πολλαπλές διαστάσεις και παράγοντες. Κοινωνίες με υψηλή ανισότητα τείνουν να παρουσιάζουν χαμηλότερη κοινωνική συνοχή, αδύναμη ανοδική κινητικότητα και εντονότερες εντάσεις στη διανομή των ωφελημάτων της οικονομικής ανάπτυξης, με αποτέλεσμα η ανάλυσή της να μην αφορά αποκλειστικά την κατανομή εισοδημάτων, αλλά να εκτείνεται στις ευρύτερες συνθήκες εντός των οποίων αυτή διαμορφώνεται (Atkinson, 2015; OECD, 2015). Εν προκειμένω, η παρούσα μελέτη, πέραν του εισοδήματος, εξετάζει συστηματικά πέντε ακόμη αλληλένδετους τομείς, την αγορά εργασίας, την εκπαίδευση, την υγεία, τη μακροχρόνια φροντίδα και τη στέγαση, αξιοποιώντας μικροδεδομένα από την EU-SILC και από άλλες έρευνες, κυρίως για την περίοδο 2015-2025, με στόχο να αποτυπωθεί η πολλαπλή φύση της ανισότητας στην Ελλάδα.

Για την Ελλάδα, η ανάγκη αυτής της ευρύτερης οπτικής αναδεικνύεται επιπλέον από μια χαρακτηριστική αντίφαση: παρά την αποκλιμάκωση των εισοδηματικών δεικτών ανισότητας από τα υψηλά επίπεδα της κρίσης και την ανάκαμψη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, σχεδόν επτά στα δέκα νοικοκυριά δηλώνουν ότι τα βγάζουν πέρα με δυσκολία, ποσοστό που αποκλίνει σημαντικά από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Η απόκλιση αυτή δεν εξαντλείται σε μεθοδολογικά ζητήματα, αντανακλά μια πραγματική ανεπάρκεια των δεικτών εισοδηματικής κατανομής να αποτυπώσουν τις πιέσεις από την άνοδο του κόστους στέγης και ενέργειας, καθώς και την ανισοκατανομή στην πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης και φροντίδας. Τα ευρήματα της μελέτης αναδεικνύουν ότι η ανισότητα στην Ελλάδα διατηρεί δομικά χαρακτηριστικά που η δεκαετία της ανάκαμψης δεν κατόρθωσε να αντιστρέψει. Πέραν των υφιστάμενων εισοδηματικών ανισοτήτων, η πρόσβαση σε εργασία, εκπαίδευση, υγεία, φροντίδα και στέγαση συνεχίζουν να εμφανίζουν χαρακτηριστικά τα οποία δυσχεραίνουν το βιοτικό επίπεδο ιδιαίτερα των φτωχότερων νοικοκυριών.

Στον τομέα της εισοδηματικής ανισότητας, η διαχρονική αποκλιμάκωση του δείκτη Gini δεν αποτυπώνει επαρκώς τη δομή των ανισοτήτων. Η ανάκαμψη μετά το 2017 υπήρξε σχετικά ασύμμετρη, καθώς τα εργαζόμενα νοικοκυριά εισήλθαν σε τροχιά εισοδηματικής ανόδου, ενώ εκείνα που εξαρτώνται από κοινωνικές μεταβιβάσεις παρέμειναν ουσιαστικά στάσιμα. Μια από τις αιτίες είναι πως το εισόδημα από αυτοαπασχόληση παρουσιάζει διαχρονικά τον υψηλότερο δείκτη Gini μεταξύ όλων των εισοδηματικών πηγών. Περαιτέρω, η επίδραση των επιδομάτων παραμένει από τις χαμηλότερες στην Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι η Αττική, η περιφέρεια με το υψηλότερο μέσο εισόδημα νοικοκυριού, συνδυάζει παράλληλα έναν από τους υψηλότερους μέσους δείκτες Gini, αναδεικνύοντας ότι μείωση ανισότητας και βελτίωση βιοτικού επιπέδου δεν ταυτίζονται απαραίτητα. Τα ευρήματα αυτά παραπέμπουν στην ανάγκη αναβάθμισης της θεσμικής προστασίας και διαφάνειας για επισφαλείς μορφές εργασίας, ενίσχυσης των επιδομάτων ως αυτόνομου αναδιανεμητικού εργαλείου και στοχευμένων παρεμβάσεων σύγκλισης σε περιφερειακό επίπεδο που θα ενισχύουν την παραγωγική βάση των περιφερειακών οικονομιών.

Η αγορά εργασίας παρουσιάζει μακροχρόνιες αδυναμίες που δρουν ως εμπόδια στην άμβλυση των δεικτών ανισότητας. Το υψηλότερο μερίδιο αυτοαπασχόλησης στην Ευρώπη, η επίμονη μακροχρόνια ανεργία που ξεπερνά το 50% του άνεργου πληθυσμού, η χαμηλή συμμετοχή γυναικών και ατόμων με αναπηρία, και η περιορισμένη συνδικαλιστική πυκνότητα συνιστούν παράγοντες που ενισχύουν τη δομική ανισότητα και που δεν αντιστράφηκαν ουσιαστικά κατά την περίοδο ανάκαμψης. Η σταδιακή μείωση της ανεπίσημης οικονομίας αποτελεί αναμφισβήτητα θετική εξέλιξη, αλλά τα επίπεδά της παραμένουν υψηλά σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Η αντιμετώπιση αυτών των αδυναμιών προϋποθέτει μείωση των αντικινήτρων για μισθωτή απασχόληση, περαιτέρω μείωση της ανεπίσημης οικονομίας, ενίσχυση της συμμετοχής στην εργασία των ευάλωτων ομάδων, ενδυνάμωση της αντιπροσωπευτικότητας των θεσμών διαπραγμάτευσης, καθώς οι διανεμητικές επιδράσεις των παρεμβάσεων πολιτικής στην αγορά εργασίας εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την αποτελεσματική και ανεξάρτητη λειτουργία των αρμόδιων θεσμών.

Στον τομέα της εκπαίδευσης, η διεύρυνση της πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αποτελεί θετική εξέλιξη, ωστόσο η σχετική διαγενεακή κινητικότητα παραμένει περιορισμένη, με παιδιά από χαμηλότερο κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο να έχουν συστηματικά μικρότερες πιθανότητες πρόσβασης σε σχολές υψηλής ζήτησης σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η ιδιωτική παραπαιδεία μεταφράζει τη διαφορά οικονομικής δυνατότητας σε διαφορά εκπαιδευτικής πρόσβασης. Παράλληλα, η επαγγελματική εκπαίδευση, που θα μπορούσε να αποτελέσει σημαντικό κανάλι κοινωνικής κινητικότητας, παραμένει υποβαθμισμένη. Ως κύριες κατευθύνσεις πολιτικής αναδεικνύονται η ενίσχυση της προσχολικής αγωγής, η αναβάθμιση της επαγγελματικής εκπαίδευσης και η βελτίωση της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ειδικά σε υποβαθμισμένες περιοχές της χώρας.

Στον τομέα της υγείας, η κοινωνικοοικονομική θέση διαμορφώνει με συστηματικό τρόπο τόσο την κατάσταση υγείας όσο και τις δυνατότητες πρόσβασης σε υπηρεσίες, με τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα να εμφανίζουν χειρότερη αυτό-αξιολογούμενη υγεία και σημαντικά υψηλότερα ποσοστά ανεκπλήρωτων αναγκών. Τα υψηλά ποσοστά ιδιωτικών δαπανών υγείας δημιουργούν εμπόδια πρόσβασης που δεν αντιμετωπίζονται επαρκώς από το δημόσιο σύστημα, αντανακλώντας τόσο τη διαχρονικά περιορισμένη ανάπτυξη της δημόσιας πρωτοβάθμιας φροντίδας όσο και στρεβλώσεις στην κατανομή των δημόσιων πόρων που ευνοούν την αποσπασματική και συχνά δαπανηρότερη χρήση υπηρεσιών, όπως η αντιμετώπιση έναντι της πρόληψης. Υπό αυτή την οπτική, η ενίσχυση της πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας και η μείωση της εξάρτησης από τις ιδιωτικές πληρωμές αποτελούν κρίσιμες προϋποθέσεις για τη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων στην υγεία.

Στη μακροχρόνια φροντίδα, η εξάρτηση από την άτυπη, οικογενειακή φροντίδα μεταφέρει σημαντικό οικονομικό και χρονικό κόστος στα νοικοκυριά, επιτείνοντας μεταξύ άλλων και τις έμφυλες ανισότητες στην αγορά εργασίας, σε μια χώρα που αναμένεται να αντιμετωπίσει μερικές από τις εντονότερες δημογραφικές πιέσεις τις επόμενες δεκαετίες. Η περιορισμένη δημόσια κάλυψη και η απουσία ενός συνεκτικού συστήματος κοινοτικής φροντίδας υποδηλώνουν ότι, χωρίς ουσιαστική επένδυση στην ανάπτυξη καθολικά προσβάσιμων υπηρεσιών, η αυξανόμενη ζήτηση φροντίδας που θα επιφέρει η γήρανση του πληθυσμού κινδυνεύει να ενισχύσει περαιτέρω τις κοινωνικές και διαγενεακές ανισότητες,

ιδίως για τα νοικοκυριά που δεν διαθέτουν την οικονομική δυνατότητα να καλύψουν ιδιωτικά το κόστος φροντίδας.

Στη στέγαση, η έντονη άνοδος των ενοικίων και η επιταχυνόμενη μετατόπιση χαμηλού εισοδήματος νοικοκυριών προς την ενοικίαση εισάγουν νέες πιέσεις στην ανισότητα, ενώ η άνοδος των τιμών ακινήτων διευρύνει τη διαγενεακή ανισότητα καθώς η πρόσβαση στην ιδιοκατοίκηση εξαρτάται ολοένα περισσότερο από κληρονομικές μεταβιβάσεις. Η στεγαστική επισφάλεια δεν περιορίζεται στο άμεσο κόστος, καθώς συνδέεται με χαμηλότερες εκπαιδευτικές επιδόσεις και αδυναμία διατήρησης σταθερής απασχόλησης, διαμορφώνοντας έτσι έναν μηχανισμό που περιορίζει τη μακροπρόθεσμη κοινωνική κινητικότητα, υποδηλώνοντας ότι η ανάπτυξη ενός αποτελεσματικού πλαισίου κοινωνικής κατοικίας αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για να μη μετατραπεί η στεγαστική αγορά σε επιπλέον μηχανισμό αναπαραγωγής ανισοτήτων.

Συνθέτοντας τα ευρήματα, αναδύεται μια εικόνα στην οποία οι τομεακές ανισότητες δεν λειτουργούν ανεξάρτητα αλλά αλληλοτροφοδοτούνται: η χαμηλή εκπαιδευτική επίδοση περιορίζει τις προοπτικές στην αγορά εργασίας, η επισφαλής εργασία επιτείνει τη στεγαστική επιβάρυνση, η ανεπαρκής πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και φροντίδας αυξάνουν την οικονομική εξάρτηση, ενώ η συσσώρευση αυτών των μειονεκτημάτων σε συγκεκριμένες ομάδες, νέους, γυναίκες, μονογονεϊκά νοικοκυριά, αυτοαπασχολούμενους χαμηλών εισοδημάτων και άτομα με αναπηρία, λειτουργεί σωρευτικά με αποτέλεσμα οι αντιλήψεις αλλά και το βιοτικό επίπεδο αυτών των ομάδων να είναι ιδιαίτερα δυσχερή. Η ανάκαμψη του τελευταίου διαστήματος, παρότι ουσιαστική, δεν κατόρθωσε να αντιστρέψει αυτές τις δομικές ασυμμετρίες, γεγονός που παραπέμπει στο κεντρικό συμπέρασμα της μελέτης: η εισοδηματική ανισότητα στην Ελλάδα δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά μόνο μέσω της οικονομικής μεγέθυνσης, ούτε μέσω μεμονωμένων τομεακών παρεμβάσεων. Η αποτελεσματικότητα των κατευθύνσεων πολιτικής που αναδεικνύει η ανάλυση εξαρτάται από τη λειτουργία ισχυρών και ανεξάρτητων θεσμών, από επενδύσεις σε δεδομένα και αξιολόγηση, και από την ανάπτυξη ενός τεκμηριωμένου κοινωνικού διαλόγου που να αντιμετωπίζει την ανισότητα στο σύνολό της και όχι αποσπασματικά.

9 Βιβλιογραφικές αναφορές

- Abraham, K., Haltiwanger, J., Sandusky, K., & Spletzer, J. (2019). The consequences of long-term unemployment: Evidence from linked survey and administrative data. *ILR Review*, 72(2), 266–299.
- Acemoglu, D., Naidu, S., Restrepo, P., & Robinson, J. A. (2019). Democracy does cause growth. *Journal of Political Economy*, 127(1), 47–100. <https://doi.org/10.1086/700936>
- Adamopoulou, E., Galenianos, M., Giannakopoulos, N., Kammas, P., & Laliotis, I. (2026). Earnings dynamics through boom, crisis, and recovery: Evidence from Greece (ZEW Discussion Paper No. 26-024). ZEW – Centre for European Economic Research. <https://doi.org/10.2139/ssrn.6872889>
- Alstadsæter, A., Johannesen, N., & Zucman, G. (2019). Tax evasion and inequality. *American Economic Review*, 109(6), 2073–2103. <https://doi.org/10.1257/aer.20172043>
- Arundel, R. (2017). Equity Inequity: Housing Wealth Inequality, Inter and Intra-generational Divergences, and the Rise of Private Landlordism. *Housing, Theory and Society*, 34(2), 176–200. <https://doi.org/10.1080/14036096.2017.1284154>
- Atkinson, A. B. (2015). *Inequality: What can be done?* Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674287013>
- Bazzoli, M., Di Caro, P., Figari, F., Fiorio, C., & Manzo, M. (2026). Self-employment income tax evasion and inequality. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 247, Article 107598. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2026.107598>
- Bauer, J., Sousa-Poza, A. Impacts of Informal Caregiving on Caregiver Employment, Health, and Family. *Population Ageing* 8, 113–145 (2015). <https://doi.org/10.1007/s12062-015-9116-0>
- Benassi, C., & Vlandas, T. (2022). Trade unions, bargaining coverage and low pay: A multilevel test of institutional effects on low-pay risk in Germany. *Work, Employment and Society*, 36(6), 1147–1165. <https://doi.org/10.1177/09500170211024467>
- Bentley, R., Mason, K., Jacobs, D., Blakely, T., Howden-Chapman, P., & Li, A. (2025). Housing as a social determinant of health: A contemporary framework. *The Lancet Public Health*, 10(10), e855–e864. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(25\)00142-2](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(25)00142-2)
- Bernstein, B. (1975). *Class, codes and control: Vol. 3. Towards a theory of educational transmissions*. Routledge & Kegan Paul.
- Blau, F. D., & Kahn, L. M. (2007). Changes in the labor supply behavior of married women: 1980–2000. *Journal of Labor Economics*, 25(3), 393–438. <https://doi.org/10.1086/513416>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). Greenwood.

- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1977). *Reproduction in education, society and culture*. Sage.
- Brandt, M., Deindl, C., Floridi, G., Heidemann, R., Kaschowitz, J., Quashie, N., Schmidt, E., Mollenkopf, H., & Wagner, M. (2023). Social inequalities and the wellbeing of family caregivers across European care regimes. *Journal of Family Research*, 35, 181–195. <https://doi.org/10.20377/jfr-861>
- Brooks, S. K., Patel, S. S., Weston, D., & Greenberg, N. (2025). Psychological effects of mould and damp in the home: Scoping review. *Housing Studies*, 40(2), 323–345. <https://doi.org/10.1080/02673037.2023.2286360>
- Card, D., Lemieux, T., & Riddell, W. C. (2020). Unions and wage inequality: The roles of gender, skill and public sector employment. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, 53(1), 140–173. <https://doi.org/10.1111/caje.12432>
- Chetty, R., & Hendren, N. (2018). The impacts of neighborhoods on intergenerational mobility I: Childhood exposure effects. *The Quarterly Journal of Economics*, 133(3), 1107–1162. <https://doi.org/10.1093/qje/qjy007>
- Commission on Social Determinants of Health (2008). *Closing the Gap in a Generation: Health Equity Through Action on the Social Determinants of Health*. Geneva: World Health Organization.
- Cunha, F., & Heckman, J. (2007). The technology of skill formation. *American Economic Review*, 97(2), 31–47. <https://doi.org/10.1257/aer.97.2.31>
- Danchev, S., Gatopoulos, G., Kalavrezou, N., & Vettas, N. (2023). Intergenerational Mobility in Education in Greece: an exploration into socioeconomic determinants of students' performance and future career plans before, during and after the crisis. *GreeSE Paper No. 185*. Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe.
- Danchev, S., Gatopoulos, G., Kalavrezou, N., Mavropoulos, A., Pavlou, G., & Vettas, N. (2024). Equally poorer: inequality and the Greek debt crisis. *Fiscal Studies*, 45(3), 359-375.
- European Commission (2021). *Long-term Care Report: Trends, Challenges and Opportunities in an Ageing Society*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission. (2022). *Special Eurobarometer 529: Long-term care*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission. (2023). *Standard Eurobarometer 99 - Spring 2023*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2025). *VAT Gap in Europe* Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Freeman, R. B. (1980). Unionism and the dispersion of wages. *ILR Review*, 34(1), 3–23. <https://doi.org/10.1177/001979398003400101>

- Gatopoulos, G., Louka, A., Polycarpou, I., & N. Vettas (2026). Policy lessons from labor market reforms during crises: Success and failure of the Greek bailout programs, *Journal of Policy Modeling*, forthcoming.
- Godfrey, R., & Julien, M. (2005). Urbanisation and health. *Clinical Medicine*, 5(2), 137–141. <https://doi.org/10.7861/clinmedicine.5-2-137>
- Goulas, C., Fatourou, P., & Fotopoulos, N. (2025). "Shadow education" and organized tutoring expenditure in contemporary Greece: Facets and dimensions of educational inequalities. *European Journal of Education Studies*, 12(7). <https://doi.org/10.46827/ejes.v12i7.6089>
- Heckman, J. J. (2006). Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science*, 312(5782), 1900–1902. <https://doi.org/10.1126/science.1128898>
- Helpman, E., Itzhoki, O., & Redding, S. (2010). Inequality and unemployment in a global economy. *Econometrica*, 78(4), 1239–1283. <https://doi.org/10.3982/ECTA8640>
- Hoffmann, F. and Rodrigues, R. (2010). *Informal Carers: Who Takes Care of Them?* Vienna: European Centre for Social Welfare Policy and Research.
- International Labour Organization. (2015). *Transition from the informal to the formal economy recommendation* (No. 204).
- International Labour Organization. (2022). *Conceptual framework for statistics on the informal economy*.
- International Monetary Fund. (2019). Fiscal Monitor, April 2019: Curbing corruption. <https://doi.org/10.5089/9781498302180.089>
- Cui, L. Q., & Yao, J. (2024). Recent trends of informality in Greece: Evidence from subnational data. *IMF Selected Issues Paper* No. SIP/2024/009. International Monetary Fund.
- Ioannides, Y. M., & Ngai, L. R. (2025). Housing and inequality. *Journal of Economic Literature*, 63(3), 916–963. <https://doi.org/10.1257/jel.20251659>
- IOBE (2023). *Study on Soft Skills in Vocational Education and Training in Greece: Background note*.
- Jenkins, S. P. (1995). Accounting for inequality trends: Decomposition analyses for the UK, 1971–86. *Economica*, 62(245), 29–63. <https://doi.org/10.2307/2554775>
- Kalavrezou, N., & Jin, H. (2021). Health care reform in Greece: Progress and reform priorities. *IMF Working Paper* No. WP/21/189. International Monetary Fund. <https://doi.org/10.5089/9781513588834.001>
- Kalavrezou, N., Pot, M., Kadi, S., Simmons, C. and Leichsenring, K. (2025a). *Facts and Figures on Healthy Ageing and Long-Term Care*. Vienna: European Centre for Social Welfare Policy and Research.
- Kalavrezou, N. (2025b). Long-Term Care in Europe: Key Trends and Emerging Challenges, *AGAC Issue Focus*, 6(3), pp. 7–22. Seoul: ASEM Global Ageing Center.

- Karger, A. (2014). Gender Differences in Depression, *Bundesgesundheitsblatt - Gesundheitsforschung - Gesundheitsschutz*, 57(9), pp. 1092–1098.
- Kassotakis, M., & Verdis, A. (2013). Shadow education in Greece: Characteristics, consequences and eradication efforts. In M. Bray, A. E. Mazawi, & R. G. Sultana (Eds.), *Private tutoring across the Mediterranean: Power dynamics and implications for learning and equity* (pp. 93-113). Sense Publishers.
- Krueger A. B. (2017). Where Have All the Workers Gone? An Inquiry into the Decline of the U.S. Labor Force Participation Rate. *Brookings papers on economic activity*, 2017(2), 1–87. <https://doi.org/10.1353/eca.2017.0012>
- Lazear, E. (2000). Performance Pay and Productivity, *American Economic Review*, 90(5), 1346-1361.
- Lechmann, D., & Schnabel, C. (2012). Why is there a gender earnings gap in self-employment? A decomposition analysis with German data. *IZA Journal of European Labor Studies*, 1(6). <https://doi.org/10.1186/2193-9012-1-6>.
- Leon, D. A. (2008). Cities, urbanization and health. *International Journal of Epidemiology*, 37(1), 4–8. <https://doi.org/10.1093/ije/dym271>
- Mackenbach, J. P., Stirbu, I., Roskam, A. J., Schaap, M. M., Menvielle, G., Leinsalu, M., Kunst, A. E., & European Union Working Group on Socioeconomic Inequalities in Health (2008). Socioeconomic inequalities in health in 22 European countries. *The New England journal of medicine*, 358(23), 2468–2481. <https://doi.org/10.1056/NEJMsa0707519>
- Maloutas, T. (2015). 'Socioeconomic segregation in Athens at the beginning of the 21st Century.' In: Tammaru T, Marcińczak S, Van Ham M, et al. (eds), *East meets West: New perspectives on socio-economic segregation in European capital cities*. London: Routledge.
- Marmot, M. (2005). Social determinants of health inequalities. *The Lancet*, 365(9464), 1099–1104. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(05\)71146-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(05)71146-6)
- Martin, R. (1997). Regional Unemployment Disparities and their Dynamics. *Regional Studies*, 31 (3), 237–252. <https://doi.org/10.1080/00343409750134665>
- Matsaganis, M., & Leventi, C. (2014). Poverty and inequality during the Great Recession in Greece. *Political Studies Review*, 12(2), 209-223. <https://doi.org/10.1111/1478-9302.12050>
- Mocan, H. N. (1999). Structural unemployment, cyclical unemployment, and income inequality. *The Review of Economics and Statistics*, 81(1), 122–134. <https://doi.org/10.1162/003465399767923872>
- Moene, K. O., & Wallerstein, M. (1997). Pay inequality. *Journal of Labor Economics*, 15(3), 403–430. <https://doi.org/10.1086/209866>

- O'Donnell, O., van Doorslaer, E., Wagstaff, A., & Lindelow, M. (2008). *Analyzing health equity using household survey data: A guide to techniques and their implementation*. World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/633931468139502235>
- OECD. (2010). SMEs, entrepreneurship and innovation. *OECD Studies on SMEs and Entrepreneurship*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264080355-en>.
- OECD. (2015). In it together: Why less inequality benefits all. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264235120-en>
- OECD. (2018). Equity in education: Breaking down barriers to social mobility. *PISA*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264073234-en>
- OECD. (2019). *Negotiating our way up: Collective bargaining in a changing world of work*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/1fd2da34-en>
- OECD. (2023a). *Equity and inclusion in education: Finding strength through diversity*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/e9072e21-en>
- OECD. (2023b). "Digital equity and inclusion in education: An overview of practice and policy in OECD countries", *OECD Education Working Papers*, No. 299. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/7cb15030-en>.
- OECD. (2024). Is care affordable for older people? *OECD Health Policy Studies*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/450ea778-en>
- OECD. (2025). Reducing inequalities by investing in early childhood education and care. *Starting Strong*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b78f8b25-en>
- Olshansky, S. J., & Ault, A. B. (1986). The Fourth Stage of the Epidemiologic Transition: The Age of Delayed Degenerative Diseases. *The Milbank Quarterly*, 64(3), 355–391. <https://doi.org/10.2307/3350025>
- Otten, D., Tibubos, A. N., Schomerus, G., Brähler, E., Binder, H., Kruse, J., Ladwig, K.-H., Wild, P.S., Grabe, H. J., & Beutel, M. E. (2021). Similarities and differences of mental health in women and men: A systematic review of findings in three large German cohorts. *Frontiers in Public Health*, 9, Article 553071.
- Omran, A. R. (2005). The epidemiologic transition: A theory of the epidemiology of population change. *The Milbank Quarterly*, 83(4), 731–757. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0009.2005.00398.x> (Original work published 1971)
- Panayotopoulos, N. (2000). 'Oppositions sociales et oppositions scolaires: Le cas du système d'enseignement supérieur grec'. *Regards Sociologiques*, 19: 57–74.
- Parsons, T. (1959). The school class as a social system: Some of its functions in American society. *Harvard Educational Review*, 29(4), 297-318.

- Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (2018). Distributional national accounts: Methods and estimates for the United States. *The Quarterly Journal of Economics*, 133(2), 553-609. <https://doi.org/10.1093/qje/qjx043>
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Sen, A. (2004). Why health equity? *Health Economics*, 11(8), pp. 659–666.
- Shi, P., Yang, A., Zhao, Q., Chen, Z., Ren, X., & Dai, Q. (2021). A Hypothesis of Gender Differences in Self-Reporting Symptom of Depression: Implications to Solve Under-Diagnosis and Under-Treatment of Depression in Males. *Frontiers in psychiatry*, 12, 589687. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2021.589687>
- Slemrod, J., & Yitzhaki, S. (2002). Tax avoidance, evasion, and administration. In A. J. Auerbach & M. Feldstein (Eds.), *Handbook of public economics* (Vol. 3, pp. 1423–1470). Elsevier. [https://doi.org/10.1016/S1573-4420\(02\)80026-X](https://doi.org/10.1016/S1573-4420(02)80026-X)
- Tagkalakis, A. O. (2016). Unemployment dynamics and the Beveridge curve in Greece. *IZA Journal of Labor Studies*, 5, Article 13. <https://doi.org/10.1186/s40174-016-0063-4>
- Torgler, B. (2003). *Tax morale and institutions* (CREMA Working Paper No. 2003-09). SSRN. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.663686>
- Torrini, R. (2006). Self-employment incidence, overall income inequality and wage compression. In *Proceedings of the 29th general conference of the International Association for Research in Income and Wealth* (pp. 20–26). IARIW.
- van der Weide, R., Lakner, C., Mahler, D. G., Narayan, A., & Ramasubbaiah, R. (2021). Intergenerational mobility around the world. *Policy Research Working Paper No. 9707*. World Bank.
- Vettas, N., Danchev, S., Gatopoulos, G., Kalavrezou, N., Mavropoulos, A. & Pavlou, G. (2026). Inequality in Greece : 2004-2021. *Country Studies : Inequalities in Europe and North America, a parallel study to the IFS Deaton Review*, Institute for Fiscal Studies.
- Willis, P. (2017). *Learning to labour: How working class kids get working class jobs*. Routledge.
- Whitehead, M. (1992). The concepts and principles of equity and health. *International Journal of Health Services*, 22(3), 429–445. <https://doi.org/10.2190/986L-LHQ6-2VTE-YRRN>
- Whitehead, M., & Dahlgren, G. (2006). *Concepts and principles for tackling social inequities in health: Levelling up part 1* (Studies on social and economic determinants of population health, No. 2). World Health Organization Regional Office for Europe.
- World Health Organization. (2021). *Policies, regulations and legislation promoting healthy housing: A review*. World Health Organization.
- World Health Organization, & World Bank. (2011). *World report on disability*. World Health Organization. <https://iris.who.int/handle/10665/44575>

- Zucman, G. (2015). *The hidden wealth of nations: The scourge of tax havens*. University of Chicago Press.
- Θάνος, Θ. (2011). *Κοινωνιολογία των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση: η πρόσβαση των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στην Ανώτατη Εκπαίδευση*. Αθήνα: Νήσος.
- ΙΟΒΕ (2018a). *Εκπαίδευση και αγορά εργασίας στην Ελλάδα: Επιπτώσεις της κρίσης και προκλήσεις*.
- ΙΟΒΕ (2018b). *Κρίση, δημογραφικές μεταβολές και επιπτώσεις στην εκπαίδευση*.
- ΙΟΒΕ (2019). *Εκπαιδευτικές ανισότητες στην Ελλάδα: Πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και επιπτώσεις της κρίσης*.
- ΙΟΒΕ (2026). *Έκθεση για τον Κατώτατο Μισθό*.
- Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, Γ. (1996). *Κοινωνιολογική ανάλυση της επίδοσης και της αξιολόγησης: οι εισαγωγικές εξετάσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Χατζηγιάννη, Α., & Βαλάση, Δ. (2009). Ανώτατη εκπαίδευση και αναπαραγωγή των διακρίσεων: Η «μικρή και η μεγάλη πόρτα» στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση. Στο Δ. Εμμανουήλ, Ε. Ζακοπούλου, Ρ. Καυταντζόγλου, Θ. Μαλούτας, & Α. Χατζηγιάννη (Επιμ.), *Κοινωνικοί και χωρικοί μετασχηματισμοί στην Αθήνα του 21ου αιώνα* (σσ. 207-245). Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).